

2-10 min

LVII ŠT. 1-2

LJUBLJANSKI

ZVON

1937

SLOVENSKA REVIJA

Juš Kozak:	Nekaj minut s Puškinom	1
A. S. Puškin - Mile Klopčič: Voz življenja		5
Oton Berkopec:	Puškinovo življenje	6
Mile Klopčič:	Iz Puškinove lirike	17
Bratko Kreft:	Puškin kot dramatik (I)	19
Mile Klopčič:	Iz Puškinovih epigramov	26
Vl. Francev - B. Borko:	Razvojne poti Puškinovega genija	27
Ivo Brnčič:	Smrt Jurija Možine (I)	35
Božo Vodusek:	Camoesova gostija	43
Jontes Gelč:	Mlekarica Johana (I)	44
Božo Vodusek:	Sonet	52

Fr. Klemuc:	Slovensko zgodovinarstvo na razpotju	52
Marijan Lipovšek:	Spominu Emila Adamiča	56
Vladimir Pavšič:	Zapiski ob premierah	59
A. Lunačarski — V. š.:	Ob Puškinu-kritiku (I)	64
N. Bahtin — V. š.:	Puškinov konec	69
N. Bahtin — V. š.:	Puškinova kronologija	73
K. Dobida:	Tri razstave	75
Fr. Kidrič:	Ob kritikah »Prešerna«	77
Andrej Budal:	Ob italijanskem in slovenskem slovarju	83
Ivo Brnčič:	Miroslav Krleža: Balade Petrice Kerempuha	86
Kritika: Anton Ingolič:	Lukarji (J. Liška)	88
	Franc Detela: Zbrani spisi, II. zv. (Alfonz Gspan)	93
	Janko Kač: Moloh (Jože Kerenčič)	95
	Sergej Hessen: Petnajst let sovjetskega šolstva	
	(Jože Kerenčič)	95
Socialni obzornik: Kaj pa je tebe treba bilo . . . . . (Josip Jurančič)		97
	Naši delovni problemi (Jože Kerenčič)	99

IZDAJA KNJIGARNA TISKOVNE ZADRUGE
R. Z. Z O. Z. V LJUBLJANI

NEKAJ MINUT S PUŠKINOM

JUŠ KOZAK

Mečtanju večnomu v tiši,
tak predaemsja my, poetry ...
(Puškin: Primety)

Kri in kruh, simbola in vsebina človeške zgodovine. V nočni tišini, ko je dnevno življenje na ulicah zastalo in se le maček pred odmevajočimi koraki prihuli k zidu, pritisnejo na človeka vprašanja. Zave se, da se prav v tistem hipu zopet nekje preliwa kri, tu za ideje, tam proti pravici in svobodi. Tisočletja že teče kri, zdaj jo prelivajo uporniki v človeški družbi, zdaj se z njo brani oblast, ki čuti, da jo valovi izpodnašajo. Z matematično doslednostjo se na litre izračuna, koliko krvi morajo plačati ljudje za svojo »dozdevno« krivdo. In potem? Jutri bo že okrvavljenim glavam odpuščeno, morda jih celo poveličajo in postavijo na oltar »idealov«. Ideje imajo vselej pripravljen nož, da pišejo z njim poslednje obračune. Možje, ki so se skozi desetletja v skoro idealni zakonski zvestobi borili družno za vélike cilje in so prestali naravnost neverjetne človeške napore, se takrat, ko je že cilj pred očmi, razhajajo s sovraštvom in se z besno strupenostjo pobijajo. Zopet potrjuje le moč pravilnost ideje. »Dokler ni zadnja sraga krvi prelita«, ne mirujeta ne um ne srce, med golo človeško stvarnostjo in drzno fantastično teorijo ni sprave, noben dokaz ne zaleže, preizkusi računov se delajo le s krvjo. — Odkar je postavil človek prvi žrtvenik, teče kri, začeniši s spominom na Abela do Križa na Golgoti. Koliko krvi se je prelilo pod zastavami tega simbola ljubezni in usmiljenja vse do bojev na ibernskih ravninah? Vse človeške ideje sproščajo in ubijajo. Zemeljski občan se je temu tako privadil, da mu je vse le vsakdanji prizor, parasit človeške družbe se spretno izmika nožu, ponavlja zdaj sladkobne fraze o človeškem bratstvu, obuja zdaj vero v nadzemske lepote, razodete zemeljskemu sinu, in ploska z varnega balkona zmagovalcu. V bistvu ga prelivanje krvi ne moti in ne vznemirja, kri je zanj indiferentna tekočina kakor na filmskem platnu. Minila ga je celo strast, s katero so Črnogorci podžigali krvaveče peteline. — Ozimina še leži pod snegom, niso je še osvežili pomladni vetrovi, ko se zbirajo sile, ki bodo zaradi nje kri prelivale. Naj bo pšeničen ali soržičen kruh, primešane mu bodo kaplje ljudske krvi. Občan je ne bo čutil, kakor še sedaj ne čuti, da je hlebce namesto kvasa dvigala plemenita ljudska tekočina od fevdalnih časov do danes, ko žitu rahljajo traktorji tla. — V nadzemske višine se dviga človeški duh, o transcendentalnih lepotah sanja srce, ne čutimo pa pod nogami strmih stopnic, po katerih se spenjajo ljudska krdela iz teme v svetlobo, za ideje in lepoto, ki se razodeva ali v lesenem kipcu na oltarju ali v

mogočni simfoniji — in vse te stopnice so polite z gosto strjeno krvjo. Kadar ljudska krdela počivajo na njih, prigrizujejo s krvjo zamešeni kruh.

Čemu živiš, kje ti je mesto na teh stopnicah, poet - genij? Vprašanja so živa mreža, vanjo se zapleta človek zdanje dni, ko vsak dan znova potrjuje zgodovinsko resnico o kruhu in krvi.

Obraz Aleksandra Sergejeviča Puškina stoji pred mano. Stoletnica njegove smrti ga približuje nam in milijonom. Iz polpozabljenosti se je dvignil njegov lik: suhljati, obrasli obraz, s poželjivimi mesnatimi ustnicami, napetimi nozdrvmi in živimi oči pod poševnim, gnetenim čelom; primesi zamorske krvi ne more zatajiti. Glava razodeva žig drznih poletov in pogumne borbe z usodo, zapisano v lastnem srcu.

Ali nam je tuj? Ali je prisiljen spomin nanj?

Ne, bližji nam je kakor njegovi vrstniki, ki so radost in bolečine človeškega srca prelivali v zvočne melodije. Bolj človeški je, bolj domač, za vse ure nam je dal več kakor liriki romanske in germanske krvi. V njegovih verzih živi svetla radost in naj so še tako otožni, ob njih se celo starec mladi. Zasramovani lord Byron, Mickiewicz, naš Prešeren, Lermontov, Mácha, Radičević, Njegoš, Petöfi, Heine, vsi žive ob istem času, tedaj ko se ob vélikem prelomu oblikujejo razredi sodobne družbe. Danes, po sto letih stoje njihovi potomci zopet na prelomnici.

Blizu nam je Puškin danes, ko je slovenska usoda in slovenska misel tesno povezana z idejami, gibajočimi svet, ko se skozi nas pretaka vse hotenje in valovanje zemeljskih množic, ko soustvarjamo dobrine človeškega duha. Blizu nam je zaradi samega sebe in zaradi Prešerna. Misel v tej tihi noči, da je Puškin svojemu narodu in človeštvu tako pomemben kakor naš Prešeren, ni le samodopadenje in precenjevanje lastne vrednosti.

Misel uha ja v literarno metafiziko. Razmišljam o vzročnih možnostih, da so se ob istem času rodili velikani - tvorci, kakršni so Byron, Mickiewicz, Puškin in Prešeren. V prvi polovici devetnajstega stoletja so družbene plasti na zapadu preorane, človeštvo doživlja velike podvige, pod enakim pritiskom živi, enaki socialni problemi vznemirjajo dobo, v pesniških stvarjenjih se ponavljajo motivi, metafore, ne da bi se stvaritelji med seboj poznali. Dobri poznavalci mi trdijo, da so pri Puškinu in Prešernu zasledili iste motive (Nezakonska mati), iste fraze (Nuna in kanarček, Nova pisarija itd.). Med vsemi vrstniki sta si po svojem narodnem pomenu najsorodnejša Puškin in Prešeren. Ne eden ne drugi se ne more naslanjati na bogvedi kako bogato tradicijo, narodna pesem in narodni jezik sta obema vir in vsebina. Potapljala sta se v globine narodne duševnosti in dvignila iz nje probleme, da odmevajo v njunih verzih še sedaj najintimnejša čustva slovenskega in ruskega človeka. Usodna narodna problematika in miselnost se zastavljata z njunimi besedami. Neizrečene besede, samo nakazani oblikovni problemi so mikali kasnejše in prihajajoče tvorce. — Nevarni so ti labirinti primerjave, razživlja se samo fantazija, dela drzne sklepe, ki jih nobena znanost ne potrjuje. Vendar so razmišljanja

dražljiva za študij, za danes tako običajna vprašanja, ali pomenita Puškin in Prešeren visoko opoldansko solnce ali sta svetli zarji slovenske in ruske literature?

Iz labirinta se vračam k prvotni temi o krvi in kruhu. Kje ti je mesto, Puškin, na krvavih stopnicah človeštva? Kako je tvoje življenje bilo povezano z ljudskim? V čem je skrivnost tvoje moči, da si se po sto letih prebudil in na mah zajel zopet milijone?

V teh letih, ko je bila skoraj polovica zemeljske oble oblita s krvjo, je včasih kazalo, da je umetnost nepotrebna in kvečjemu le še omama umirajočih družbenih razredov. Umetnost ni zmogla utehe človeštvu, ki se je branilo smrti ter se vsako minuto treslo za svoje relikvije, še manj pa novim ljudem, prihajajočim na oder človeške zgodovine z brutalnim korakom, brez predsodkov, usmerjenim le v korist svojega razreda. Monumentalni stili preteklosti so ležali razbiti, nova umetnost je morala služiti in vzgajati. Na eni strani smo doživljali razkroj oblike do najsmušnejših kapric, na drugi pojmovanje stroge utilitarčnosti. Teorije so natančno določale smisel in pomen umetnosti, izrekala so se načela, da se na principih družbene sociologije lahko umetnosti vsak priuči. Inspiracija je postala preživeli fantom, umetnik je moral služiti dnevni politični potrebi. Globoke umetniške izpovedi so se zdele kvarne za napredek človeštva, saksofon je vreščal v prisiljenih tvorbah. Amuzični intelekti so otipavali vsako delo, v koliko je povezano z ljudskim hotenjem. Pa o vsem tem smo že toliko govorili, čeprav ni zalegla nobena beseda. Množice so zahtevale himne, poveličanje svoje miselnosti, svojih naporov in dela, umetnik jim je odgovarjal z notranjo razdvojenostjo. Umetnost je tavalala za politiko in se sramovala svoje revščine. Človeštvo je ustvarjalo dejanja, kazalo je, da se svet vrtil nepoznanim razodetjem nasproti — in umetnik? Ali je hotel peti o ljubezni, ko so se milijoni zgrinjali pred nadčloveškimi poizkusi, da bi ustvarili še nevidene življenjske dobrine? Kritiki so zanikavali pravice umetniške individualnosti, uradno so se izdajala navodila novemu stilu. Marsikomu se je zmedel korak in še ni dolgo od tega, ko je naš kritik svetoval ustvarjajočim, da naj se v težnjah za novi stil odločijo za nekakšno nevmešavanje in si od strani dobro ogledajo velikanski prizor evropskega preporeda ter sprejmejo vase patos novih dogodkov.

Danes, ko so se toliko razdelile megle, da se že vidijo obrisi prerone družbe, ki s strnjenimi napori in vendar z otroško naivno vero vase ustvarja nove pogoje za svoj življenjski obstoj in rast, so se množice zgrnile pred resničnim umetnikom — genijem. Tudi njim se je zahotelo živeti, ljubiti se, sovražiti, smejati in upati. Zato vse te množice z naslodo prebirajo poetove besede in potrjujejo, da ima tudi umetnik na krvavih stopnicah svoje mesto. Ne le kruh in kri, tudi umetnikove sanje, hrepenenje in boleost, radost in obup, so poglavje človeške zgodovine.

Šestnajstletni učenec liceja je pričel stresati verze iz rokava, vsipali so se mu vse do zgodnje smrti v duelu. Puškin je pričel v takratnem oficialnem klasicističnem duhu, zašel v Byronovo senco, pa ohranil

kljub temu svoj značaj, dokler ni naposled ustvaril svojstvenega puškinovskega stila, ki so ga kritiki krstili za realizem. In vendar njegov realizem ni bil nič drugega kakor živa stvarnost pesnikovih čustvenih in umstvenih doživljanj. Brez okraskov in umetničenja je v blestečih verzih in logični prozi izražal, kar se mu je porajalo in prihajalo v zavest iz podzavestnih globin. Puškinov realizem je realizem vseh velikih poetov. Preprostost stvarnega življenjskega občutja je vsakomur razumljiva, in vendar se za njo prikriva vsebina, ki je bila le enkrat doživljena, pa bo ostala trajna last človeškega rodu, vsebina, ki je zajela v stvarniški minuti doživetja tisočerih in tisočerih src.

Ali je bil upornik v svojem času? Bil in ne bil. Užaljenost, da ga prijatelji - revolucionarji zaradi lahkomišljenosti ne sprejmejo medse, ga je podžigala, da je strupeno napadal absolutizem in reakcijo. V pregnanstvu je napadal cenzuro, posegal v vse zaklade takratnega človeškega znanja in stvarjenja, v Mihajlovskem, v zatišju snoval svoja najboljša dela, upodobil sebe in svoj čas v Onjeginu, pisal znamenito prozo in ustvaril genialni koncept ruske drame »Borisa Godunova«. Potem hiti k carju v avdijenco, se trudi, da bi bil sprejet v najvišjo družbo, objokuje obenem usodo svojih prijateljev - dekabristov in igra na dvoru z gnevom in — z ljubeznijo do carja — »kamer-junkerja«. Na tihem se bori s svojo muzo, ki ga vabi nazaj v Mihajlovskoje, v samoto in stran od sveta, toda življenje se poigrava z njim in ga pogoltno. Kakor se je v življenju od minute do minute izpreminjal, tako je tudi njegova notranja fiziognomija živ kalejdoskop. Pel je o svobodi, po kateri ga je žežalo do brezumja, pel tako iskreno kakor o prelestnih nožicah. Njegova roka se je dotaknila vseh strun človeškega občutja in kar ni smelo ali ni moglo odjekniti v vezani besedi, je izpovedal v pismih.

Vsi veliki poetje so ljubili življenje in malokdo tako strastno kakor Puškin. Zato se človeštvo po stoletjih zopet vrača k njemu in ga obožuje. Najsi je njegova melodija še tako otožna, nad vsem zveni solnčna radost. Na krvavih stopnicah človeške zgodovine je radost odrešenje in če je le za ščepec, se človek trga zanjo z okrvavljeno desnico. Človeštvo pa veruje v iskrenost radosti le njim, ki so tako ljubili vse, kar je človeškega, kakor sta ljubila Puškin in Prešeren.

Mečtanju večnomu v tiši,
tak predaemsja my, poetry...

To je Puškinov odgovor vsem, ki premišljajo, kako mora biti poet povezan z življenjem, da odgovarja na njegova vprašanja. Mimo poeta plove mesec zdaj na desni zdaj na levi, teko vode in šume vetrovi, spremlja ga človeška bolest, razsvetljuje tiha, svetla radost, večkrat stoji na robu prepada, a pesem je vselej odkritosrčna izpoved in premagano čustvo. Kako pronikajo vanj gibanja množic, upori in strasti, kakšen je odmev tega valovanja v stvarjenju, je po navadi sodobnikom prikrito in nezaznavno. Puškinova beseda, njegov stavek, s katerim je pogazil tradicijo, ni bila nič manj drzno čeprav nezavedno dejanje, kakor ponesrečeni, fantastični upor dekabristov. Trditev je smela in

vendar se je ne ustrašim, čeprav priznam, da je bil porod Puškinove pesmi v vzročni zvezi z gibanjem dekabristov. Prebujenje ljudskih množic je dobilo pred zgodovinskim prihodom tako v Puškinu kakor v Prešernu svoj izraz. Ali se ni zavedal Prešeren, da je njegova pesem že dejanje slovenskega preporoda? Celo tedaj, ko Puškin služi despotizmu, s katerim se je prej ves čas boril (Kleветnikom Rusije), izpoveduje podobe, za katere se utegnejo množice v bodočnosti zopet ogrevati, čeprav v izpremenjeni obliki. Poet oblikuje zakone večne narave, zato so njegove izpovedi iz prvinskih globin občutja trajnejše od političnih prijemov in časovnih teorij.

Puškina slaviti, vzljubiti ga in njegov pomen zajeti, se pravi, priznati slehernemu Puškinovemu nasledniku pravico, tako zoperstaviti času svojo misel, kakor jo je Puškin, ali še bolje, kakor jo je hotel, če bi mu ne bile zvezane roke. Kdor misli drugače, izrablja Puškina kakor so ga prej izrabljali in ustavlja čas. A če stvaritelju kratimo te pravice? — Našel bo svojo pot in po desetletjih osramotil sodobnike.

Puškin je bil mojster v orožju, s katerim se je boril proti vsem nepravilnostim. Zmagal je v obliki, ki je bistvo vsakega ustvarjanja. V obliki se zrcalijo poetova miselnost, čustva; oblika je utelešenje njegove tvornosti in revolucionarnosti. Je in ostane merilo o trajnosti njegovih vrednot.

Oblika je edina naslada in poslednje zatočišče poetovo na krvavih stopnicah človeške zgodovine.

VOZ ŽIVLJENJA

ALEKSANDER SERGEJEVIČ PUŠKIN – PREVEDEL MILE KLOPČIČ

(1823)

Čeprav ga breme včasih res teži,
hiti z lahkoto voz po trdi cesti.
Čvrstó na kozlu sivi čas sedi
in konje v dir podi, voznik naš zvesti.

Na voz se spravimo, ko vstane zor,
bojazni v naših srcih ni nobene.
Ni mar za brezna nam ne za odmor,
kričimo, naj voznik še bolj požene.

Opoldne že pogumnosti ni več,
dodobra nas je v vozu premetalo.
Vsak plitev jarek je prepad grozeč,
in vse ječi: »Počasi, ti budalo!«

Voz odskakuje dalje v temno noč —
navajeni smo že odskakovanja
Nočišču bližamo se dremajoč,
a čas voznik konjiče nam priganja.

PUŠKINOVO ŽIVLJENJE

OTON BERKOPEC

Iz listanja po knjigah Puškinovih pisem ob stoletnici njegove smrti.

»Eto — živoy, gromkiy razgovor; slyšiš' tembr ego golosa, trepet ego serdca, vidiš' ego real'noe suščestvo.« (J. I. Ajhenvald: Puškin. 1916. Moskva.)

»Horošo izučit' ego pis'ma značit' uznat' ne tol'ko Puškina, no i ego epohu, kolybel' teh idej, kotorye teper' tol'ko pronikajut soboju russkiju žizn'.« (N. O. Lerner. Žurnal Min. Nar. Prosv. 1907.)

Najboljši poznavalci Puškina in njegovega dela so mnenja, da spadajo Puškinova pisma med najbolj zanimive in poučne knjige ruske literature. Njih vsebina, njih slog in usoda mečejo jarko luč ne samo na tvorbo ruskega genija, temveč tudi na vso takratno dobo, v kateri so se pod mrzlo, surovo roko samodržavja razvijali najlepši cvetovi ruske kulture. Tudi če bi bil Puškin hotel napisati povest svojega življenja, si je težko misliti, da bi bila v njej njegova podoba podana v bolj živih barvah kakor je v pismih, ki so se nam ohranila. Ne vem, če ne bodo ljudje vedno čitali z večjim zanimanjem Puškinovih pisem, kakor še tako napetih romanov o Puškinu, ki se pojavljajo v ruski književnosti. Ne poznam primera v svetovni literaturi, kjer bi bila pisateljeva korespondenca tako globok in točen vir za spoznavanje njegovega dela in obličja njegove dobe. To pa zato, ker je bila glavna lastnost Puškinovega značaja popolna iskrenost do ljudi in do sebe. Nikoli ni ničesar olupševal ali kakorkoli ponarejal niti v stiku s prijatelji ne s sovražniki, niti v stiku s carjem in njegovimi služabniki, niti z ženo ali z ljubicami. Čitaš pismo za pismom in pred teboj se vrtilo kolo notranjega in zunanjega pesnikovega življenja, ne kot v filmu, marveč pravo, živo življenje, ki ga ne more nihče popisati niti prikazati. Vidiš Puškina študenta, veseljaka sredi veseljakov-prijateljev, otroka prekipevajočih strasti, pesnika v najbolj pestrih zableskih razpoloženj, resnega in žalostnega, radostnega in življenje objemajočega, sarkastičnega in srditega, vendar nikoli hudobnega, vidiš politika in misleca, čutiš globine ustvarjalca-genija, spremljaš nemirnega popotnika, trpečega, izmučenega od vsega, s čimer lahko življenje izmuči človeka, in na koncu tudi umirajočega. Tega konca kajpada v pismih ni, toda logični tok misli si ga ustvari sam, mora si ga ustvariti, ker na podlagi njegovih pisem zatrdno veš, da bo tisti, ki jih je pisal, izkrjavel.

Rekli smo, da je bil Puškin globoko iskren, dodajmo pa tudi, da je bil v sebi silno neustaljen. Vedno je bil otrok trenutnega razpoloženja. Dobro ga opisuje njegova prijateljica A. P. Kern: »trudno bylo s nim vdruk sblizit'sja, — on byl neroven v obraščeni: to šumno vesel, to grusten, to robok, to derzok, to neskončemo ljubezen, to tomitel'no skučen i nel'zja bylo ugadat', v kakom on budet raspoloženii duha čerez minutu... Voobščee ž nado skazat', čto on ne umel skryvat' svoih

čuvstv. vyražal ih vseгда iskrenno i byl neopisanno horoš, kogda čtonibud' prijatnoe volnovalo ego».¹

Primerov, kako naglo so se menjali razpoloženje pesnikovo in njegovi odnosi do ljudi, bi lahko navedli iz njegovih pisem vse polno, toda najbolj tipičen med njimi je prav njegov odnos do omenjene Kernove. Znano je, da je Puškin zložil na njo eno svojih najlepših pesmi: »Ja pomnju čudnoe mgnovenje...« Oboževal jo je, takoj nato pa jo je nazival babilonska blodnica, v pismu Sobolevskemu pa uporablja celo izraz, ki ga ni moči ponoviti.

Puškin si je bil dobro v svesti, kakšen je. Prijatelju Zubkovu piše: »Moje življenje je doslej tako blodno in tako viharno, moj značaj neenak, ljubosumen, sumljiv, nasilen in obenem slaboten, vidiš, vse to mi vzbuja v trenutkih mukepolna razmišljanja.«

Če ga je kdo užalil, je izlil nanj vso jezo, toda trenutek kasneje je bil zopet dober in blag. Jezen na Petrograd, je pisal l. 1825., ko je zvedel za povodenj: »Kaj se dogaja pri vas? Potop? Prav bodi temu prekletemu Petrogradu. Vesel sem te povodnji, ker sem hudoben.« Jeza ga je minila in že piše prijatelju: »Ta povodenj mi noče iz glave: nikakor ni tako zabavna kot sem si v začetku predstavljal. Če se ti bo zdelo, da je kak nesrečnež potreben pomoči, pomagaj mu iz onjeginškega denarja, toda prosim, brez vsakega hrupa: niti z besedami, niti s peresom.« V trenutkih krivic in preganjanja mrzi celó domovino, tisto domovino, ki ji je drugače vdan z vsem srcem. »Čert voz'mi eto otečestvo«, »Svjataja Rus' stanovitsja nevertepž,« itd. Toda »Ja konečno preziraju Otečestvo moš s nog do golovy — no mne dosadno esli inostranec razdeljaet so mnoj eto čuvstvo.«²

Pa ne samo Puškina spoznaš iz teh pisem. Tudi njegovi prijatelji in znanci, skoro vsi glavni takratni ruski književniki se ti predstavljajo v njih. Spoznaš jih ne samo na zunaj, temveč tudi na znotraj, lahko pogodiš prav bistvo njihovega značaja. Puškin je namreč znal čudovito dobro zadeti lastnosti svojih znancev in jim prilagoditi ton svojih pisem. S prijateljem, ki je znal zaupane mu tajne obdržati zase, je govoril brez ovinkov, naravnost, z znancem, ki najrajši popiva in veseljači, je govoril o pitju in o ženskah, s pesnikom o literaturi, s politikom o politiki, s plitvimi ljudmi o plitvih in suhoparnih stvareh, z globokimi o globokih itd. Iz njegovih pisem se ti na primer kar zasmije obraz dobričine Žukovskega, ki je imel na Puškinove nazore največji vpliv od vseh njegovih sodobnikov, gledajo te pronicave oči pametnega Vjazemskega, poznaš zaskrbljenost in nekako zaprtost Gnjeđića, prijateljsko iskrenost Deljviga, dalje poznejše dekabriste Bestuževa, Riljejeva, Küchelbeckerja in druge, veseljaka Vsevoložskega, s katerim je Puškin pil in zakvartal svoje pesmi, njegovega mladega in neizkušenega brata »miloju pustel'ku« Lva Sergejeviča, pre-

¹ vdruk = naenkrat; neroven = nestanoviten; grusten = žalosten; robok = plah; tomitel'no skučen = moreče dolgočasen; nel'zja = nemogoče; nado = treba je; volnovat' = vznemirjati.

² stanovitsja nevertepž = postaja neznosna.

kanjenega šefa žandarjev Benkendorfa, krasotico A. P. Kern, lahko-miselno koketko Natalijo Gončarovo, poznejšo Puškinovo ženo itd.

Vsebina in ton Puškinovih pisem se spreminjata s časom, kakor so se spreminjali njegovi nazori. Dokler je bil v liceju in nekaj let pozneje v družbi prijateljev in zaščitnikov, ni čutil potrebe po pismih, temveč je rajši uporabljal poslanico, epigram. V tej dobi (1816—1820) spoznavamo njegove politične in literarne nazore skoro izključno iz njegovih pesmi, posebno iz tistih, ki so se širile v rokopisih, ker so bile preostro naperjene proti obstoječemu redu, proti posvetni in cerkveni gosposki. Pozneje, zlasti v dobi izgnanstva v Besarabiji in v Odesi, nato pa v dobi prisilnega bivanja v vasi Mihajlovskoje in kasneje vse do smrti, so nam pa za poznavanje Puškinovih misli in čustev najgloblji in najboljše vir njegova pisma.

V nadaljnih vrsticah bi rad vsaj v bežnih obrisih prikazal Puškinovo podobo sredi takratnih političnih in družbenih razmer, takšno, kakor se nam kaže iz njegovih pisem in deloma iz njegovega dnevnika.

Puškin je preživel svoja najboljša leta v času dveh najhujših reakcij v ruski kulturni zgodovini, in sicer v zadnjem desetletju vladanja Aleksandra I. (do 1825) in v prvem desetletju Nikolaja I. Kakor je znano, je bil desna roka Aleksandrova in zli duh njegove vlade minister Arakčejev, ki je brezobzirno zatiral kakršenkoli izraz svobodnega mišljenja in ustvaril atmosfero, v kateri je izbruhnila vstaja dekabristov (14. decembra 1825), ki je bila s silo potlačena. Nekoliko najbolj nadarjenih mladih ruskih kulturnih delavcev je bilo umorjenih, ostali pa so bili izgnani v Sibirijo. Aleksandrov naslednik Nikolaj I. je nadaljeval politiko svojega prednika in s pomočjo šefa žandarjev Benkendorfa budno pazil, da bi ne prestopila ruska kultura in javno mišljenje železne ograje, ki jo je zgradil njun režim.

Puškin se je že v zgodnji mladosti vzgajal v svobodnem duhu francoske literature iz konca 18. stoletja, posebno pa Voltairovih spisov. Bil je namreč, kot znano, sin manjšega »dvorjanina« in med takratnim ruskim dvorjanstvom, čigar dohodki iz posestev so se stalno manjšali, je cvetelo tudi po francoski revoluciji voltairjanstvo. Na liceju v Carskem selu, kamor je vstopil leta 1811., so bili med njegovimi profesorji znani svobodomislec Kunicin, Galič in Francoz De Boudry, brat znanega vodje iz francoske revolucije, Marata. Nove ideje, literarne in politične, prijateljske zveze s Karamzinom, Žukovskim in Vjazemskim, druženje z mladimi nadarjenimi sošolci Deljvigom, Kühelbeckerjem, Iličevskim in drugimi in v veliki meri tovarišija s častniki huzarskega polka v Carskem selu (posebno s Čaadajevim), ki so bili v letih 1812—1814 v Evropi in se tu navzeli revolucionarnih idej, iz katerih se je pozneje rodila vstaja dekabristov, so vplivale, da se je Puškinov talent razvil čudovito naglo. Že leta 1814. je izšla v »Vestniku Evropy« prva Puškinova pesem »K drugu stihotvorcu«, ko pa je dovršil licej, je bil že zrel pesnik z izoblikovanimi političnimi in literarnimi nazori. Ko je bilo leta 1817. po nalogu tajne politične organizacije »Sojuz blagodenstvija« osnovano v Petrogradu društvo

»Zelena svetilka«, čigar cilj je bil, širiti ideje osvobojenja iz samodržavja, odstranitev »krepostnega prava« in naposled izvršitev političnega prevrata, je bil član tega društva tudi Puškin. Dasi mu niso vodilni člani društva zaupali tajnih političnih namer — vendar je Puškin uspešneje od vseh širil ideje organizacije v svojih poslanicah in epigramih. Te pesmi - poslanice so bile prav za prav pisma v verzih. Od tistih poslanic, ki so se ohranile, sta najbolj znani »Liciniju« in »Čaadajevu«, ki sta naperjeni proti samodržavju tako kot znamenita oda »Svoboda«, pesmi »Selo« (Derevnja), »Pravljica« in druge. In prav iz teh pesmi najbolj jasno spoznamo takratne Puškinove politične nazore. Taka je poslanica »Čaadajevu« (gl. stran 17.). V drugi pesmi slika Puškin takratno rusko stvarnost, sredino, v kateri živi:

Naj kamorkoli zrem, gorjé!   povesod tlačanstva zlo, solze,
povesod so biči in okovi,   pogubnih zakonov sledovi.³

Krivec vsega tega je vlada, zato

zapel bi rad svobodo svetu,
in zlo na tronih poteptal.

Puškin je vse globlje spoznaval senčne strani samodržavja, vse bolj je postajal sovražen ne samo politični, temveč tudi duhovni gosposki, ki je pomagala držati ljudstvo v temi neznanja in suženjstva. Zato je naperil ostrino svojega peresa tudi na njene predstavitelje, zlasti na arhimandrita Fotija, o katerem pravi, da je napol fanatik, napol slepar, čigar duhovno orožje so prekletstvo, meč, križ in bič. Epigram na Arakčejeva:

Vse Rusije je tlačitelj,   V njem kipi od maščevanja,
gubernatorjev mučitelj,   brez časti, brez čustvovanja,
ruski vladi je učitelj,   kdo je »vdan res brez laskánja«?
carju pa prijatelj brat.   To navaden je sovdat!

in pesem »Skazki«, v kateri je podal svoje naziranje o carju o priliki njegovega prestolnega govora v Varšavi:

Bajke (Noël)

Urá, v Rusijo dirja
nomadski naš despot.
Zveličarček se joka,
in z njim ves ruski rod.

Marija vsa je v delu, Zveličarja straši:
»Ne jokaj no, otrok, nikar,
bavbav prišel bo — ruski car!«

Nastopi car in razglasi:
»Naj zve še rod moj ruski,
kar ve že ves vsemir:
avstrijski in še pruski
sešil sem si mundir.

Raduj se, narod moj:
jaz tolst sem, sit in zdrav,
še tisk me kdaj časti,
in jedel sem in pil, obljube sem dajal,
utrudilo me ni.
Še to naj za nameček
povem vam, kaj storim:
v norišnico dam Soca,
Lavróva odpustim,
Gorgola⁴ zapodim,
le zakon naj velja,
pravice vam priznam!
Vse to iz carskega srca
vam sam od sebe dam!«

³ Vse citate v tem članku je prevedel Mile Klopčič.

⁴ Soc — cenzor, Lavrov — policijski ravnatelj, Gorgoli — policijski nadzornik.

Ta radostna novica
otroka vzveseli:
»Je šala to, resnica?
Povej mi vendar ti!«

In mati: »No, moj fant, zaspil vendar!
Lahko bi zdavnaj že zaspal,
ko ti prijazni oče car
je lepe bajke pripovedoval!«

— te pesmi so bile pri preiskavi l. 1820. najbolj obremenilne za Puškina in le izrednemu vplivu svojih prijateljev se je imel zahvaliti, da ga ni doletela Sibirija. V dobi po odhodu iz liceja do leta 1820. je bil, kakor vidimo, Puškin skrajno nerazpoložen proti carju in njegovi politiki, da si sicer ni spuščal v še globlja razmišljanja o obstoječem ustroju družbe. V tej dobi je živel namreč ves v pesmih, bil je ves v uživanju mladostnih čarov, opojen od hvale prijateljev. (Vjazemski ga v šoli naziva »Sverčok« - čriček, in resnično: bolje ga ni mogel nazvati. Puškin je imel, kakor je znano, v sebi zamorsko kri in je zlasti v mladih letih tudi po zunanosti zelo spominjal na svoje črne prednike). Šele tik pred izgnanstvom opazimo, da se je Puškin zresnil, da ga je že utrudilo lahkoživo petrograjsko življenje. Aprila leta 1820. piše knezu Vjazemskemu: »Petrograd duši pesnika, hrepenim po tujih krajih; mogoče bi južno nebo poživilo mojo dušo... Od tega časa, kar sem postal zgodovinska oseba za petrograjske opravljivke, postajam neumen in se staram.«

Pravi prelom v Puškinovem notranjem in zunanjem življenju pa je nastal v Kišinjovu. Daleč od vele mestnega hrupa, v tujem obmejnem mestecu, je šel globlje vase in tudi življenje je začel opazovati z resnejšimi očmi. Močan vtis je napravila nanj tudi južna природа, posebno Kavkaz in Krim, kamor je potoval v družbi generala Rajevskega pred prihodom v Kišinjov. Družba z grškimi in srbskimi emigranti, kakor tudi z ruskimi vojaškimi krogi mu je nudila vpogled v politične razmere na Balkanu in deloma tudi v Evropi, občutek, da je sam izganec, pa ga je silil v premišljevanje o obstoječem redu in vzbujal v njem hrepenenje po prijateljih. Ti so se mu poredko oglašali, kadar pa je dobil od kogarkoli pismo, je bil ves iz sebe: »Objemam Vas, z bratskimi poljubi, prijatelji moje mladosti«, jim piše. Prosi jih knjig in revij, sporoča jim svoja mnenja o literarnih novostih in jim pošilja svoje pesmi. Prijatelji jih objavljajo, toda ker ne more sam nadzorovati tiska, mu često pokvarijo najlepša mesta, in še cenzura mu kviri stihe.

Cenzura! Ta je glavni vzrok njegovega besa, to je njegova najhujša sovražnica. Na njo mora misliti, ko piše pesem, zaradi nje mora biti oprezen, ko piše pisma prijateljem. Povsod in vedno je nad njim kot Damoklejev meč in mu preti. »Pošiljam vam svoje besarabske čenče« (pesmi), piše A. A. Bestuževu, »in si želim, da bi vam dobro došle. Pozdravite mi Cenzuro, mojo staro prijateljico; videti je, da je golobica postala še pametnejša; ne vem, kaj je moglo vznemiriti njeno sramežljivost v mojih elegičnih odlomkih... Slutim zapreke pri tiskanju stihov o Ovidiju — toda starks je lahko in jo je tudi treba prevariti, kajti zelo je bedasta — očitno so jo plašili s mojim imenom; ne omenjajte me, ampak ji predložite moje pesmi pod imenom kogarkoli (na primer uslužnega Pletnjova ali kakega nežnega popot-

nika, potepajočega se po Tavridi). Ponavljam vam, da je strašno brezsmiselna, toda drugače dosti zgovorna. Glavna stvar je, da ji ne pride na ušesa moje ime in vse bo prav.« Knezu Vjazemskemu, ki se je v svoji kritiki »Kavkaškega jetnika« lotil cenzure, pa piše: »Hvala ti, da si ji zasolil, toda ona tega niti vredna ni. Sramota, da je najplemenitejši razred naroda, tisti, ki misli, podvržen samovoljnemu počenjanju strahopetnega tepca. Mi se smejemo, toda videti je, da bi bilo bolje spretno se lotiti Birukovcev (cenzor); čas je že, da uveljavimo svoje mnenje in primoramo urade ceniti naš glas — preziranje ruskih pisateljev je nedopustno; premisli o tem o priliki, zedinimo se — dajte nam strogo cenzuro, soglašam, toda ne brezsmiselno.« Cenzura ni dovolila Puškino tiskati verzov

Ne mnogo radostnih nočej
Sud'ba na dolju ej poslala ...

ampak je spremenila: namesto nočej - dnejev, dasi je iz vse pesmi videti, da je bilo svidenje mogoče samo po noči. Puškin ves razkačen piše Vjazemskemu: »Cenzura me je umorila! Ni mi mogoče reči, ne morem reči, ne smem reči ‚ej dnejev‘, na koncu verza. ‚Nočej, nočej‘ — pri Bogu ... V čem je noč bolj nespodobna kakor dan? Katere od 24 ur pa so tiste, ki se protivijo duhu naše Cenzure?« V drugem pismu Vjazemskemu leta 1823. zopet: »Tu imaš, ljubi in spoštovani Asmodej (tako so nazivali Vjazemskega v literarnem društvu »Arzamas«), moje zadnje pesnitev. Črtal sem vse tisto, kar bi Cenzura tudi brez mene črtala in česar nisem maral razstavljati pred publiko. Če se ti bodo zdeli ti neskladni odlomki vredni tiska, izdaj jih, toda bodi tako prijazen, ne odnehaj pred to psico Cenzuro, za vsak verz se grizi z njo in če je le mogoče, jo ugrizni, da me bo pomnila.«

Puškina so izgnali v Besarabijo v pričakovanju, da se bo pod modrim vodstvom upravnika besarabske oblasti generala Inzova »izpametoval« in opustil svoje svobodoljubne nazore; toda kakor smo videli že iz njegovega odnosa do cenzure, se je mržnja proti absolutistični vladi v njem le še povečala in je začel še močnejše simpatizirati z borci za svobodo in proti reakciji. Leta 1821. piše dovolj ostro politično pesem »Kinžal«, v kateri slavi Bruta in Zanda, kakor že leto poprej v Petrogradu (»I vse ego prava: il' dva il' tri noelja — Gimn Zandu na ustah, v ruke portret Luvelja« so si šepetali med seboj o Puškino njegovi neprijateljji). Tudi v verskem oziru je postal Puškin na jugu zelo liberalen. Leta 1821. je zložil pesnitev »Gavriliada«, v kateri se posmehuje brezmadežnemu spočetju. Pesem, ki ji ne manjka duhovitosti in umetniškega izraza, je krožila v številnih prepisih med ruskimi čitatelji, dokler ni končno po prevratu izšla celotna v tisku. V Odesi, kamor je bil prestavljen leta 1823., je imel stalne spore s svojim predstojnikom grofom Voroncevim; in tako so nazadnje odprli Puškinovo pismo nekemu prijatelju (najbrže Vjazemskemu), v katerem sporoča pesnik, da posluša lekcije čistega ateizma pri nekem angleškem filozofu. »Popisal je preko 1000 pol papirja, da dokaže, qu' l ne peut exister d' être intelligent Créateur et régulateur — mimogrede izpod-

bijajoč slabe dokaze za neumrljivost duše... Sistem ni tako zelo razveseljen kakor običajno mislijo, toda žal, bolj verjeten od vsega drugega.« Za to izjavo simpatije do ateizma so konfinirali Puškina v vasi Mihajlovskoje in poslali za njim špijona A. K. Bošnjaka, ki je moral paziti na vsak njegov korak.

Samota in stalna živčna napetost, spori z očetom, ki mu je bil tudi določen za nadzornika in stražarja, čedalje večja notranja potreba po umetniškem uveljavljanju v literarnih središčih so končno Puškina prisilili k temu, da je začel v svojih nazorih vse bolj in bolj popuščati. V veliki meri je pripomogla k temu tudi ponesrečena vstaja dekabristov, med katerimi je bila, kakor smo omenili, vrsta njegovih bližnjih prijateljev. Zaradi ozkih zvez z njimi je pretila nevarnost tudi Puškinu. Žukovski ga je opozoril, da so med papirji skoro vseh udeležencev našli njegove pesmi, eden izmed obtožencev pa je izjavil carju: »Kdo izmed mladih ljudi, vsaj nekoliko izobraženih, ni čital in se ni navduševal za Puškinove pesmi, hrepeneče po svobodi?« Toda tudi tokrat se ni pokazal Puškin kot strahopetnež. V januarju 1826 prosi svojega zaščitnika Žukovskega, naj ga zagovarja pred carjem, toda priznava, da je bil v zvezi z dekabristi. »Denimo, da bi vlada hotela preklicati moje izgnanstvo,« piše Žukovskemu, »in pripravljen sem pogajati se z njo, toda odločno vam pravim, ne odgovarjajte in ne jamčite zame. Moje bodoče vedenje bo odvisno od razmer, od ravnanja vlade z menoj.« Nekoliko dalje piše v istem pismu pesniku Žukovskemu: »Pravijo, da si napisal pesem na smrt Aleksandra — bogata tema —. Toda celih deset let njegovega vladanja je tvoja lira molčala. To je zanj največji užitek. Nihče ni imel večje pravice kot ti reči: glas lire, glas ljudstva. Iz tega sledi, da nisem bil popolnoma kriv, če sem mu jo vse do groba godel.« Kmalu potem pa piše Deljvigu: »Šest let sem bil preganjan, z izključitvijo iz službe osramočen, v zakotno vas izgnan zaradi dveh vrstic prestreženega pisma — po vsem tem seveda nisem mogel biti nasproti carju blagonaklonjen... toda nikoli nisem oznanjal niti nemirov niti revolucije — nasprotno. Pisateljski razred, kot je opazil že Alfieri, je nagnjen bolj h kontemplaciji kot pa k dejanjem, in če se je 14. decembra pri nas izkazalo drugače, je za to neki poseben vzrok.« Usoda prijateljev dekabristov ga je mučila (pismo Pletnjovu), v času preiskave je trepetal zanje (pismo Deljvigu), toda upal je, da jih mladi car pomilosti. Ko pa so bili obsojeni, je pisal: ... »Katorga 120 družej, brat'ev tovariščaj užasna.«

Razdraženost se je v Puškinu stopnjevala, hotel je biti človek in živeti svobodno. Marca leta 1826. mu je pisal Pletnjov, naj prepisuje in že enkrat izda Onjegina, nakar mu je Puškin v razburjenju, že ves obupan odgovoril: »Mne ne do Onegina. Čort voz' mi Onegina! Ja sam sebja hoću izdat' ili vydat' v svet. Batjuški, pomogite!« Dva meseca potem je pisal carju Nikolaju: »V nadi na velikodušnost Vašega Imperatorskega Veličanstva, z resnično skesanostjo in trdno namero, ne protiviti s svojimi nazori splošno sprejetemu redu (za kar sem pripravljen obvezati se s podpisom in častno besedo), sem se odločil

sedaj prihiteti k Vašemu Imperatorskemu Veličanstvu z najponižnejšo prošnjo . . . , da mi dovolite potovati v Moskvo, v Petrograd ali v tujino.«

V septembru 1826 je bil Puškin sprejet v avdijenci pri carju. Pravijo, da je car vprašal med drugim Puškina, kaj bi bil storil, če bi bil 14. decembra 1825 v Petrogradu in da mu je ta odgovoril: »Stal bi v vrstah revolucionarjev.« (Russkaja Starina, 1900.) Bodisi da je to res ali ne, zgodilo se je, da je car Puškinu odpustil in je izjavil, da bo odslej sam njegov cenzor. Storil je s tem sijajno politično potezo. Ni hotel delati hrupa s tedaj že po vsej Rusiji slavnim pesnikom (Puškin 1924. str. 45), ampak ga je skušal popolnoma privezati nase. Puškin je bil prvi hip s carjevo odločitvijo zelo zadovoljen, v nadi, da bo odslej lahko tiskal vse, kar bo hotel, in da je sedaj konec njegovih ubijajočih bojev s cenzuro. Toda kmalu se je prepričal, kako kruto se je varal. Nekaj časa potem je čital — kot je bilo tedaj v navadi — v krogu prijateljev svojo novo tragedijo v verzih »Boris Godunov«. Ko je o tem izvedel načelnik orožnikov Benkendorf, katerega je car določil za posrednika med seboj in Puškinom, mu je sporočil, da tega ne bi bil smel storiti, preden ni čital tragedije car. Puškin, ves presenečen, se je opravičeval in takoj poslal delo carju v oceno. Ta mu je namesto dovoljenja za tisk svetoval, naj tragedijo predela v zgodovinski roman v stilu Walterja Scotta! (Pismo Benkendorfu 3. januarja 1827.) Odslej se je Benkendorf igral s Puškinom kot kruti ribič z ribo na trnku. Kadarkoli se mu je zahotelo, je klical Puškina na odgovor, niti pete ni smel premakniti z mesta brez njegovega dovoljenja. Poleg tega pa je bil stalno pod tajnim nadzorstvom. Car se je na videz kazal zelo naklonjenega, v resnici pa je često vse kazalo, da igra s Puškinom burko. Tako na primer, ko se je hotel Puškin leta 1830. oženiti in je o tem slišal Benkendorf, mu je sporočil: »Ko je Njegovo Imperatorsko Veličanstvo izvedelo, da nameravate stopiti v zakon, je ob tej priliki blagovolilo izjaviti, da upa, da ste kajpada samega sebe dobro izprašali (ispytali sebj), preden ste storili ta korak in da ste našli v sebi lastnosti srca in značaja, potrebne za srečo žene, posebno tako ljubke in zanimive kot je gospodična Gončarova!«

Puškin je dobro čutil, v kakšne mreže se je ujel. Ta psevdo-svoboda, ki je bila v marsičem hujša od izgnanstva, ga je silno mučila. Predajal se je pitju, kartam in ženskam in često se ga je loteval obup. Iskal je izhoda, prosil je, naj mu dovolijo potovati v tujino, najrajši v Pariz, toda Benkendorfova močna roka ga ni hotela izpustiti.

Leta 1828. je Puškinu vnovič pretela Sibirija. Benkendorfu in carju je prišel v roke prepis »Gavriliade«. Puškin je na vso moč trdil, da ni on avtor te pesnitve in šele velikemu vplivu njegovih prijateljev se je posrečilo carja pomiriti in ga preprostiti, da je pesniku odpustil. Toda zato je Puškin vse bolj in bolj odvisen od svojega »cenzorja«. Čutil je, da mu mora biti hvaležen . . . , »ja ne hoču, čtoby mogli menja podozrevat' v neblagodarnosti. Eto huže liberalizma« je pisal nekoč ženi.

Ko se je Puškin zaljubil v sedemnajstletno Natalijo Gončarovo, so se prilike krog njega še bolj zavozlale. Dasi ni bila Natalija iz bogve

kako imenitne rodbine — njen oče je bil skrahiran, duševno bolan »pomeščik« — vendar ni bila njena mati pri volji, da bi dala hčerko vetrenjaškemu »sočinitelju« brez rednih dohodkov. Puškin je bil odklonjen in to ga je tako zbolelo, da je odpotoval — ne da bi poprej prosil za dovoljenje Benkendorfa — na Kavkaz, kjer se je udeležil bojev z gorali in Turki in se često nalašč izpostavljaval smrti. Ko se je vrnil, je bilo poklican na odgovor in dobil oster ukor. Šele v aprilu leta 1830. je dobil obljubo od Gončarove, da je pripravljena poročiti se z njim. Bil je ves iz sebe, v krasnem pismu Natalijini materi piše: »Ko sem jo prvič videl, je bila njena krasota komaj zapažena med ljudmi. Zaljubil sem se — in zavrnelo se mi je v glavi. Zaprošil sem njeno roko. Vaš odgovor me je pri vsej svoji nedoločnosti pripravil za hip ob pamet; še tisto noč sem odpotoval k armadi. Vprašali boste, zakaj? Kolnem se Vam, da sam tega sploh ne vem, toda neizrečena žalost me je gnala iz Moskve; ne bi bil mogel prenesti v njej niti vaše niti njene navzočnosti. Pisal sem vam, upal in čakal odgovora, toda zaman. Vse zablode moje zgodnje mladosti so mi stopile pred oči. Pretežke so bile, toda klevete so njih teže še povečale. Govorice o njih so na žalost postale splošne. Lahko ste jim verjeli, nisem se smel zavoljo tega pritoževati, toda bil sem obupan...« Dalje piše, da bi moral biti sedaj, ko je dobil ljubezniv odgovor, srečen in vesel, da pa je žalosten bolj kakor kdajkoli poprej. Plaši ga bodočnost in zavest, da ga 17letno dekle ne ljubi, ampak da si ga jemlje kar tako... »Ničesar ni na meni, kar bi ji moglo ugajati«, pravi, in kaj bo, ko se nekoč zave tega in ga bo dolžila, da ji je pokvaril življenje? »Bog mi je priča, da sem pripravljen umreti zanjo — toda poginiti samo zaradi tega, da bi jo zapustil kot sijajno vdovo, ki si lahko že jutri izbere drugega moža — ta misel je zame pekel.« (Kakor bomo videli pozneje, se je tudi tako zgodilo.)

Svatba z Natalijo Gončarovo se je vršila šele v začetku leta 1831., potem, ko je Puškin preživel nekaj grenkih mesecev samote, dvomov in obupa. Tik pred svatbo mu je umrl prijatelj Deljvig, o katerem je pisal Pletnjovu: »Nihče mi ni bil na svetu bližji od Deljviga.« Po poroki je bil Puškin nekaj časa srečen. »Oženjen sem in srečen«, piše tovarišu Pletnjovu, »samo eno želim, da se ne bi v mojem življenju nič spreminjalo: boljšega ne bom dočakal. Ta položaj je zame tako nov, da se mi zdi, kakor bi bil preroben...« Toda sreča ni trajala dolgo, kmalu so se pojavile posledice zakona, ki je bil po pričevanju sodobnikov v vsakem oziru neskladen. Puškinu je bilo 32 let — nevesti 18, Puškin je bil genialen (sam car Nikolaj ga je označil za »najpametnejšega človeka v Rusiji«) — nevesta vseskozi omejena, plitva; Puškinu ni bila dana telesna krasota — nevesta pa je bila na glasu kot najkrasnejša žena v državi. Ko sta se pojavila v družbi, je krožila po salonih primera: »Vulkan in Venera«.

Nekaj mesecev po poroki se je preselil Puškin z ženo iz Moskve v Petrograd. Bližina dvora in vsega, kar je bilo z njim v zvezi, je kmalu potegnila Puškina v vrtinec, iz katerega ni mogel izplavati in ki ga je šest let pozneje pogoltnil.

Prve posledice Puškinove odvisnosti od dvora in novih zvez z Žukovskim, ki je bil vzgojitelj prestolonaslednika, so se pokazale že poleti istega leta. Poljska vstaja je takrat razdvojila rusko inteligenco v dva tabora: v privrženca svobode, ki so vstajo razumeli in odobraval, in v privrženca carja in njegove politike. Puškin, ki je bil vse svoje življenje, kakor smo videli, oboževatelj svobode in sovražnik vsake tiranije, Puškin — prijatelj Mickiewicz, se je oglasil iz druge skupine s političnimi pesmimi »Klevetnikom Rosii«, »K teni polkovodca«, in »Borodinskaja godovščina«. Puškinovi prijatelji (tudi Vjazemski) so ostrmeli nad to spremembo. Obstaja celo trditev, da je Puškin napisal znano pesem »Klevetnikom Rosii« po naročilu carja in da jo je najprej čital pred carsko družino (P. E. Ščegolev: *Duel' i smert' Puškina*. 1936. Str. 47). Puškinova žena je bila vabljen na dvorne ples, njena krasota je postala slavna, celo carica je bila zanjo navdušena. Življenje v najvišjih krogih, zlasti obleke, ki so bile nujne »za najlepšo ženo Rusije« — je zahtevalo denarja, veliko denarja. Dohodki »sočinitelja« Puškina, dasi znatni, so bili za tako življenje dokaj skromni in car je moral vsak čas priskočiti na pomoč. Puškin je potreboval za svoje literarno delo miru, hrepenel je po miru na kmetih, kjer je napisal svoja najboljša dela. »Moje življenje v Peterburgu ni nič pravega. Skrbi za življenje mi ne dajo, da bi se dolgočasil. Toda brez svobodnega fantovskega življenja, ki je nujno potrebno pisatelju, ne morem biti zbran. Vrtim se v družbi, moja žena je velika moda — vse to zahteva denar, do denarja pridem lahko z delom, delo pa zahteva samoto«, piše februarja 1833 prijatelju Naščokinu.

Puškin se je bolj in bolj izgubljal v vrtincu. Na vsakem koraku so ga čakala razočaranja in ponižanja, ki so bila na videz povišanja. Najhujše ponižanje pa ga je doletelo v decembru 1833, ko ga je car imenoval za »kamer-junkerja«. »Kamer-junkerji« so bili običajno 18—20letni mladeniči, ki so se morali v določenih dnevih javiti na dvoru v predpisani uniformi in prisostvovati plesom in drugim dvornim zabavam. S tem je bil Puškin izpostavljen posmehu v literarnih in družabnih krogih in izgubil je zadnji košček svobode. »Pravijo, da bomo (kamer-junkerji) hodili v parih kot institutke. Predstavi si, da bom moral jaz s svojo sivo bradico nastopati skupaj z Bezobrazovim ali Rejmarsom«, piše ženi. »Na stara leta me je vtaknil car med paže«, se pritožuje ženi v pismu, ki so ga na pošti odprli in poslali carju. Ta se je silno raztogotil in bilo je treba vnovič prositi za pesnika. Ko je to Puškin izvedel, je zapisal v svoj dnevnik: »Vladarju ni pogodou, da se nisem z ganotjem in hvaležnostjo izražal o svojem kamerjunckerstvu, toda jaz sem lahko podložnik, celo suženj, za hlapca in norca pa ne bom niti nebeškemu carju. Kako strašno nenravne so navade naše vlade. Policija odpira moževa pisma ženi in jih nosi carju (dobro vzgojenemu in poštenemu človeku), in carja ni sram to priznavati...«

Puškin je spočetka videl v carjevem odnosu do sebe izraz dobrega srca in plemenitosti in ga je odkritosrčno in iskreno vzljubil. Rekli smo že, da Puškin ni poznal hinavstva in ko je leta 1828. zapisal:

Jaz ljubim carja iz srca; srčno,
pošteno vlada roka nam njegova.
Z nadejami in delom in vojsko
oživil je Rusijo našo znova.

je tudi tako mislil in čutil, prav tako kot pozneje, ko je spoznal svojo zmoto in zapisal o njem v dnevniku: »v nem mnogo praporščika i malo Petra Velikago.«

Puškin je postajal nervozen in razdražen. Čedalje bolj je hrepenel po samostojnem življenju kje na vasi. Pregovarjal je ženo, prosil carja, da ga odpusti iz službe... Zaman. Žena ni mogla živeti brez plesov in sijaja, car ni hotel izpustiti iz kletke ujetega pevca svobode. »Daj Bog... pljunut' na Peterburg, da podat' v odstavku, da udrat' v Boldino, da žit' barinom! Neprijatna zavisimost', osobenno, kogda let 20 čelovek byl nezavisim«, piše 1834 ženi, utrujen od življenja v prestolnici. Zaman je iskal izhoda. »Čort dogadal menja rodit'sja v Rosii s dušoju i talantom!« piše v maju 1836, ko se je že jasneje zavedel svojega položaja. Nekoliko preje pa »... očičat' russkuju literaturu est' čistit' nužniki i zaviset' ot policii. Togo i gljadi, čto... Čort ih poberi! U menja krov' v želč prevraščatsja.«

Tesno je človeku pri srcu, ko čita Puškinova pisma ženi iz zadnjih let pred smrtjo. Kot otrok jo naziva z najslajšimi imeni in jo prosi, naj ne koketira in naj ne dovoli, da ji dvorijo breznačajni moški. Zaman. Napetost se je stopnjevala. Dvorska klika, sovražna pesniku, je jela širiti govornice, ki so žalile pesnikov ponos na najobčutljivejšem mestu. Anonimna pisma, ki jih je dobival od neznanih »prijateljev«, so končno dosegla svoj cilj. Puškin je pozval d' Anthèsa, mladega in lahkomišelnega ženskarja, na dvoboj, da opere omadeževano čast svojo in svoje žene. Opral jo je — toda s svojo krvjo, s svojo smrtjo.

Puškinova smrt je široko odjeknila. Lahko rečemo, da že tedaj ni bilo v Rusiji pismenega človeka, ki ne bi čital Puškinovih spisov in ga ljubil, bil ponosen nanj kakor na najdražjo svetinjo naroda. Oglasili so se pesnikovi prijatelji in povzdignili svoj obtožujoči glas, spletkarji pa so se skrili. Še danes ne vemo točno, kdo je napisal usodno anonimno pismo: ali baron Heckeren, ali minister Uvarov, ali knez Dolgorukov. Vsekakor pa je bil krivec pesnikove smrti takratni politični in družbeni ustroj... tista temna sila, ki je v vseh dobah in na najrazličnejše načine često odpravila s sveta najbolj genialne može. Ali ni ista sila, samo v drugi obliki, izkopala grob tudi našemu Prešernu?

Zadnja pot ljubljenca vsega ruskega naroda je bila podobna bolj pogrebu kakega zločinca kakor pogrebu najslavnjšega pesnika. Medtem ko je Puškin ležal na mrtvaškem odru, so orožniki pritiskali pečate na njegovo literarno zapuščino. Vlada se je bala splošnih neredov, mrmanje množic jo je vznemirjalo, zato je ukazala naložiti rakev s pesnikom na voz in jo ponoči prepeljati v svjatogorski samostan pri Pskovu. Namesto tisočev pogrebcev so odmevala v noč kopita konjev, na katerih je spremljala pesnika na pogrebu — četa orožnikov ..

D'Anthès je doživel častljivo starost. Natalija Puškina pa je postala soproga generala Lanskega. Puškinove pesmi so še danes v srcu ruskega naroda in bodo v njem večno.

Literatura: Puškin: Pis'ma, t. I., II. 1926—1928. Moskva; Sočinenija Puškina, Perepiska, t. III. 1911. Sanktpeterburg; B. Tomaševskij i V. Maksimov - Evgenjev: Pamjatka o Puškine. 1924. Leningrad; V. V. Sipovskij: A. S. Puškin po ego pis'mam, 1902. Peterburg; E. A. Ljackij: A. S. Puškin i ego pis'ma (Sbornik žurnala »Russkoe Bogatstvo«. 1899. SPB; Dnevnik A. S. Puškina. 1923. Moskva - Petrograd; P. E. Ščegolev: Duel' in smert' Puškina. Moskva.

IZ PUŠKINOVE LIRIKE

PREVEDEL MILE KLOPČIČ

ČAADAJEVU

(1818?)

Ljubezni, upanja in slave
prevara naglo je prešla.
Prešle mladosti so zabave
kot dim, kot jutranja meglà.
A še kipi v nas hrepenenje:
nasilje samodrštva nas mori,
a srce v prsah nam kriči,
Rusijo kličemo v vstajenje.
Nestrpno čakamo, da pride
svobode svete svetli dan —
tak čaka fant, v ljubezni vžgan,
da se z dekletom svojim snide.
Dokler za svobodo gorimo,
dokler za čast srce živi,
naj domovini posvetimo
vse svoje misli in vse dni.
Veruj, prijatelj: pride dan,
ko sreče zarja ljudstvu sine,
Rusija vstala bo iz sanj
in v samodrštva razvaline
vklesala naše bo ime.

*

(1829)

Ljubil sem vas: mogoče v moji duši
še ni ugasnil ves ljubezni žar;
vendar naj nič pokoja vam ne ruši,
z ničimer begal vas ne bom nikdar.

Ljubil sem vas molčé, brez vsake nade,
poln plahosti in ljubosumja muk;
ljubil sem vas z močjo ljubezni mlade,
kot bog daj, da bi ljubil vas kdo drug.

PTIČKA

(13. maja 1822)

Zvest naši stari sem navadi,
čeprav v tujini se mudim:
ko pride jasni dan pomladi,
v svobodo ptičko izpustim.

In tisti hip se že utešim:
naj proti Bogu godrnjam,
dokler vsaj eno bitje rešim
in mu lahko svobodo dam?

Opomba: V Rusiji je navada, da na dan Marijinega oznanjenja odkupijo užete ptičke in izpuste v prostost.

*

(26. maja 1828)

Dar brezplodni, dar slučajni,
to življenje — le čemu?
Dal nam te ukaz je tajni
v smrtno kazen — a čemu?

Kdo me je s sovražno silo
iz ničesa v svet prizval?
Kaj mi z dvomom um skalilo,
kdo s strastjo srce pretkal?

Cilja ni nikjer pred mano,
duša pusta, prazen um.
Mene muči neprestano
pustega življenja šum.

*

(26. decembra 1829, v Sankt Peterburgu, ob 3. uri 5 minut)

Naj v hrušču cest in ulic blodim,
naj v polni cerkvi se mudim,
naj med mladino živo hodim,
povsod premišljam ... Govorim:

Kako nam naglo čas poteka
že marsikdo je šel od nas,
smrt čaka vsakega človeka —
morda je blizu že naš čas.

In kadar gledam hrast samotni,
si mislim: Ti, gozdov očak,
preživel boš moj vek begotni
kot dede naše — hrast orjak.

Če kdaj objamem dete zvesto,
se zdrznem, v mislih ves prevzet:
Ti stopil boš na moje mesto,
jaz venem že, a ti greš v cvet.

Vsa leta in vse dneve svoje
preživljam v mislih teh teman:
Mordà uspe mi smrti moje
ugledati med njimi dan.

Me smrt bo srečala v tujini,
bo grob bojišče, morska čer?
Morda v sosedni bo dolini
sprejela zemlja me v svoj mir?

Naj smrt kjerkoli me zasači,
telo brezčutno v prah sprhni.
A da bi v zemlji spal d o m a č i,
to moje si srce želi.

O, naj mladina se igrava
nad mojim grobom veseli,
in ravnodušna naj narava
z lepoto večno se blesti.

PUŠKIN KOT DRAMATIK

BRATKO KREFT

S koraj vse leposlovje, kar ga je bilo spisane pred Puškinovim nastopom, ima danes bolj ali manj le kulturno-razvojni in literarno zgodovinski pomen. S Puškinovim nastopom pa se začne v ruski literaturi doba velikega umetniškega stvariteljskega razmaha, ki traja prav za prav še danes, saj se je ravno v zadnjih letih ruska literatura tesno navezala na svoje klasike. Če jih mogoče še ne dosega, je to samo trenutna zadrega in zamuda, ker se je vse rusko tvorno življenje v zadnjih dvajsetih letih osredotočilo okoli zgraditve nove družbene osnove in ni bilo za kvalitetno ustvarjanje vedno dovolj časa. Zdaj, ko se je nova gospodarska osnova že utrdila, da raste nad njo že tudi kulturna vrhnja stavba, se je začelo misliti na kvaliteto in njeno trajnost tudi v umetnosti. Zato ni nič čudnega, če se je prav sodobna ruska literatura tako močno začela oklepiti — Puškina. Njegovo delo vpliva danes kot nekakšno novo odkritje, pomen in vpliv pa raste od dneva do dneva. Puškin je prav za prav početnik tega, kar imenujemo leposlovno umetnost, s poudarkom na zadnji besedi. Naj si bo lirika, proza ali dramatika — vse, kar je bilo pred njim, je bila literarna priprava za umetnost, ki je nastopila šele s Puškinom.

Liriki so že ob Puškinovi smrti pripoznali polno vrednost, njegovi prozi nekoliko manj, najmanj pa so mu bili pravični kot dramatik. Še danes ni Puškin kot dramatik dovolj znan izven Rusije, kajti vsakdo misli ob njegovem imenu le na njegovo liriko. Res je, da je napisal prav za prav samo dve dramski deli, ker je vse ostalo fragment, toda to še nikakor ni zadosten vzrok za omalovaževanje te panoge njegovega literarnega ustvarjanja. Velik vzrok nepriznanja njegovega dramskega dela tiči v takratnih razmerah, v ruski dramatik in v gledališču. Čeprav je treba priznati, da sta prav dramatika in gledališče bila v središču takratnega literarnega zanimanja, je bilo vendar vse početje močno nasprotno stremljenjem, ki jih je zasledoval Puškin s svojim glavnim dramskim delom, z žaloigro »Boris Godunov«.

I.

Vsa posvetna dramatika, kar je je pred Puškinovim »Borisom Godunovim« in ki jo je sploh vredno omenjati, je suženjsko pod francoskim vplivom. Naravnost gospodovalen je bil vpliv francoske formalistično-klasične literarne šole pod carica Elizabeto (1741—1761) in Katarino II. (1762—1796). Nekatere ideje francoskega meščanskega prosvetljenstva, ki niso bile državi nevarne, so dobile vstop tudi v ruske najvišje kroge. Bila je moda, da so se visoki krogi zanimali za Voltaira in njegova dela, čeprav so bolj prisluškovali njegovemu stilu kot njegovim mislim. Izredno veliko pažnje so ruski višji krogi posvečali lepi književnosti, zlasti dramatik. Sama carica se je poskušala v pisateljstvu in je napisala nekaj gledaliških iger. Kosali so se med seboj, kdo bo najbolj ustregel zahtevam klasične dramske tehnike v enotnosti kraja, dejanja in časa. Racine jim je bil višek svetovne dramatike. Aleksander Sumarokov (1718—1777) je šel v epigonskem formalizmu tako daleč, da je »popravlil« Shakespearovega »Hamleta« in ga po svojih močeh podredil zahtevam in zakonom klasične šole. Napravil je tri dejanja in srečen konec: Hamlet se v njegovi predelavi na koncu poroči z Ofelijo. Ta drastični primer nam jasno kaže, kakšen je bil duševni in umetniški prerez visoke družbe, ki se je s carico vred ukvarjala z dramatik. Prava tragedija jim je bila kljub Aristotelovi teoriji o tragediji tuja. Za epigonske struje je sploh značilno, da najmanj doumejo in zadenejo tisto, kar slave in pridigajo za vzor. Kakor so si po francoskem vzoru nadevali lasulje in svilene obleke, tako so se radi kitili z racinovskimi patetičnimi monologi, ki pa so v njihovih pesnitvah izgubili vso vzornikovo toplino in globino. Največjo vrednoto je ohranil za poznejše čase samo balet, ki so ga v tisti dobi, kakor je bila pač moda, zelo gojili. To je tudi razumljivo, saj je balet v glavnem bolj artistično-formalistična umetnost, ki ne more nudit kdor ve kakšne vsebine ali se celo ukvarjati s tendencami, dasi se je v našem času marsikaj poskušalo tudi s te strani.

Nekateri dramatik, ki jim ni bilo zgolj za formalistično igrakanje in duhovičenje, so skušali vtihotapiti v svoja dela tudi kakšno »pro-

svetljensko« tendenco. S te strani je najbolj uspel Fonvizin (1745—1792) z dvema komedijama: z »Brigadirjem« (1768) in z »Miljenčkom« (1782). Zlasti zadnji je še danes zanimiva slika iz življenja tedanjih podeželskih plemičev, ki so svobodno vladali nad svojimi tlačani in razpolagali z njihovimi življenji. Imena nastopajočih oseb so v »Miljenčku« simbolična. Avtor sam je skrnil svoje mišljenje za osebo »Staroduma«, kateremu je položil v usta marsikatero kritizirajočo besedo; čeprav se nam zdi danes že pridigarska, je imela v svojem času svoj učinek.¹ Koliko je sama carica mislila resno s »prosvetljenstvom«, je dokazala prav pri Fonvizinu, ko je začel izdajati časopis z naslovom »Starodum« — ime je torej vzel iz svoje komedije. V prvi številki je v uvodniku zapisal, da še nikoli ni vladala tolikšna svoboda mišljenja in govora, kakor pod carico, toda list kljub temu »slavospevu«, ki je bil mogoče dvoumen, ni smel več iziti. Med dramatikami, ki so se posvetili pisanju tragedij, je treba omeniti Ozerova (1770—1816), ki je dosegel l. 1807. pri svojih sodobnikih veliko priznanje s patriotično igro »Dimitrij Donski«.²

Z neke daljne, višje perspektive je to skoraj vse, kar je vredno omembe v ruski dramatik pred Gribojedovim in Puškinom. Kar je bilo pred njima v gledališču ruskega, je bolj ali manj dobra epigonska literatura, ki je bila naravnost zakrknjeno zaljubljena v francosko klasično dramatsko šolo in njene vzore. Čeprav je tudi carica Katarina II. priredila in porusila Shakespearove »Vesele žene windsorske«, vendar Shakespeare ni bil takrat spoštovan dramatik v Rusiji, predvsem iz formalističnih razlogov, ker ga niso mogli tlačiti v Prokrustovo posteljo enotnosti dejanja, kraja in časa. To nespoštovanje in neupoštevanje angleškega dramatika pa nikakor ni posledica kakšnega specialno ruskega barbarizma, kajti očetu Shakespearu se ni godilo v zapadni Evropi nič boljše. Za svetovno dramatik so ga odkrili prav za prav šele Nemci (Lessing, Wieland, W. Schlegel), v Rusiji ga je prvi praktično upošteval Puškin.³

Puškinov pojav v tedanji ruski literaturi pomeni ogromen preokret v umetnosti. Lahko trdimo, da se ž njim prava posvetna leposlovna

¹ Komedijo je prevedel 1931. l. v slovenščino Boris Zicherl; v opernem gledališču so jo istega leta vpriporili v moji režiji dijaki humanistične gimnazije v Ljubljani, člani literarnega krožka »Žar«.

² Moskovski knez Dimitrij je l. 1380. premagal na Kljunaškem polju (Kulikovo pole) ob Donu (odtod priimek Donski) tartarskega kana Mamaja. Bila je prva zmaga Rusov nad Tartari, ki so do takrat veljali za nepremagljive. Ozerovljeva drama je zgodovinski dogodek aktualizirala. Takratno občinstvo je v Dimitriju gledalo carja, v kanu Mamaju pa Napoleona.

³ Rusi so spoznavali Shakespeara po francoskih prevodih. Ko je delal Puškin na »Borisu Godunovu«, je bila v Rusiji najbolj znana izdaja Shakespearovih del, ki jo je priredil Le Tourner (Shakespeare. Traduit de l'anglais par M. Le Tourner. Tome I.—XX.). B. P. Gorodeckij je mnenja (v razpravi »Boris Godunov v Puškinovem delu«, ki je izšla v zborniku »Boris Godunov A. S. Puškina«, Leningrad 1936. Zbornik je izdalo Državno

umetnost šele začne. Samo ob sebi se razume, da ni mogel najti v takrat »umetniško« odločujočih krogih primerne priznanja in razumevanja. Poleg tega so mlademu poetu rojile po glavi razne svobodomiselnne in svobodoljubne ideje. Pismo, v katerem je govoril nekaj o ateizmu, ga je spravilo v pregnanstvo. V čas njegovega pregnanstva v Mihajlovskem spadajo glavni začetki »Borisa Godunova«.

II.

Čeprav je Puškinovo glavno dramatsko delo »Boris Godunov«, ne smemo prezreti ostalih, ne ravno številnih dramatskih del. Za »Borisom« stoji vsekakor prvi »Kameniti gost«, drama o don Juanu, skrčena na kratke prizore ter pisana tako skopo, da bi lahko služila za operni libreto. Kljub temu pa je »Kameniti gost« po svojih napetih, dramatičnih dialogih in situacijah važen dokument Puškinovega dramatskega talenta.⁴ »Boris Godunov« je v razmerju s »Kamenitim gostom« širši, umetniško globlji, a ne vedno toliko dramatičen. Umetniško je »Kameniti gost« vendarle bolj skica kot dovršeno delo.

Zelo dramatičen je fragment »Mozart in Sallieri«, v katerem skicira Puškin problem genialnosti in kriminalnosti. Odloči se za tezo, da se umetniška genialnost nikakor ne more pojaviti vzporedno s kriminalnostjo.⁵ Lirična je »Rusalka«, čeprav ji ni odrekati dramatičnih mest. Če bi bila končana, bi bila zlasti kot operni libreto zelo uporabna, ker ima izredno dobro dramatsko gradnjo, kar mnogokrat pri operah pogrešamo.⁶ Izredno zanimiva sta fragment »Scena iz

---

akademsko dramsko gledališče v uredništvu K. N. Deržavina.), da je Puškin študiral Shakespeara po omenjeni izdaji.

⁴ Don Juan se je pojavil kot dramatski motiv najprej v španski književnosti; prvo jasnejšo obdelavo omenjenega motiva sta dala Lope de Vega (1562—1635) in njegov sodobnik Tirso de Molina. Ti dve komediji sta potem služili za osnovo vsem, ki so kasneje uporabljali motiv don Juana v svojih delih. Tako je napisal tudi Molière »Don Juana«. Puškin je svojega napisal 1830. l., izšel pa je šele 1839. l. v zborniku »Sto ruskih literatov«. Isto jesen je poleg »Kamenitega gosta« napisal še »Skopega viteza«, »Mozarta in Sallerija« in »Pirovanje v času kuge«. »Kamenitega gosta« je napisal v času od 26. oktobra do 4. novembra 1830. l. Puškinov »Kameniti gost« je samostojno delo; prevzel je samo zgodbo, podobno kot Molière.

⁵ V rokopisu je imel fragment najprej naslov »Zavist«. Puškin prikazuje namreč v njem Sallerijevo zavist nad Mozartovimi umetniškimi uspehi. Sallerijih ne more prenesti in zato v zavisti zahrbtno zastrupi Mozarta. Med Puškinovimi papirji so našli po smrti tale zapisek: Pri prvi vprizoritvi »Don Juana«, v času ko se je vse gledališče opajalo v popolni tišini z Mozartovimi harmonijami, se je razširila zavist: vse se je spremenilo v začudenje in ogorčenje, znameniti Salleri je besen zapustil dvorano, ker ga je grizla zavist. Osem let nato je Salleri umrl. Nekateri nemški časniki so poročali, da je na smrtni postelji priznal kakor da bi bil on zastrupil velikega Mozarta. Zavistnež, ki je mogel zavidati »Don Juana«, je mogel zastrupiti njegovega stvaritelja. — Delo je izšlo l. 1832.

⁶ Izšla je l. 1837. po pisateljevi smrti v »Sovremenniku«. Avtor je prečrtal v rokopisu nekatera mesta, ki so jih objavili kasneje.

Fausta⁷ in »Skopi vitez«, tri scene iz Čenstonove tragikomedije »The caveateons Knigth«. Za Čenstonom se je skrival Puškin, ki je pri skiciranju tega fragmenta najbrže mislil na svojega skopega očeta.⁸ V prozi so napisani »Prizori iz viteških časov«, ki pa so ostali zgolj načrt.⁹ Kot svoboden prevod iz angleščine je šteti »Pirovanje v času kuge«. ¹⁰ V rokopisni ostalini so našli še nekaj načrtov, ki jih pa ni izdelal.¹¹

⁷ »Scena iz Fausta« ni prevod iz Goetheja, temveč povsem samostojna in izvirna zamisel. Izšla je l. 1926. v »Mosk. vestniku«. Po sporočilu Anenkove je baje Goethe poznal Puškinov fragment. Baje mu je v priznanje poslal pero v spomin. (Po opombi v Suvorinovi izdaji Puškinovih del leta 1887. II. zv. str. 284.)

⁸ »Skopi vitez« je izšel v prvi knjigi »Sovremennika« l. 1836.

⁹ V rokopisu so našli ves načrt, bržkone ga je napravil l. 1835., vsaj tako domnevajo v opombah 2. zvezka Puškinovih zbranih spisov, ki združuje vsa Puškinova dramatska dela. Izšel je v Sanktpeterburgu l. 1887, izdaja A. S. Suvorina. Puškin je imel po tistih zapiskih v načrtu veliko dramo. Sin bogatega trgovca s suknom se zaljubi v hčer nekega viteza. Pesnik je. Zbeži z doma in se vdinja pri starem vitezu kot konjski hlapec. Mlado deklo ga omalovažuje. Pride njen brat z ženinom. Na dekletovo prošnjo izžene dozvednega hlapca, ki se vrne k očetu. Stari buržuzi se jezi. Pojavi se poetov frat Bertold, ki ga brani. Bertolda zapro in v ječi odkrije smodnik. Mladi pesnik spunta kmete, ki oblegajo grad. Bertold pa grad razstrelil. Igra bi se naj končala s premišljevanji Fausta, ki se pojavi na hudičevem repu. V oklepaju zaključuje Puškin svoj načrt: »odkritje tiska — te svojevrstne artilerije«. K »Prizorom iz viteških časov« (napisal je sedem prizorov) je prišteti še dva odlomka v prozi, ki nosita v omenjeni izdaji naslov »Dramatičeskije etjudi«. Napisani »Prizori« se ne krijejo povsem z načrtom.

¹⁰ Puškin je prevedel skoro ves četrti prizor prvega dejanja Wilsonove trodejske drame »The city of the Plague« (1816). John Wilson (1785—1854), znan tudi pod psevdonimom Christopher North, je bil škotski pesnik in esejist. Živel je kot profesor moralke v Edinburgu. V letih 1855—1858 so izhajali njegovi zbrani spisi, ki obsegajo dvanajst zvezkov.

¹¹ Tako so našli seznam dram, ki jih je nameraval napisati: Skopuh — (tega je napisal in nam je že znan pod imenom »Skopi vitez«) — Romul in Rem — Mozart in Salieri (napisal je dva prizora) — Don Juan (je »Kameniti gost«) — Jezus — Berold Savajskij — Pavel I. — Zaljubljeni bes — Dimitrij in Marina (iz tega zapiska bi se dalo sklepati, da je nameraval napisati posebno dramo o Dimitriju Samozvancu in njegovi ljubezni s Poljakinjo Marino. V »Borisu Godunovu« zavzema ta ljubezen precej vidno mesto in prizor med omenjenima dvema spada med najlepša in najbolj notranje dramatična mesta) — Kurbskij.

Še bolj zanimiv pa je načrt za veliko fantastično dramo, za katero je hotel kot motiv uporabiti srednjeveško legendo o papežinji Ivani. Napravil je načrt za vsebino treh aktov. K načrtu je pripisal: »Če bo to drama, bo nekoliko spominjala na Fausta; boljše bi bilo napraviti poemo »v rodje Kristabelja« (fantastična poema Kolridža [?], angleškega pesnika, 1773—1834) ali pa celo v oktavah.«

V l. 1821. spada načrt za komedijo o sodobnih nravah. Osebe je označil Puškin z imeni igralcev, ki bi naj vloge igrali. Nato sledi kratke oznake,

Kljub temu, da Puškinova dramatska dela niso kdo ve kako obsežna, pričajo po svoji raznovrstnosti, kako veliko zanimanje je moral imeti avtor za dramatiko. To trditev podpirajo tudi neizvršeni načrti. Okorelost takratnega gledališča¹² in cenzurne razmere, ki so v gledaliških vedno svojevrstne, so mu prav gotovo zagrenile marsikak načrt. Če bi ne umrl tako mlad, bi se bržkone še ukvarjal z dramatiko, zlasti, ker se je v štiridesetih letih prejšnjega stoletja začelo precej živahno gledališko življenje v Rusiji. Družabno živahno je bilo sicer že za Puškina, toda v štiridesetih in petdesetih letih so se pojavili novi dramatiki (Gogolj, Ostrovski, A. Tolstoj itd.). Z njimi se je nadaljevala tista dramatska umetnost, ki sta ji dala temelje Puškin in Gribojedov. Prvi s svojo romantično politično tragedijo »Boris Godunov«, drugi s satirično komedijo »Gorje pametnemu«, ki je kot trpka satira na vladajočo uradniško družbo predhodnica Gogoljevega »Revizorja«.

III.

Puškin je poleg svojega velikega umetniškega daru prinesel v tedanjo rusko literaturo še neko važno, novo lastnost, ki v toliki meri ni bila nikomur pred njim dana. To je bil smisel za resničnost, smisel za življenje. Največje važnosti je bilo to za dramatiko, ki je bolehala na patosu psevdoklasicizma. V umetnost je prinesel zdrav ljudski duh, ki je ni samo osvežil, temveč tudi poplemeniti. Ideje francoske revolucije, zlasti pa prebujenje narodnosti, ki si jo po pravici lasti leto 1848. za svoj monopol — takrat so jo kvečjemu kanonizirali — dobesedno in prenešeno — so našle tudi v takratnih mlajših ruskih intelektualnih krogih svoje privrženice. Na mladega Puškina je še posebno vplival tako literarno kakor politično pesnik in lord Byron,

---

odnosno krilatice o vsebini in dejanju, nekaj začrtanih dialogov itd. Glej stran 292—297 II. zvezek že omenjene Suvorinove izdaje.

¹² A. N. Glumov poroča v razpravi »Prednašanje stihov „Borisa Godunova“« (v že omenjenem zborniku o »Borisu Godunovu«), kako ni trpel Puškin takratnih igralcev. Ni mu ugaljal prisiljeni patos, zato je premišljeval o reformi igralske tehnike. Ko je videl l. 1822. v Odesi »Devico Orleansko«, je ogorčen vzkliknil: »No, igralci, igralci! Peterostopni stihi brez rim potrebujejo povsem nove deklamacije!« (Str. 172 ibd.) Takratni igralci so znali prednašati aleksandrince, medtem ko jim je bil peterostopni jamb tuj. Tako jim je že s te strani bil tuj Puškinov »Boris Godunov«. A. N. Glumov kritizira v omenjeni razpravi (str. 182) tudi vprizoritev v Moskovskem Umetniškem gledališču (Mosk. Hudožestveni teater), ker je naturalistično prednašanje ubilo ritem Puškinovih stihov. Stanislavski je pozneje spoznal svojo napako. A. N. Glumov poziva na koncu današnjega ruskega igralca, naj najde pravi način za prednašanje Puškinovih stihov na odru. »Zdaj, v dobi ustvarjanja socialistične umetnosti, stojimo mi, gledališki delavci, pred odgovorno nalogo — najti na odru svojevrstno zvočnost Puškinovega stiha — dogovoriti se moramo o principih, v praksi moramo najti harmonične oblike, združujoče: na eni strani — muzikalno prirodo stiha, ki se ne sme izgubiti v lažni patos, na drugi strani — originalni realizem govora, ki ga je treba točno omejiti od naturalizma vsakdanjosti...«

ki je umrl kot izobčenec in sovražnik angleške višje družbe. Ob prvi obletnici njegove smrti je priredil Puškin kot pregnanec v Mihajlovskem spominski obed za Byronom. To ni bila zgolj zunanja gesta spomina na Byrona, ki se ga je Puškin kot pesnik že otresel, temveč tih protest in obenem manifestacija za poeta, ki se je šel bit za svobodo grškega ljudstva. Dekabristi, ki so tudi nekako po byronsko romantično pripravljali svojo revolucijo, so bili Puškinovi prijatelji in znanci. Mogoče je samo pregnanstvo rešilo Puškina pred usodo dekabristov. Če bi bil takrat v Moskvi ali Petrogradu, bi bil med njimi in carska žandarmerija bi ga brez sentimentalnosti postavila — ne oziraje se na njegove literarne sposobnosti — skupaj z drugimi pod vislice, kakor je v štiridesetih letih obsodila na smrt Dostojevskega zaradi nedolžnega kulturno-političnega kluba Petraševskega.

V taki družbeno-politični atmosferi je Puškin kot izgnanec v domači vasi snoval svoje glavno dramatsko delo »Borisa Godunova« (1824—1825). Čeprav označuje sam v nekem pismu iz tiste dobe svoje delo za romantično tragedijo, je to prav za prav prva ruska realistična tragedija.

Snov zanjo mu je dala Karamzinova »Zgodovina ruske države«.¹³

IV.

Puškinov smoter je bil — po njegovi lastni izjavi — napisati tragedijo po sistemu očeta Shakespeara, ker je bil trdno uverjen, da potrebujejo zastarele oblike ruskega gledališča temeljite spremembe. V nekem pismu¹⁴ N. N. Rajevskemu (1827. l.), še natančneje pa v opombah o narodni drami in o Pogodinovi »Marfi Posadnici« (1830. l.) je zahteval Puškin od zgodovinskega dramatika, da je njegova dolžnost, ozreti se v dobo, v ljudi in jih potem prikazati, sam pa ostati kolikor mogoče v ozadju. Torej upoštevanje razmer v določeni dobi in objektivizacija. To je prav gotovo tudi v svoji drami izvedel, čeprav je spet treba ugotoviti, da ni ostal zgolj pri tej zahtevi. Analiza do-

¹³ 1824. l. sta izšla X. in XI. del, v katerih prikazuje Karamzin dobo carja Fjodora Ivanoviča in Borisa Godunova. V samotni vasi sta prišla ta dva zvezka Puškinu kot pregnancu zelo prav, saj so bile knjige in pisma edina njegova vez z zunanjim svetom. Karamzina so takrat bolj brali kot kakšno leposlovno delo. Svojo »Zgodovino« je napisal izredno zanimivo in za tisto dobo z močno patriotsko tendenco, ki je ljudi podžigala. Z njo je tako zašlel, da ga je še ob Puškinovi smrti car mnogo višje cenil ko Puškina.

¹⁴ V pismih raznim svojim prijateljem je Puškin precej podrobno razodel svoje misli o Shakespearu, o svojem »Borisu Godunovu« itd. Zlasti so dragocena tri pisma N. N. Rajevskemu (Glej Suvorinovo izdajo VIII. zvezek: Pisma str. 284—294) itd. Zaradi omejenosti prostora mi nikakor ni mogoče marsikaterega pisma, ki je važno za Puškinovo dramatsko delo, v celoti citirati, prav tako nisem mogel v tem članku, ki je bolj literarno-zgodovinsko informativna skica, obseči vsega, kar bi bilo potrebno in važno, zlasti pri nas, ko še tako malo poznamo Puškina kot dramatika. Upam, da bom našel še kdaj pozneje priliko za spopolnitev svojega sestavka, čigar glavni namen je opozoriti na Puškinova dramatska dela.

godkov izžareva avtorjev svetovni nazor, odnosno njegovo ideologijo, ki je bila — kakor ves pojav »Borisa Godunova« — nova, lahko bi rekli, revolucionarna, čeprav v tisti dobi do vseh podrobnosti tega niso ugotovili, ker ga niso razumeli.¹⁵

Zgodovinar Karamzin vidi v Borisovi tragediji božjo kazen, ker je Boris poteptal nasledstvene pravice ruskih carjev in se sam polastil prestola. Boris je bil kot car v glavnem zastopnik srednjega plemstva, kateremu je pripadal sam, in trgovcev, ki so po njem skušali priti do političnega vpliva. Zoper njega je nastopil Griška, pobegli menih Otrepjev, ki se je izdajal za carjeviča. Boris je naslednika prestola sicer dal ubiti, toda nastala je legenda, da je ostal carjevič živ. Legenda je bila tako močna, da jo je Griška Otrepjev izkoristil in skušal priti do oblasti. To se mu je do neke mere tudi posrečilo, ker so nezadovoljneži, predvsem bojari, ki jih je Boris zapostavljal, potrebovali človeka, ki bi ga lahko postavili zoper Borisa Godunova. Karamzin je sicer prvi ruski zgodovinar, ki je začel z zgodovinopisjem kot znanostjo, ker do takrat prav za prav sploh niso ločili zgodovinskih obdobij drugače kakor po carjih, toda do globlje sociološke analize razmer se ni povzpел in se tudi ni mogel povzpeti. Zato rešuje razne konflikte z božjo previdnostjo.¹⁶ (Konec prihodnjič)

¹⁵ Poleg Karamzina se je poslužil Puškin še drugih zgodovinskih virov: starih kronik, poročil sodobnikov itd. Iz »Zgodovine« kn. Ščerbatova je n. pr. vzel epizodo z Dimitrijevim konjem; spet drugi vir mu je dal karakteristiko Marine (»Kratkaja povest o samozvancah«), ki je bila »ošabna, zvita in predrzna deklina«. O vlogi Karamzinove »Zgodovine« pri Puškinovem ustvarjanju »Borisa Godunova« je napisal med drugimi zanimivo študijo E. F. Šmurlo, ki je izšla 1929. l. v Pragi v »Puškinovem zborniku«. Zbornik je izdal Ruski inštitut v Pragi.

¹⁶ Da pojavi lažnih oseb niso tako legendarni, da bi ne mogli ostati brez vplivov in posledic, kakor je bilo to z Griškom Otrepjevem, nam je po vojni primer Hary Domela, ki se je precej časa izdajal v Nemčiji za princa. Mnogi ljudje so mu nasedli in kdo ve, kam bi se stvar politično še zasukala, če ga ne bi po naključju zgodaj razkrinkali. V osnovi so vsi taki pojavi »köpenikijade«.

IZ PUŠKINOVIH EPIGRAMOV

PREVEDEL MILE KLOPČIČ

(1824)

Ondan povedali so carju zadnjo vest,
da rabelj puntarskega Riega je obesil.
»No, to me veseli,« dejal lizun je zvest,
»spet svet se enega je lopova otrešel.«
Vsi so utihnili, povesili oči,
vse je zmedeno, vse molči in v tla strmi. —
Že res, da bil je Riego pred cesarjem kriv,
priznam — a rabelj mu zato je vrat zavil.
Se boste slepi, nagli jezi prepustili

in žrtev rablja še po smrti sramotili?
 Saj niti car ni maral takega slugaštva,
 zato molče sprejel je laskanje vladar.
 Podrepni vi lizuni! — várujte vsekdar
 še v podlosti si videz vsaj plemenitaštva.

Prevajalčeva opomba: Ko je prišla v Peterburg novica, da so v Madridu — 7. novembra 1823 — obesili upornega generala Riega y Nuñeza, je vzkliknil grof Voroncov carju: »Quelle heureuse nouvelle, Sire! — Kako vesela novica, Veličanstvo!«

(O prijatelju in pesniku Klitu) (1816)

Naš rajniki Klit ne pride v rajsko večnost,
 preveč si grehov je na vest nagrabil.
 Naj bog tako pozabi mu pregrešnost,
 kot je njegove verze svet pozabil.

(22. I. 1822.)

(1820)

Reva ona, bôgat ti, pred oltar čim prej oba. Njej bogastvo pristoji, tebi pa rožička dva.	Začni s pisanjem trapoglavim, nabij z neumnostjo peresa, in stavim: skozi tesno to cenzuro boš smuknil kot nekoč v nebesa.
--	---

(Nikolaju I.) (1826)

Komaj je car postal,
 že se o njem raznaša hvala:
 pri priči je sto dvajset jih v Sibirijo poslal,
 a pet jih je obesil na vešala.

(1816)

»No, kaj je novega?« — Nič, nič! — »Tako?
 Ne veš, kedaj in kje? Pa je resnica?«
 Ah, bratec, pusti me! Jaz vem le to,
 da si bedak — a to ni več novica!

(1821)

Tako bilo je in bo pač ostalo,
 od nekdanj že se svet tako vrti:
 učenih je na kupe, pametnih je malo,
 in znancev — brez števila, a prijatelja? Ga ni!

RAZVOJNE POTI PUŠKINOVEGA GENIJA

VL. FRANCEV

Ugašajoči žarki sijajne dobe Katarine Velike so z žarkim bleskom ožarili presenetljivi razmah našega kulturnega razvoja in odkrili začudenemu zapađu davno vzraslo novo silo v evropskem ravnotežju v vsem njenem blišču. Politična moč je v doslej neznani meri utrdila pomen Rusije v evropskem sistemu in ob koncu veka dokončala delo, ki ga je bil nedavno začel genij Petra Velikega. Kulturni napredek države, ki je bila komaj vstopila v ta sistem, zlasti pa visoki

dvig njenega slovstvenega razvoja, ki je v teku XVIII. veka s čudovito hitrostjo in temeljitostjo prešel raznovrstne etape v dolgi črti razvoja zapadnoevropske misli — vse to je ustvarilo nenavadno ugodne pogoje za evropeizacijo Rusije. Stopili smo v krog omikanih evropskih držav, se trdno in uspešno zblížali z njimi po svoji zunanji obliki ter sprejeli na širokih popriščih vabljive pridobitve Zapada, zlasti njega razvoj v slovstvu.

Treba je priznati, da je ruska družba v drugi polovici XVIII. veka dosegla ne samo prefinjeno vnanje zblížanje z zunanjeevropskimi vzorci, marveč da je tudi globoko prodrla v duhovni svet Zapada. Inozemski slovstveni okusi in smeri so se razširile v že tedaj pomembnem krogu ruskih pisateljev in sploh v omikani sredini ruskega plemstva. Francoski in nemški, v neki meri tudi angleški pisatelji, filozofi in misleci, v izvirniku in prevodu, postajajo last tega naprednega kroga. Solidno znanje tujih jezikov je bilo v tej dobi po vsej priliki zelo razširjen pojav in vse novo v slovstvih Zapada je z lahkoto pronicalo v našo sprejemljivo sredino, prinašalo vanjo nove ideje ter vzbujalo žive težnje in stremljenja. S presenetljivo lahkoto je sprejemalo rusko razumništvo ideje liberalne dobe in jih širilo v svojih slovstvenih in znanstvenih delih, postavivši si za svoj program — borbo za osvoboditeljske ideje. Mnogoštevilni predstavniki našega veka, »prosvetljenega absolutizma«, so se smelo lotevali rešitve raznih družabnih problemov — vprašanj socialne politike, državne reforme, vzgojnega sistema, odnosa vere in cerkve do države itd.

Doba, ko se je 26. maja 1799 rodil genialni pesnik ruskega naroda Puškin, je bila srečna za slovanstvo; ob istem času je ugledal svet nežni češki pesnik »Odmevov« in »Stolistne rože« Čelakovský, leto poprej poljski prerok Adam Mickiewicz in leto nato slovenski genij France Prešeren. Vsi pomenijo v zgodovini literarnega razvoja svojih narodov stopnjo dotlej neznanega procvita, nezaslišanih vsebinskih novot in novih oblik.

Puškin se je rodil v dobi, ko je še cvetela slavnostna muza »pevca Felice« Katarine II. — Deržavina; ko se je na ruskih tleh bohotno razvijala klasična pompozna tragedija francoskega stila; ko je ruska literatura nenavadno hitro ubirala dolgo pot zapadnoevropskega literarnega razvoja in jo prehodila v nekoliko presenetljivih etapah. Tako naglo se spomladi na ruskem severu razvijajo cvetlice na travnikih in brsti drevje v vrtovih. Vsi sadovi zapadnoevropske, predvsem francoske, delno angleške in nemške literature, so v teku nekolikih desetletij 18. in 19. stoletja postali duševna lastnina ruskega čitatelja, in vse osnovne smeri teh literatur se odražajo v ruski slovstveni tvorbi te dobe. Psevдокласicizem, docela tuj ruskim razmeram, s svojimi nenaravnimi zahtevami in teorijami; sentimentalizem, kakor ga je presadil v rusko zemljo Karamzin, z vso svojo »posvečeno melanholijo«, izvabljaajočo iskrene solze v očeh naših pradedov nad usodo zapuščenega dekleta »Nesrečne Lize«; pozneje takisto nam tuji zapadnoevropski romantizem, ki je zrasel in se naravno razvil v zapadnoevropskih razmerah, v pristnem življenju in ozračju svoje

dobe — vsi ti vplivi so z blagodejnim tokom namakali le še malo zrahljano ledino ruskega slovstva. Literarni okus, pesniški slog in stil ruskih pisateljev so se razvijali ob tujih vzorih; tako so nastajale nujne podlage in pogoji za nadaljnji razvoj osamosvojevanja ruske literature in njenega novega sloga v 19. stoletju.

Puškin je rasel v najtesnejši spojitvi z vsemi temi pojavi ruskega kulturnega življenja. Bil je sin zadnjega leta 18. stoletja in si je dolgo ohranil ožji odnos do bližnje dobe veličastne Katarine II. Nje dobo je poznal temeljito in je kot pesnik in zgodovinar pronical globoko vanjo ter ji posvečal v svoji tvorbi mnogo pozornosti. Ruska poezija je imela v tej dobi odličnega pesnika Deržavina. Puškin je bil v začetku njegov gojenec in ga je v nekaterih svojih mladeniških pesmih očitno posnemal. Toda Deržavin je bil že na zatonu, njegova poezija ni mogla zadovoljiti novega rodu. Še v začetku dvajsetih let je pisal eden izmed starejših Puškinovih prijateljev, knez P. A. Vjazemski, ki je videl vzhajati danico njegove slave: »Obstoji ruski jezik, nimamo pa slovstva, ki bi bilo dostojen izraz velikega in močnega naroda... Nimamo še svojega ruskega kroja, svoje fazone v literaturi, in mogoče je celo, da je niti ne bomo imeli, ker je ni.« Dvomil je torej o možnostih samostojnega razvoja ruskega slovstva. Toda Puškinov prijatelj se je motil. Nova ruska poezija se je tedaj že porodila, se oglašala za svoje mesto in zahtevala pozornosti. V jutrnjih meglicah, ki so v njih še vstajale sence klasikov in romantikov, pristašev zapada in začetnikov novega gibanja v literarni družbi — »Arzamas« in v šiškovski konservativni Besedi — se že očituje mladi Puškin, in vsi ga zvedavo ogledujejo in napeto poslušajo njegove verze. Čakali so nanj! Že trinajstletni deček nastopa kot nadarjen pesnik. Pravkar je bil dovršil licej (1817) in že se vsi tarejo okoli njegove vesele muze; njegove pesmi in eksrompti se širijo med občinstvom, še preden izidejo v tisku; marsikaj se pri tem raztroši po poti in se izgubi za vedno... Pesniku pa raste moč in kmalu lahko s polno zavestjo reče o sebi: »Odkril sem svojim pesmim nove zvoke.«

Vsi so uprli vanj poglede in priznanje občinstva je odtehtalo glasove strogih kantorskih očitkov ali surovo kritiko. V njem odkrivajo upe na nekaj novega, zaželenega, kar se šele počasi izmotava in jasni. Starejši bogatirji ruske poezije — Karamzin, Žukovski, Batjuškov pozdravljajo z občudovanjem njegovo viteško pot in mogočni glas. »Nobeden izmed ruskih pisateljev ni tako kakor ti ganil naših kamnitih src«, mu je pisal Rilejev. »Tvoje ime je postalo narodovo imetje«, mu je priznal prijatelj knez Vjazemski. »Uvedi rusko poezijo v pesništvo vseh narodov in postavi jo na tisto stopnjo, ki je nanjo Peter Veliki postavil Rusijo med ostalimi državami. Stori sam to, kar je storil on edini!« ga je vzpodbujal Boratinski. Pozneje so se oglašala celó taka priznanja: »Puškin je čast našega narodnega življenja, naše duše, naše besede.« »Puškin je slava in ljubezen domovine, izvoljenec, ki ga je narod kronal« (1837). Puškinovo ime je kmalu zablestelo v dotlej neznanem sijaju.

Mladi pesnik, ki je bil komaj dovršil šole, si je kar s prvim

naskokom osvojil ruske čitatelje in brž nato tudi najstrožjo kritiko. Plod mladostne domišljije, delni odsev tujih vplivov (Ariosta) in ruske ljudske pravljice, poem »Ruslan in Ljudmila« (1820) je izzval kaj protislovne sodbe, vendar je objektivne in prodorne kritike presenetila nova forma, svojski ruski slog, dalje — kakor je nekdo dobro dejal — rusifikacija jezika in mladeniško izzivalen humor. Pesnik sam je nekaj let pozneje v krasnem prologu k tej pesnitvi (1828) poudaril njen pristno ruski značaj: »Zdes ruskij duh, zdes Rusju pahnet.«

Svojski v o n j »cvetov z domačih trat«, ki je z njim prežeta ta pesnitev, so mogli doumeti in pravilno oceniti zgolj nekateri kritiki. Ljudske p r v i n e v »Ruslanu in Ljudmili« so bile začetek nove poti, ki jo je sedaj ubral mladi pesnik, do nedavnega še anakreontik in sploh eklektik.

Tu moramo iskati začetnih prvin njegove narodne smeri in poznejšega bleščečega razvoja te najpomembnejše strani njegove tvorbe. Puškin se je umel kmalu sprostiti vseh spon tujih vplivov, slehernega posnemanja; če potemtakem vendarle govorimo o vplivih Voltaira, Parnija, Chéniera, Chateaubrianda, George Sandove, Walterja Scotta, Byrona ali Shakespeara, moramo vsekdar imeti pred očmi, da ni bilo to suženjsko ponavljanje, posnemanje tujih oblik, snovi in sižejev, marveč samostojno ustvarjanje v novih smereh, na novih poteh. Tuji motivi so pod njegovim peresom postali ruske variacije na svetovne teme, ruska razlaga svetovnega teksta.

»Talent ni svoboden«, je izjavil pesnik in njegovo posnemanje ni sramotilna odtujitev... znak duševnega siromaštva, marveč vzneseno zaupanje v lastno moč, upanje, da odkriješ po sledovih genija nove svetove...« Zategadelj je tedaj, ko je jemal pri drugih, sprejemal samo to, kar je najbolj ustrezalo njegovemu pesniškemu bistvu, njegovi notranji potrebi: obliko, ki je vzbujala v njem njegove samorodne »nove zvoke«, tipične postave, ki jih je tudi odkrival okrog sebe; težnje, prizadevanja, ki jih je delil z najboljšimi ljudmi svoje dobe in jih strastno in viharno doživljal v sebi.

I nepodkupnyj golos moj — byl eho russkago naroda

je dejal že v pesmi iz l. 1819. In tak odmev, odziv ruskega naroda, njegovega najlepšega slovstvenega bogastva in najvišjega hrepenenja in idealov je bila Puškinova tvorba v dobi procvita njegovega genija tja do poslednjega trenutka.

Turobna in težka so bila prva leta razvoja genialnega mladeniča. Mnogo gorjupega je izkusil naš pesnik (do neke mere po svoji krivdi, po krivdi svojega temperamenta) in trnjeva mu je bila pot prav do tragične smrti.

Prišla so leta pregnanstva (maj 1820—1821); nad pesnikovo glavo se je razdivjala prva nevihta. Štiri leta je bival v južni Rusiji, zlasti v Besarabiji, deloma na Kavkazu, Krimu in v Odesi. V zgodovini Puškinovega literarnega razvoja je imela ta doba ogromen pomen. Puškin se je tu prerodil in iztreznil, denimo: postal je modrejši; vsaj delno se je iznebil svojih prejšnjih napak in grehov, svoje razposajenosti in

razuzdanosti; postal je filozof, resnoben mož, do neke mere skeptik. Bil je včasih melanholičen, otožen; v njegovi poeziji zaznavamo novo noto, kakor je dosihmal nismo opazili v literaturi: slišimo tarnanje in tožbo o življenju, oglašča se nova beseda — razočaranje. Demon dvoma, duh premišljevanja, refleksije, ki pretresa življenje in zastruplja veselje z njim, se pojavlja v tvorbi mladega, komaj 22—24 let starega pesnika. Prav zares se nanj odnašajo tile verzi:

On zval prekrasnoe mečtoju,	Na žizn' nasmešljivo gljadel,
On vdohnoven'e preziral,	I ničego vo vsej prirode
Ne veril on ljubvi svobode,	Blagoslovit' on ne hotel ... ¹

Na srečo ni to stanje trajalo dolgo časa. Toda izza dobe, ko je Puškina obvladal Byron, je ostal ta demon večni gost naše literature. In najsi je imel Byron trajen vpliv na Puškina, vendar ni segel globlje, prav do samega bistva pesnikovega genija. Od »Ciganov« in »Kavkaškega ujetnika«, v katerih se najočitneje odraža byronovski skepticizem, prehaja Puškin k ruski stvarnosti. Že na jugu začenja l. 1823. svoj »z žolčem prežeti« (kakor se je pesnik sam izrazil) »roman v verzih« »Evgenij Onjegin«. Onjegin je bil živ ruski inteligent izza začetka 19. stoletja, sicer malce byronovski navdihnjen, vendar pa neposreden potomec ruskih razmer v času preosnov Petra Velikega in vsega 18. stoletja. V njem se je dobro odražala vsa tedanja doba ruskega družabnega razvoja. Evgenij Onjegin in Tatjana sta bila realna, realistično orisana lika, izdelana s čudovitim poznavanjem najfinejših pregibov ruskega kulturnega življenja. V Onjeginu in Tatjani so upravičeno spoznali po pesniku docela samostojno ustvarjeni tipični figuri svojega časa, ne pa posnetke tujih vzorov. V nadaljnjem razvoju je Onjegin v ruski literaturi prototip Pečorina, Oblomova, Lavreckega, Rudina, a Tatjana je časovno oddaljena, vendar po vsej svoji duši in bitju sorodna Lizi Kalitinovi iz »Plemiškega gnezda«. Narodni pomen tega velikega družabnega romana je v pesnikovem globokem znanju in verni upodobitvi raznih strani ruskega življenja, v umetniškem združevanju osnovnih prvin ruskega naroda z zapadnoevropskimi elementi našega kulturnega razvoja, dalje v idealnem liku ruske žene, v nacionalni tradiciji, ki je vodila pesnika k spoznavanju ruske preteklosti in v kateri je vsekdar priznaval najtrdnejšo podlago narodnega razvoja. Bil je prepričan, da samo »divjaštvo, podlost in neizobraženost« ne cenijo preteklosti in vedel je, da »les longs souvenirs font les grands peuples«, zato se je obračal do teh spominov.

Puškin je spoštoval velike tradicije ruske zgodovine, čislal očarljivo »milino preteklosti« in varoval »hvaležnost« do nje. Bil je pravi gojenec petrograjskega obdobja ruske zgodovine, vendar ni prekinil zvez s prejšnjo dobo. Tako je v svoji razvojni liniji naravno prehajal iz sedanjosti v staro dobo, zakaj v preteklosti velikega naroda ni samo odkrival pouka, ki so ga zapustili »predniki potomcem«, kakor je razlagal Karamzin, marveč je odtod tudi zajemal trdno vero v zgodovino.

¹ prekrasnoe = lepota; mečta = sen; vdohnoven'e = navdih.

vinsko poslanstvo svojega naroda, v njegovo boljšo usodo in veliko vlogo v zgodovini človeštva.

Dve leti, ki jih je po prisilnem bivanju v južni Rusiji prebil od l. 1824. do septembra l. 1826. zopet prisilno na svojem posestvu Mihajlovskem, skoraj docela odrežan od kulturnega sveta, je pesnik posvetil izključno »Boristu Godunovu« in »Evgeniju Onjeginu«. V Godunovu je obrnil svoj pesniški pogled v stare pretresljive čase. Rusko preteklost se je učil spoznavati v glavnem iz »Zgodovine ruske države«, dela svojega zaščitnika N. M. Karamzina; od njega je bil posnel poglede na dobo političnih zmed na Ruskem v začetku 17. stoletja; z njegovimi očmi je gledal na Borisa Godunova. Ob istem času se je učil ruske zgodovine pri mlajšem historiku, prijatelju Pogodinu, raziskujoč arhive, posebej še vire za zgodovino brezvladja, tako zvane »nemirne dobe« v Rusiji. Potoval je na Volgo in Ural, da bi proučil na licu mesta veliko socialno gibanje, tako zvano p u g a č e v s k o vstajo. Posebej je vzljubil Petra Velikega in njegove epohalne preosnove. »Bakreni jezdec« je zavzel v Puškinovi tvorbi častno in izjemno mesto. Ustanovitev Petrograda, predor »okna v Evropo«, poevropljenje Rusije, ena in dvajset let trajajoči žilavi boji s Švedi, Poltava, položaj Rusije in Baltskega morja, potreba, da se osebne koristi podrede višjim državnim interesom, blaginji splošnosti, saluti rei publicae — to so samo nekateri motivi njegovih navdušenih pesmi o Petru Velikem. Puškin se ni strinjal z nazoni slovanofilov o Petru Velikem, z njihovim obsojanjem prezgodnjih reform »revolucionarja na prestolu«, narobe: priznaval je potrebo preosnov in jo odobral. Krmilar ruske države, akademik in junak, tesar in večni delavec na prestolu je bil predmet njegovega neprestanega srčnega občudovanja.

Podobe iz ruskega življenja so pri Puškinu vsekdar naslikane ne le z realističnimi barvami, marveč tudi v časovno vernem okviru; v njih zaznavamo siromašno rusko narodo in v tem siromaštvu ljubko in lepo rusko pokrajino, posebej še človekoljubni odnos do kmečkega ljudstva in pesnikovo hrepenenje po osvoboditvi tega ljudstva iz okov suženjstva: to so pogosti Puškinovi motivi. Že kot dvajsetletni mladenič je sočutno dejal v pesmi »Derevnja«:

O esli golos moj umel serdca trevožit!
Počto v grudi moej gorit brezplodnyj žar,
I ne dan mne v udel vitištva groznyj dar?
Uvižu-l' ja, družja, narod neugnetennyj
I rabstvo, padšee po maniju carja,
I nad otečestvom svobody prosveščennoj
Vzoidet li nakonec prekrasnaja zarja?²

Ni slikal razvalin zapadnoevropskih gradov in graščin, ki jih ni poznala stara lesena Rusija. Puškin je opeval z vso ljubeznijo rusko vas ali vaško posest, gosposki dvorec, ki je bil zanj grad, pa kmečko kočjo in vse njeno skromno okolje:

² trevožit' = vznemirjati; vitištvo = glasništvo; rabstvo = suženjstvo; po maniju = na namig.

Ljublju peščanyj kosgor,
Pered izbuškoj dve rjabiny,
Kalitku, slomannyj zabor,
Na nebe seren'kija tuči,

Pered gumnom solomy kuči,
Da prud pod senju iv gustyh,
Razdol'e utok molodyh.²

Pravilno je bilo povedano, da je »Puškin odkril ruskemu čitatelju lepoto bajte, ki v nji prebiva mlinar iz ‚Rusalke‘, pa starec s starko v pravljici o ribiču in ribi, in ki jo ogreva in ozarja svojska življenjska poezija.« Pesnik se vrača v ta svet v vztrajno ljubeznijo; tu je prednik poznejših pesnikov-realistov, kakor je bil Nekrasov pevec gorja in bridkosti ruskega mužika. Puškin pa ni samo umel z živimi, dotlej neznanimi barvami slikati podobe življenja na kmetih, ni samo uvedel v rusko poezijo resničnega, nedekorativnega deželana 18. stoletja, marveč takisto pristnega ruskega kmeta; pri tem je sprejel tudi njegovo govorico, jo poplenil in uvedel v lepo slovstvo, v rusko poezijo. Ljudske p r v i n e, celó provincializme nahajamo v ruskem literarnem jeziku že sredi 18. stoletja pri Lomonosovu, potem v večji meri pri Krylovu v njegovih razkošnih basnih, tudi v komediji Gribojedova, ki je prepolna ljudskih izrazov, vendar jo je v poezijo uvedel in ji tu priboril častno občanstvo šele Puškin. Kritiki so mu očitali te »proste« besede in se jim v »Ruslanu in Ljudmili« posmehovali, toda pesnik je čisto rusko govorico »prostonarodne muze«, besedo narodne pesmi in pravljice, čislal mnogo bolj kakor nenaravno tujo narejenost in napihnjenost rusko-francoskih precioz. Rad je poslušal ljudske skazke — pravljice, ki mu jih je pripovedovala starka pestunja, sam je zbiral narodne pesmi in posedal pri cerkvi z berači, da bi slišal petje duhovnih legend. Odlično je pogodil pglavitno potezo žalne, otožne ruske pesmi in odkril v ljudskih napevih posebno lepoto:

Čto-to slyšitsja rodnoe v dolgih pesnjah jamščika,
To razgul'e udaloe, to serdečnaja toska...⁴

in na drugem mestu zopet:

Ot jamščika do pervago poeta my vse poem unylo...
Grustnyj voj pesn' russkaja...⁵

Takisto je bila proza Puškinovih povesti zakonodajna za nedosežnega mojstra proze, kakor je bil Gogolj ali za klasičnega pisca »Rodbinske kronike« Serg. Tim. Aksakova.

Kult ruske narodne pesmi je vodil pesnika k slovanski narodni tvorbi. Puškin je v Besarabiji, v Kišinjovu, kjer je živel kot izgnanec, nedvomno slišal izvirno srbsko pesem iz ust srbskih pribežencev. Poznal jo je tudi iz zbirke Vuka Karadžića in nje lepota ga je tolikanj ogrela, da si je zapisal v beležnico neko pesem v izvirnem besedilu. Prevel je pesmi »Slavček«, »Sestra in bratje« (»Bog nikom dužan ne ostaje«) in »Hasanaginica«, sam pa je po pripovedovanju udeležencev

² kosgor = pobočje; izbuška = koča; rjabina = jerebika; kalitka = vrtna vratca; zabor = plot; seren'kija tuči = sivkasti oblaki; kuča = kup; iva = vrba; razdol'e = veselje; utka = raca.

⁴ jamščik = voznik; udaloe = prešerno; toska = otožnost.

⁵ unylo = turobno; grustnyj voj = žalostno tuljenje.

osvobodilnih bojev zložil pesem o Karadjordju — Črnem Juriju in vojvodi Milošu. Pozneje (1833) se je sicer dal prekaniti z mistifikacijo Prospera Mériméja »La Guzla« (1827), vendar je njegovo prozo tako srečno izbral in jo oblekel v toli krasne verze, posnemajoč srbsko epično pesem, da je čitatelj, ki je poznal oblike in ritem srbske epike, z občudovanjem pozdravljal te prevode, presenetljivo polne slovanskega značaja, kakor ga je pogosto nedostajalo francoskim mistifikacijam. Tudi navdušenje za Mériméjeve potvorbe je poteklo iz Puškinove ljubezni do narodne poezije.

Tako zvane »Pesmi zapadnih Slovanov« so prinesle v rusko književnost docela nove slovanske siveže. Seznanile so ruskega čitatelja vsaj do neke mere s svetom južnih Slovanov, z njih boji s Turki in z nekaterimi življenjskimi posebnostmi. Te »Pesmi« so obsegale tudi prevod domnevne češke pesmi »Janyš Korolevič«, katere snov je Puškin pozneje obdelal v dramski obliki »Rusalke«. Naj v tej zvezi omenimo še to, da je Hanka pošiljal Puškino l. 1836. češke knjige, predvsem svojega neuspelega Igorja; da so v Puškinovi knjižnici ohranjene mnoge druge slovanske knjige: srbske, poljske, slovenske, celo lužiški slovar; dalje, da je v tridesetih letih po vrnitvi M. P. Pogodina s prvega slovanskega popotovanja l. 1835., ko je ta Šafaříkov vdani prijatelj jel zbirati v Rusiji prispevke za uredničenje požrtvovalnega dela velikega idealista, bil med udeleženci slovanske zbirke tudi Puškin. Naposled, da je naš genialni pesnik hotel malo pred smrtjo (kakor poroča Hanka) prevesti Kraljevodvorski rokopis. Tudi Šafařík, čigar ime in znanstveno delo sta bila znana v širokih krogih znanstvenikov, je bil prišel v stik s Puškinom. Eden izmed ruskih popotnikov je v tridesetih letih obiskal češkega učenjaka v Pragi in dobil neko knjigo za Puškina. Šafařík je baje prosil Puškina, naj bi mu pošiljal svoj časopis »Sovremennik«. Škoda, da ne vemo nič več o teh Hankovih in Šafaříkovih poskusih, da bi navezala stike z ruskim pesnikom, vendar imajo tudi te podrobnosti svojo kulturnozgodovinsko vrednost: so zanimiv dokaz razvoja slovanske misli v Rusiji.

Misel vzajemnega zbliževanja in spoznavanja slovanskih narodov, hrepenenje po slovanskem miru in ureditvi med slovanskih odnosov na podlagi resnice, prava in pravičnosti, kakor so oznanjali dekabristi in pozneje slovanofili Homjakov, Tjutčev in drugi, je ogrela tudi velikega pevca in bojevnika za svobodo. Puškin se je možato in viteško odkrito izrekel za slovansko zedinjenje, za slovansko skupnost, ki si jo je vsekdar zamišljal kot idealno zvezo prostih, svobodoumih, enakopravnih narodov, brez kakršnekoli nadvlade drugega nad drugim; samo vodilno vlogo v tej zvezi je prepustil Rusiji. V prijateljskih razgovorih s poljskim genijem Mickiewiczem v dobi njegovega prisilnega bivanja v Moskvi in Petrogradu se je pogosto dotikal tega vprašanja in po Mickiewiczevem odhodu v tujino se je prijateljsko spominjal skupnih sanjarij o srečni dobi, »ko bodo narodi pozabili stare spore in se združili v eno samo rodbino«.

Nemara je bila to utopija in blodnja najplemenitejših slovanskih duš! Nemara. Toda vnesena, idealistična, plemenita!

Sleherno praznovanje Puškinovega genija je počastitev najvišjega izraza ruske narodne zavesti, ima pa hkrati tudi širši pomen: je slovanski praznik, zakaj narodna ideja slehernega slovanskega naroda je v jedru slovanska ideja in »služba narodni reči« je vedno v najvišji meri »služba vsečloveški reči« (kakor je dejal Homjakov) in »ni je prave človečnosti brez prave narodnosti«. Te npravne vrednote poveljujemo v največjem ruskem pesniku 19. stoletja.

Prevedel B. Borko.

SMRT JURIIJA MOŽINE

IVO BRNČIČ

Zakotna kavarna, v kateri so popivali študentje, ki so se v mestu bali srečanj s profesorji, je bila že malone prazna. Le nad eno samo mizo, na kateri je slonel z glavo v dlaneh Jurij Možina, sedmošolec, je med težkimi kolobarji dima mežikala poslednja brljava, zaprašena žarnica. Šele zdaj se je pokazala vsa zanikrnost tega prostora, kamor so ljudje noč za nočjo hodili odlagat svojo z dolgočasnost, svoje težave in skrbi. Oguljeni naslanjači z obledelo rdečo prevleko so kazali lesena rebra in žimnati drob. Kričeči ostanki neokusne pleskarije so izgubili v mlačni poltemi ves goljufov videz prijetnosti, ki jim ga je včasih utegnila pričarati svetloba v urah pijane razposajenosti. Sive in klavrne zavese so ohlapno visele ob oknih; skozi umazane šipe je zrla v notranjost priskutna megla, da je človeka mrzilo po hrbtu. Nekje v ozadju se je skozi odprta vrata leno pretakala žolta luč. Polglasno govorjenje je v raztrganih odlomkih udarjalo v ušesa mlademu človeku, ki je negibno slonel na mokri, hladni marmornati plošči in vdihaval postani vonj cigaretnih ogorkov, ki so se raztvarjali v lužah črne kave in alkohola; v odlični, zanemarjeni prostor, ki je bil še poln spominov na razgrajanje in pijani nemir preteklih ur, so kapali razkrojeni zlogi in so v študentu zbujali neprijetno predstavo nečesa čudaškega in sanjskega. Zdaj pa zdaj so onstran loputnili predali blagajne in slišal se je srebrni žvenket kovanega denarja. Za trenutek je dvignil svojo še skorajda otroško glavo z zmršenimi lasmi, zabuhlimi lici in trudnimi, podplutimi očmi: ondi sta se naveličano prestopala dva natakarka in besedičila z zehajočo blagajničarko, za katero je menil še pred malo urami, da je lepa in mikavna; zdaj pa je bila lisasta in otečena v obraz in v njenih očeh je zevala zgolj puščobna želja po spancu. Mlajši natakark ji je govoril na uho in roka mu je begajoče zdrselo čez njena nedra. Surovo ga je odpahnila in zinila suho in stvarno: »Norec!«

Študent se je znova naslonil v dlani. Dim in medlo bleščanje pozabljene žarnice sta pletla okoli njegove glave čuden, turoben sij. Prisluhnil je tovarišem, ki so še zmeraj rogovilili v stranski sobi, odkoder jim je bil pred slabo uro v navalu pijanega obupa neopažen ušel; zvoki so se mešali docela brezsmiselno in med nezadržanim krikom in vikom je razločil en sam globok, možat glas. To je bil

Šterk, star, izkušen fant, ki je vselej vodil njihove ponočne pusto-
lovščine in je zdajle po vsem videzu spet kvantal. V razbičanem
poigravanju z bolešno prenapetimi predstavami je zaman iskala
sprostitev neizživljena puberteta in je iz objestnega smeha mladih
ljudi kričala žalostno in brezupno. Jurij Možina je poslušal s sovraž-
nim obrazom in umazane psovke so se mu zdrizale na jeziku.

Črnolasa natararica je stopila iz stranske sobe in se kakor v
pričakovanju ustavila med vrati; potlej se je izza vogala izluščila
moška postava in ženska se je zganila z nedoločno, vprašujočo kretnjo.
Stala sta tesno drug ob drugem. Jurij Možina, ki je slonel na komolcu,
da so se mu lasje poševno vsipali čez obličje in padali v črno mlako
na mizi, je razločil premikanje teles in ustnic, a ni razbral polglasnih
besedi; iz tope omotice, ki mu je zapredala možgane, se mu je zdel
prizor čudno neoprijemljiv in neresničen. Sloki, zlikani Bajt je s
pridušenim glasom dolgo govoril v žensko in jo stiskal za roko. Iz
bledice njegovega mladega, lepega obraza so živo sijale črne oči.
Sprva je odkimavala in ga opazovala z drznim, izkušenim mirom, za
katerim se je skrivala senčica poroga. Zdajci se je fant viharno nagnil
nadnjo. Odmaknila se je za korak in se hladno namrdnila; čez čas je
za spoznanje prikimala in mrzel nasmeh je skremžil kote njenih usten.
»Da?« je oni vzkliknil glasneje. Še enkrat ga je nemo premerila, nato
je zložno odšla. Fant je za sekundo postal, potlej je po mačje planil
k vratom, z vznemirjenimi gibi je nekoga vabil. Nosati, tršati Šterk
se je prizibal na svojih krivih nogah. Šepetala sta in Šterk se je široko
režal. Majhen predmet je izginil v Bajtovi dlani. Potem je bil Jurij
Možina spet sam.

Pogled mu je brezvoljno blodil po prostoru. Globoko v drobu mu
je kljuvala jedka bolečina in skoraj telesno je čutil otrplo grozo, ki
mu je čepela na tilniku; kislina ga je pekla v želodcu, nekaj ostud-
nega mu je ležalo na jeziku, ki ga je žgal od kajenja in se oprijemal
dlesni kakor kos gnilega mesa. Vse je bilo kalno in brezupno. Po-
starna, izžeta ženščina je pridrsala odnekod in je čemerno šarila z
metlo pod mizami, na katere je skladala stole z nogami navpik; bila
je žalostna podoba razdejanja in zapuščenosti. Z umazanih tal se je
dvigal gost, moker prah, ki je drastil veke in žrl grlo in nosnice.
Ženska se je ustavila pred študentom, gledala ga je trenutek, nato je
zagodrnjala: »Ali še ne mislite domov?« Ozrl se je vanjo s praznimi
očmi, še glave ni dvignil. Nekje v ozadju je spal na zofi pijanec, ki
ga še niso utegnili postaviti na cesto; šele zdaj ga je opazil. Mož je
smrčal in zdaj pa zdaj zateglo zastokal. Minute so lezle kakor gosenice.

Onstran so tovariši še zmeraj kričali. »Martinčič je tepec, Martinčič
je tepec!« je nekdo zmerjal profesorja, drugi je pel brez posluha s
hripavim, visokim glasom. Smeh in prerekanje, dim in smrad po
različni pijači, bedna otožnost predmestne beznice v zgodnjem jutru —
in nad vsem spomin na zadnje mesece, ki so minili kakor bi bili ena
sama nepretrgana vrsta pijanih noči, kakršna je bila ta, misel na čas,
od katerega je ostalo eno samo strašno dejstvo, na katero se je skrčila

vs a zavest in ki je živelo v njegovi razboleli domišljiji kot edina, poslednja resničnost in zadnji ostanek zavoženega življenja.

Iz negibnosti so ga zdramili drsajoči koraki: med vrati se je ustavil Bajt, skuštrani lasje so mu padali na čelo, stal je razgret in omotičen ter s sklonjeno glavo topo strmel v tla. Mrzko čustvo v Juriju Možini je naglo raslo, iznenada je zamrzelo tega zlikanega lahkoživca, mlade ljudi v sosednji sobi, njihov smeh in tisto petje, Šterkov oblastni glas, vse. Dvignil se je na komolcu, vinska soparica mu je bučala v glavi, hotel je zakričati nekaj grdega in žaljivega. A tedaj je priburil Šterk in Jurij Možina je znova omahnil. Šterk je vpil:

»No, Bajt, duša preklemana! A... Kaj je bilo?«

Oni ga je premeril s kalnim pogledom. Še zmeraj je stal kakor bi o nečem naporno in trmasto premišljal. Jurij Možina, ki se je ta čas ves izpremenil v živčno občutljivost, ni odmaknil od njega oči. Skozi zavest mu je šinila bliskovita, boleštna predstava ženskega telesa, razuzdane, pa vendar do groze mikavne nagote. Tedaj je Bajt nena doma odmahnil z roko in nekakšna sirova naveličanost je skrivenčila njegove mladeniške poteze v staro, krčevito masko. Jurija Možino je stisnilo v grlu in bled je strmel vanj.

Ko je prihrumela vinjena družba, ki so jo natararji podili iz kavarne, je Jurij Možina slonel z glavo na mizi in požiral pijane, sramotne solze. Mladi ljudje so drli mimo njega, nekdo ga je nemilo stresel za rame. Ni dvignil obraza.

»Hej, kaj pa je temu-le?« je kričal Šterk. »Pokonci, marš!«

»Pusti ga, naj pa tukaj spi!« se je zadiral drugi.

Kriče so se gnetli na cesto. Hladna, nezdrava megla je bušnila skozi vrata in ga za spoznanje streznila. Šterk mu je vpil na uho:

»Ali misliš tu spati? Kaj se kisaš, mila jera! Vstani!«

In ko se še vedno ni zganil, ga je sam robato postavil na noge. A Jurij Možina, čigar omrtvičena volja ni več zmogla moči, da bi ukazovala njegovim gibom, se je opotekal ko mrtvouden. Šterk ga je ošteval:

»Neroda, pijan si... Hodi!«

»Nič pijan,« je jecljal Jurij Možina. »Ampak... nekaj ti bom povedal... Pusti me! — N-nekaj ti mo-moram povedati...«

Prišel se je otepati tovariševih rok in se je trudil, da bi se postavil predenj; čutil je nervozno potrebo, da bi se izpovedal in razgalil, sedaj, prav ta trenutek. S pijano trmo je grabil tovariša za komolce in mu topoumno brbljal v obraz: »N-n-nekaj po-povedati...«

Šterk je vzrojil. »Izgini vendar, osel!« je zakričal in ga s kletvico pahnil k izhodu. Jurij Možina se je spotaknil in zadel ob podboj. Zaskelalo ga je v laktu. Ob udarcu se je prav tako nepričakovano zrušil vase, kakor je bil pred nekaj trenutki vzkipel. Težka mlahavost mu je legla v telo. Šterk ga je pod pazduho odvelkel skozi vrata. Na cesti je bilo pusto in žalostno. Obrisi poslopij, dreves in ljudi so tonili v sivini, nevšečna vlaga je vstajala z gosto meglo iz Gradaščiće, ki je z dolgočasno monotonostjo nevidna šumela nekje na levi. Lahno je

pršelo, hlad je ščipal v lica in izčrpanost se je težko usedala na otečene veke.

»Jaz,« je z zaprtimi očmi samogibno blebetal Jurij Možina, ki ga je na zraku v hipu premagala dremotna, pijana nemoč, »jaz sem... bolan... Grdo... bolan. To je takšna... svinjska bolezen. — F-f-fej!« je še rekel potihoma, se čudno spačil in ubito odmahnil z roko. Toda tovariš ni več razumel njegovih pretrganih besedi.

Dospeli so v mesto. Ulice so bile zaspane in prazne, mokri zidovi so se pogrezali v megleni plesnobi. S kandelabrov so curljali rumeni, bolelni žarki in se dušili v medli svetlobi dneva, ki je vstajal bogve kje za obzorji. Betežen pometač je s privajeno kretljivo leno vlekel metlo čez tlak, tesno zapeta, grbava bogomolka je počasi šepala v cerkev. Nekje se je prebudil prvi jutranji zvon, kovinski zvok je brez odmeva zamrl v megli. Mesarski voz je ropotaje v diru odkakoval po slabi cesti; izpod umazanega platna je visela k tlom telečja glava, majala se je kakor bi se hotela odtrgati od vratu, ki ga je črna, krvava rana skoraj presekalala; široko izbuljene, mrtve živalske oči so stekleno bolščale v praznoto.

Ustavili so se pred kavarno, v kateri je brlela slabotna luč. Pri priči so se jeli hrupno prerekati. Šterk je zahteval, da vstopijo še tu. Ko je nekdo omenil profesorje, ga je nahrulil s strahopetcem. »Tepci, danes je nedelja, ni vam treba v šolo!« je kričal. — »Za čigav denar pa?« se je drl dolg, penast študent s koleričnim obrazom. »Kajpak, ti bi zmeraj pil na tuj račun. Jaz grem, adijo...« Šterk se ga je hotel lotiti, pa so mu ubranili. »Bajt, Bajt bo plačal, ta ima denar!« se je nazadnje domislil. »Ta se je nocoj dobro imel, fantje!«

Iz njegovega namigavanja je vnovič pogledalo nekaj pobalinskega in v Juriju Možini, ki ga je krik prebudil iz dremavice, se je spet zganil sovražen odpor. Boletna napetost je vrtala v izmučenih živcih. Nepremično, s spačenim obrazom je bodel s pogledom v tovariša. S kom je šel prvič popivat, je pomislil, in takoj si je odgovoril: s Šterkom. In drugič in vedno poslej... In kdo ga je peljal v tisto beznico, takrat, ko se je potlej vse končalo pri tisti točajki, pri kateri — moj bog...

Njegova omamljena zavest je v trenutku podlegla izbruhu bolestne razdraženosti. Šterkovo ime je dobilo v njegovi domišljiji čuden, zveržen pomen, naraslo je do posebljenja neke strašne krivde, zavoljo katere je propadel, a je ni poznal. V nerazsodni potrebi, da bi na nekoga prevalil svojo pezo, je Jurij Možina nepričakovano stopil tesno k tovarišu; z drhtečim, bledim obličjem in z očmi, ki so od sovraštva vročično zažarele, je za hip postal pred njim, potlej pa, ko je ujel trenuten blisk strahu, ki je onemu razširil zenice, ga je z zlobnim zadoščanjem brez besede na vso moč oplazil s stisnjeno pestjo čez obraz.

Fant je zakričal, omahnil vznak in se opotekel. Sekundo je stal in z bedastim izrazom lovil sapo; tenak, domala črn curek mu je polzel iz nosnice čez usta. Potlej je zagrgal ko pes in se slepo pognal naprej. Besno je zamahnil po študentu, ki je planil predenj, da bi ga zadržal.

Suhljat, bledečen fant z naočniki je vpil s prepadenim glasom. Potem se je Jurij Možina spominjal samó še dvignjenih pesti, rezkega kričanja, udarca, ki ga je dobil čez oko, da je podolgem telebnil po tleh; groteskna zmeda zariplih obličij z izbuljenimi očmi in na stežaj odprtimi, rdečimi usti, žvenket okna nad njimi, srdito vreščanje: »Škandal! Policija!«, koraki nekoga, ki je pritekel odnekod, moški glas: »Mir! Mir! Narazen...«, zagorel obraz s sršečimi brki, temna uniforma, gumijevka, trda pest, ki ga je pograbila za ovratnik, prerekanje, še ena uniforma, stopanje v gruči, kletvice, siva cesta, ovinek — in nato nič drugega kakor utrujenost, nepremagljiva splahnelost volje in mišic, kakor bi mu bil nekdo nalil cementa v kosti.

Na stražnici, kjer je oblast prvikrat uradno zabeležila eno izmed postaj njegovega pota v propast, se je brž po zaslišanju pogreznil v težak, neodrešilen spanec. In v blodnjah, ki so bile njegov zadnji spomin te noči, je pred njim še dolgo lebdel fantastično povečani, spakedrani Bajtov obraz.

Ustavil se je pred pritlično hišo, ki je čepela v rebri vsa siva in stara, kakršne so vse stavbe v tistih tesnih, strmih ulicah pod Gradom. Vso pot od stražnice do doma ga je morilo občutje gnusa nad samim seboj, da se mu je zdelo, kakor bi nosil kepo blata na licu. Zdaj pa je vse izginilo pred predstavo ljudi, ki je moral stopiti prednje kakor zločinec pred sodnika. Podoba matere, ki je pod njenim zvedavim pogledom zadnje čase tolikokrat na skrivnem zakopnel od sramu, je bila kakor grenak očitek, a ni vzbujala groze. Tem otipljivejši pa je bil očim, nekdanji podoficir in tedanji agent Engelbert Možina, ta zajetni, rdeči, zdravi človek, s katerim je kdo ve zakaj moral živeti pod isto streho in ga nikoli ni mogel doživeti po človeško. Zgodilo se je, da je Jurij Možina pod noč prikolovratil domov z majavimi nogami in zmedenim občutkom, da je nekaj nápak in da vse to popivanje in razgrajanje vendarle ni tista resnična sprostitev, po kateri je pod pritiskom posvečenega reda šolskih in družinskih predpisov, navad, pravil in pretenj hlepel z vso svojo mladostjo in krvjo — pa ga je zalotil očim ter ga premlatil s sveto, neusmiljeno jezo svojega užaljenega vzgojiteljskega dostojanstva. Ob tem spominu se je zganil v študentu brezglav, paničen strah. Dolgo se je z utripajočim srcem obotavljal pred hišnimi vrati. Potem je z izrazom obupne pripravljenosti dvignil blede obraz, hitro prekoračil ozke, vegaste stopnice in vstopil.

Obstal je v kuhinji; nalahno je zaprl za sabo duri, a roka mu je ostala na kljuki, kakor bi hotel pri priči pobegniti. Z naglim, volčjim pogledom je obtipal ves prostor in za trenutek mu je odleglo. Onega ni bilo; le mati je stala ob štedilniku, s katerega so se dvigali zatohli oblaki pare pod počrneli strop. Počutil se je slabo in duh po nedokuhanih jedeh ga je navdal z zoprnostjo. Stal je brez glasu in opazoval mater kakor tujo, neznano žensko; nenadoma je opazil, kako je stara in zdelana in obšlo ga je ledeno neugodje, ki ga je samega neprijetno

zmrazilo. Zdelo se mu je, da ga nič ne veže nanjo, že dolgo, dolgo ne. Bila mu je malone manj kakor tuj človek že od tistih davnih dni, ko sta žalovala za njegovim očetom, o katerem so mu pravili, da je padel nekje ob Piavi in se ga je sam le še s težavo spominjal; potlej je prišel v hišo očim, ta raskavi, hrupni človek, čigar prihod je občutil otrok kot žalitev, ugrabljenje lastne matere in svoj prvi veliki življenjski polom. V motni zabrisanosti teh daljnih otroških spominov je ostalo v njem nekaj ostrih, bolečih prizorov, polnih grenke užaljenosti, ki ga je zdaj vnovič zaskela ko nezaceljena rana.

Mati se je obrnila in prestrašeno kriknila; zagledal je bled, objokan obraz in temne, široko odprte oči. »Jure!« je zašepetala. Za bežen, čudovit trenutek se mu je zazdela vsa znana in docela takšna, kakršno je nevede nosil v sebi izza tistih davnih dni. Sekundo sta si molče zrla v oči.

»Dober dan, mati,« je rekel tiho in preprosto, kakor že dolgo ni bil izpregovoril ž njo.

Ali ob prvem zvoku je skrivil njene poteze priliv strahopetne skrbi, ki je bil zanj kakor udarec v obraz; v hipu se je spet zakrknil. Zazrl se je v mater z neprikritim pomilovanjem in skorajda z zaničevanjem. Stara užaljenost je prekipela v kljubovalno ogorčenost; izzivajoče je stopil naprej in hrupno sédel za mizo.

Mati je pobleдела. »Jezus, Jure...« je jeknila skoraj le z ustnicami. »Tiho! On... Če bi te zdajle dobil...«

»Kdo pa je ta... ta — on?« se je grobo obregnil. »Naj me dobi! Mar mi je...«

»Jure!« je ponovila. »Molči, za pet ran...«

»Kje pa je sploh ta on?« je vprašal kakor prej.

»Spi. Zjutraj je prišel neki njegov znanec... s policije... Razsajal je, da je bilo groza. Čakal je... zdaj je legel...«

Stisnilo ga je v želodcu. A bil je že preveč izčrpan; apatična utrujenost, ki mu je težko legla v ude, kakor hitro je sédel, je hkrati z grenkobo preplavila strah. Ubito se je naslonil v dlani in tiho zaprosil:

»Dajte mi jesti.«

»Jesti...« je šepnila raztreseno. »Da, da, da... takoj...«

»Pil bi rad. Mleka... mrzlega...« je rekel komaj slišno in zaprl oči.

Tisti trenutek so se počasi in škripaje odprla vrata v ozadju. Fant se je zdrznil in se zastrmel vanje kakor v privid. Očimova plečata, visoka postava je skoraj do kraja izpolnila črno odprtino. Pretegoval se je s krmežljivim licem in zehal na vsa usta; potem je vstopil s svojo trdo, samozavestno hojo neomejenega gospodarja družine. Mati je obstala kakor odrevenela s posodo v rokah in je nemo srepela vanj. Presenečeno jo je pogledal; očitno ga je še oklepal spanec in se še ni dodobra priklical v resničnost.

»Kaj pa je?« je vprašal strogo.

Molčala je in še zmeraj držala posodo v rokah. Domislil se je, se naglo obrnil in zagledal Jureta. Vzpel se je, trda guba se mu je zasekala med obrvi, v trenutku ga je zalila kri.

»Aaaa!« je zategnil. »Pridi no malo sem, fantè...«

Ves čas, odkar ga je bil zagledal, se je Jurij Možina z bledim, izobličnim obrazom počasi dvigal izza mize. S sijočimi, nenaravno povečanimi očmi je strmel v moža. Drhtel je na robu nervoznega joka, ki ga je premagovala le obupana mržnja. Očim se je prestopil, pa je brž skoraj zmeden obstal. Njegovo človeško dostojanstvo je še sedaj sestojalo iz šestih koščenih zvezd na ovratniku sivo-modrega suknjiča, ki ga je bil nosil nekdanj; bil je v bistvu nebogljen človek, globoko v sebi je nosil podmolčko negotovost, ki se je skrivala za oblastno ukazovalnostjo, kakršna je pomenila zanj edino možnost, ohraniti za ljudi zunanji videz in zase samega zlagano zavest lastne človeške vrednosti. Izza mladih dni je uveljavljal svojo voljo le s silo in to mu je prešlo v navado. Njegov svet je bil sila preprost: ljudje so se delili na ukazovalce in podložnike — In vsega, kar je bilo izven teh mejá, kar je bilo nevsakdanje in zamotano, se je nagonsko bal. In ko je tako gledal pred seboj študenta, ki ga je meril s svojim nepremičnim, žarečim pogledom, je zaslutil v njem silo doživetij in muk, ki je ni razumel, pa je ob njej vendar moral začutiti svojo lastno povprečnost.

Nema, neslišna groza je ledenela med stenami. Jurij Možina se ni ganil. Obupno se je boril s strahom, ki bi ga bil lahko vsak hip izpodnesel; zavedal se je, da ga utegne ta čas zgolj uporna drznost otepi pred nasprotnikom, ki ga je spregledal z nervozno pronicavostjo vseh bitij, ki jim je v boju prisojena slabša stran.

Očim se je majal pred njim in za hip se mu je zazdel kakor velika, osupla žival. Sekunde so si sledile kakor vbodljaji igle. Nazadnje je začel očim mežikati in je iztisnil med zobmi:

»Tak si se pritepel... capin...«

Mati se je zganila, kakor bi kanila stopiti med njiju. »Berto!« je zaprosila tiho in boječe.

»Pusti me!« se je otrešel. »Ž njim imam račune.« Obrnil se je k študentu in vprašal s spačenim smehljajem:

»Kje pa si hodil, ptiček, a?«

Jurij Možina se ni ganil. »Saj veš,« je dejal čez čas natihoma.

»O, kajpada vem!« je rekel oni in glas mu je rasel. »In še marsikaj drugega tudi... Kakšen pa si po obrazu... so te naklestili, kaj? Pretepaš se ponoči... pijan... Škoda... bolj bi jih moral skupiti... Ti... capin!« je siknil in za hip premolknil. »Kje pa so... kam pa si na primer dal svoje knjige? A? Molčiš, kaj? Malo sem pregledal tvojo učenjaško ropotijo... no, kje so knjige? Odkod imaš denar za krokanje in škandale?«

Fant je molčal; še bolj je pobledel in je strmel v očima z vročično sijočimi očmi.

»Ali misliš, da sem tako trapast, da ne vem? Prodal si jih! Povej!« je Možina iznenada zavpil na ves glas.

Mladi človek je krčevito stisnil zobe. Trenutek se mu je zazdelo,

da bo omagal. S skrajnim naporom se je brzdal. Z zlobno kljubovalnostjo je izjavil glasno in razločno:

»Sem. Prodal sem jih, da!«

Očimu so zaplale nosnice. »Priznaš, priznaš...« se je zasmejal. »Kako si pa uhajal zdoma? Tudi to vemo, ljubček... Vse smo pregledali... Pozna se, na zidu pod tvojim oknom se pozna, kod si lazil ponoči...«

Sopel je in ga gledal. Nenadoma se je zadril:

»Kod si hodil? Povej! Takoj! Zelenec, smrkavec, izprijenec, s kurbami bi se vlačil... Jaz ti pokažem...«

Zdajci se je premaknil in šel z vso svojo težo nad študenta. Jurij Možina se je vzpel kakor bi ostal brez zraka.

»Kaj pa to tebe briga, ti... ti...« je zakričal.

Očim je v hipu docela izgubil oblast nad seboj. Posinel v obraz je planil proti študentu.

»Marš v sobo!« je kričal z iztegnjeno desnico.

Fant se ni zganil ne zinil besedice.

»Takoj! Izgini!«

»Ne grem! Ne boš me tepel, ne!« je z zamolklim, trepetajočim glasom izdaval Jurij Možina.

»Marš, poberi se...«

»Figo!« je izzivajoče zabrusil fant; drhtel je od mržnje, ki je razkrajala njegov razum, in je v skrajni živčni napetosti malone užival, ko se je očim v besnosti skorajda dušil.

»Kaaaj...« je zategnil možak. Sekundo je buljil vanj s krvavimi očmi. Njegove velike, poraščene roke so jele trepetati; s hlastnimi gibi si je začel odpenjati pas: bila je surova, stara, poznana kretnja. Jurij Možina je planil nazaj, prevrnil je stol, ki je z ropotom odletel očimu pod noge. Mati je zaječala s sklenjenimi rokami. Mož je udaril. Mladi človek je nenaravno kriknil. Padel je drugi udarec, jermen ga je silovito oplazil čez lica in ga zadel v oko.

»Svinja!« je zavpil ves iz sebe in se pognal izza mize. Očim je skočil za njim, a še tisti hip ga je fant lopnil s stisnjeno pestjo čez podbradek; očimu so zašklepetali zobje, zamoklo je grknil. Borba je bila neenaka in brutalna. Čez trenutek je mož zagrabil študenta za vrat; Jurij Možina je presunljivo zakričal. Zaman se je izvijal iz železnega prijema. Mati je priskočila, a očim se je je otrešel z enim samim zamahom. Omahnila je čez mizo in stokala: »Jezus, Jezus!« Študent se je zagrizeno branil; ko stekla mačka je z zobmi popadel očimovo roko. Mož je zarenčal, ga dvignil, s sunkom noge odprl vrata in ga treščil v čumnato. Jurij Možina je priletel v kot, butnil je z glavo ob posteljo. Zastokal je žalostno in zateglo. Ključ je zarožljajal v vratih. Planil je kvišku in jel razbijati po njih. »Svinja, svinja...« je grgal. Potlej je obnemogel, se vrgel na posteljo in se drgetajoč po vsem telesu zagrebel z obrazom v blazine.

(Konec prihodnjič.)

CAMŌESOVA GOSTIJA

BOŽO VODUŠEK

XXXII

Luis de Camoes, falot poet,
otrok in priča neukročenih dni,
ki je od ženske, boja vžgana kri
te bičala čez ves tedanji svet;

od skopih upnikov zaman preklet,
zaman skrunilec postelj in časti,
bodalom cilj, zaman od oblasti
rebel zaprt, zaman vojak ujet;

vkljub brodolomu, lakoti in ječi,
solzam in kletvam, grehu in nesreči
si nisi dal ponosa, šale vzeti:

prišli so znanci, da bi se gostili,
a ti, namesto z dragimi jedili,
postregel si na krožnikih s soneti.

POVABLJENCI

XXXIII

Križ je orodje, kdor se ga boji,
kdor vlačí, je neumen, glejte mene;
za lestev sem ga rabil do časti
in do bogastva in celo do žene.

Če bogoskrunstvo reveža plaši
in šteje me vnaprej med pogubljene,
ga vsak kot jaz od stroke, s tem, da ni
Barabam križa bati se, užene.

Sicer pa sem priplezal že v nebo;
zato, in ker ne maram zgledovanja,
mu res ni treba več na tleh sloneti;

povrh še zanj kot zame bo sladko,
ko se pri slavnosti povzdigovanja
mi zlat in veličasten s prs zasveti.

XXXIV

Dostojen sluga vélikemu Duhu,
ki je zanikrno meso med nami
postal, mu delam lepo družbo v drami —
to je, v komediji o belem kruhu.

Zahvaljujoč se tenkemu posluhu
znam piskati na uho visoki dami
s cekini, vem za patos, ki premami
še klado, ki ima črn kruh v trebuhu.

Izbrancem duhovičiti salonsko,
če treba, blagoslavljati patronsko
velikodušno kladivo in srp;

ob pravem času kazati platonsko
glorijolo, zdaj spet bosanski grb,
je zame zviteža deveta skrb.

XXXVI

Smehljam se zaničljivo, ko mi tisti,
ki morajo otrobe lačni grizti,
očitajo zdaj prstan in gostijo
in trikrat dom, zeleni od zavisti.

Poznam to klavarno tovarišijo:
požrešne sline s pljunki si tajijo,
in mečejo, ker s svinjami živijo,
na druge gnoj, da bi se zdeli čisti.

Tako nesramno sem jaz sam lagal,
in z njimi vred preklinjal dom in svet,
a, ko se mi je milostno naročje

odprlo in sem bil s častjo sprejet,
pač nisem kriv, če nisem po otročje
zamudil časa, da bi se skesal.

MLEKARICA JOHANA

JONTES GELČ

Megle so se dvigale nad izanskimi njivami. Nenadoma se je kakor iz ogromnega vrča razpršilo na zemljo samo čisto zlato. Mlekarica Johana, ki je vozila po cesti med travniki in njivami težko naložen mlekarski voziček, je bila blažena. Če je to jutro pozabila zmoliti jutranjico, se je sedaj pokesala in hitro je zbrbljala očenaš. Najsi je bila drugače še tako jezična, zjutraj, ko je peljala voziček po samotni

in dolgi Ižanski cesti, ji je dobro delo, ko je molčala. Rada je bila sama s seboj med polji. Na levi in desni samo barje, širni travniki, pokriti z visoko travo in ločjem, njive, ki niso rodile najboljšega krompirja. Spomladi in jeseni, ko je lilo dneve in dneve, so pokrile ižansko zemljo umazane črne vode. Vendar je na tej grudi rastle blagostanje barjanov.

Kdaj bo vse to polje moje! Da bi bilo to že kmalu! Taka misel jo je obšla nekoč. Začudila se je svoji želji tako zelo, da je celo voziček ustavila. S stisnjenimi ustnicami je strmela pred sé, prevzeta od te ogromne želje.

Ko je raznašala po mestu mleko, je hitela, da bi ji ostalo še nekaj časa. Vprašala bi v trgovini s semeni, če imajo kako vrsto krompirja, ki bi bolje rodil. Ogledala bi si še izložbe, kaj bi si nakupila, kako olepšala hišo, da bi bila najlepša v Iški vasi. Imela bi hlapca in deklo, ona bi bila gospodinja in gospa.

»Jezus!« je stokala in srce ji je bilo. Toliko, da je ni z vozičkom vred podrl avto, ko je mimogrede zijala v izložbe. Krivo je bilo tisto blago za zavese, ki jo je tako bedasto prevzelo, da ni ne videla, ne slišala, kaj se godi za njenim hrbtom. Še dolgo je klečala, tako se je bila preplašila, in še sram jo je bilo, ko so se zbirali ljudje in zijali vanjo.

ŽE NEKAJ let je vozila v mesto vsako jutro mleko; zato je ob določenih dneh tudi sprejemala denar. Bila je za nekaj ur bogata in tedaj je bolj kakor kdaj čutila potrebo, da mora na vsak način postati vsaj nekoliko kasneje čimbolj bogata.

Če bi si prihranila vsaj nekaj, bi bilo to za začetek. Potem bi se gotovo premoženje nekako samo od sebe stekalo na kup. Saj je že dostikrat slišala, da so na tak način obogateli nekateri ljudje.

Lahko je bila še tako zbita, preden je na ličkanju v kamri zaspala, je tuhtala in računala.

V koloniji so stale na pragih ženske, čudile so se in zijale za mlekarico. Njen oče, star, v kolenih upognjen kmet z dežnikom v roki, je togotno zdaj pa zdaj na novo pograbil hčer Johano za ramena in jo stresel. Nekajkrat se je celo spozabil in jo je s kolonom brcnil, da je dekle ihte za korak odletelo.

Vsakokrat, ko jo je prignal k novi stranki, kamor je nosila mleko, se je na novo stogotil, ker je zopet zvedel, da je mleko že plačano.

Naposled mu je Johana priznala. Nalagala je denar, ki ga je dobivala za mleko, vse te štiri mesece, ko je lagala doma teti Mici, da stranke ne plačujejo, na hranilno knjižico. To je bila njena posest. Premagala jo je izkušnjava, da bi postala čimprej petična. Očetu, kmetu Urbiču, so se od svete jeze zasvetile majhne, pikčaste oči. Z brezzobimi čeljustmi je brizgal vanjo slino, ko je kričal in jo zmerjal.

Vsa rdeča od sramu, ker so jo stranke s praga ogledovale, je obljubila očetu, da bo izročila hranilno knjižico, brž ko prideta na Ig.

JOHANA je vrtala toliko časa v teto Mico, da je dosegla svoj cilj. Štirinajst dni pred poroko se je Johani posrečilo pripraviti teto

Mico, da sta na skrivaj brez Martinine vednosti odšle na sejmski dan k notarju, da bi uredile testament.

Testament so naredili tako. Prvič: rejenka Johana, roj. Urbič, nečakinja Mice Urbič (v sorodu po bratu, Johaninem očetu, Janez Urbiču), dobi po smrti posestnice Mice Urbič posestvo (s premičninami in nepremičninami). Drugič: rejenka Martina Urbič, nečakinja posestnice Mice Urbič (v sorodu po sestri Uršuli Urbič, nezakonski materi) naj uživa dosmrtni kot preužitkarice pri isti hiši in kateri si bodi gospodinji.

Obe priči, brat Janez in njegova žena Johana Urbič, sta podpisali pogodbo.

Pred advokatovo pisarno so stopili v krog in se odločili v pojoči izanščini, da bodo testament zalili pri Kolovratarju. Mica je bila nekam raztresena, zastajala je ali prehitevala za dva koraka in hodila kakor tja v en dan. Brat Janez se je opotekaje lovil za sestro Mico, in jo je vlekel na pločnik. Končno je zvedel in povedal hčeri Johani, da Mici ni prav, ker je prepisala vse na njo; rada bi bila dala nekaj zemlje tudi Martini.

Še ko je sedela Mica za dolgo mizo v gostilniški veži in obupno žvečila z dlesnijo papricirano meso, so se ji ob ustih zbirale stotere gubice. Zopet je zastokala: »Nisem storila prav z Martino, pojdimo nazaj, da popravimo testament.

»Tak, ne bodite prismojeni. Še na Studenec vas bodo zapeljali, če boste zdaj mešali in počeli takšne norije. Saj ste vendar dovolj stari, da ste vse premislili! Martina naj Boga zahvali, da je preskrbljena do smrti. Če bi je ne bili vzeli vi k sebi, povejte, kaj neki bi dobila za doto od svoje beraške matere?« Tako jo je pregovarjala Johana. Mica je umolknila in si ni upala več omeniti zadeve. Vendar so jo nemirne črne oči in neštete gubice na vzbočeni, brezzobi bradi izdajale, da jo nekaj teži. Včasih je bilo tako, kakor da se bo spustila v jok. Ko so naročili in popili še pol, so se odpravili domov na Ig.

VSAKO jutro je hodila Johana v drugo nadstropje visoke hiše. Tam so bile celo na hodniku ob zidu postavljene črne in cinkaste, svetle, včasih prekrasne srebrne krste. V kuhinji je čakala na rjavo posodo, da jo je pripravil gospod, ki je prilezel iz sobe še ves zaspan in navadno še neumit. Postavil jo je na mizo in Johana je pretočila mleko. Gospod je potrepil Johano vsakokrat vsaj po rami in si poleg zapenjal pas ali pa vdeval gumbe v ovratnik. Gotovo jo je obdržal za minuto s sladkimi besedami. Enakomerno, počasi in premišljeno je govoril. Smehljal se je in roke so se mu tresle.

Zgodilo se je nekako po enoletnem, vsak dan istem smehljaju, sramežljivem povešanju oči, in pogrebni aranžer gospod Zalar Janez, vdovec že nad petnajst mesecev, je prepričal mlekarico Johano, da bo on za njo najboljši mož. Johana je dobro premislila in je spoznala: da bi bila ta ženitev celo boljša, kakor če bi se poročila s posestnikom Pečalinom. Imela bi penzijo in kapital bi se ji znatno povečal. Po teti Mici bi dobila še grunt in bila bi gospa. Če bi vzela Pečalina, bi imela

sicer dva grunta, morala pa bi garati kot živina. Le ob nedeljah bi se pri fari lahko pokazala v nedeljski obleki, a vendar bi je nihče ne klical »gospa«. Tudi penzije bi ne dobivala, kar je tudi nekaj. Z leti si bo prihranila pravcato premoženje, ki bo vedno rastlo. Da je gospod Zalar nosil in vlekel za sabo škripajoči ortopedični čevelj, je ni motilo; niti široki obraz s krompirjevim nosom in zelo, zelo vrečaste veke, viseče na sredo lica, tudi mahedravi podbradek nad visokim, trdim ovratnikom ji ni bil zoprn.

Po ovinkih se ji je končno le posrečilo zvedeti, kaj je pogrebni aranžer. Beseda sama se ji je sprva zdela strašno imenitna, tuja in jo je docela zbegala. Ko jo je razkrila, je za dvesto procentov padla njena cena. Povedali so ji, da gospod aranžer Zalar postavlja mrliške odre v bolnici in da na domovih preoblači mrliče, ki jih nato polaga na oder. Če jo je zdaj pobožal, se je doma brž umila. Sčasoma pa si je pričela očitati, da je tak gnus popolnoma nepotreben, ker si gospod Zalar gotovo po vsakem delu dobro umije roke. Tega, da je gospod aranžer Zalar v šestindvajsetih letih postal docela ravnodušen do posebnosti svojega poklica, da je po navadi sploh pozabil splakniti roke, seveda ni slutila. Branila se je misli na stud in je celo pečeno meso, ki ga je prinašal v poslednjem času za priboljšek, z blagim namenom, da bi se poredila, vselej pojedla. Greh bi bilo zavreči stvar. Tudi če bi bila vedela, da si ni po delu umil rok, bi bila pojedla meso.

Zenin gospod Zalar je želel, da bi se poročil slavnostno in na njenem domu.

Johana je brž izračunala, da bi bila to prevelika izguba. Za tako priliko bi bilo treba prirediti pravo kmečko gostijo. Napasti in napojiti bi morala nič koliko prisklednikov. Izprazniti bi morala kaščo in kokošnjak. Vse to bo lahko nesla s seboj v mesto in se bosta s temi dobrotami preživljala celo leto. Ves ta čas se bo lahko marsikaj prihranilo od plače. Predlagala je, da bi se poročila v Ljubljani. Najela bi samo taksi in peljala obe priči na kosilo v cenejšo gostilno. Bila je zadovoljna, da je tako spretno izvedla svoj načrt.

Poročni dan Johana ni peljala mlekarškega vozička skozi vas. Oddala ga je sestrični Martini. Sama je nekaj ur kasneje sedla na kolo in zdirjala v mesto. Pri brivcu so med škarjami zahrustali kodrasti lasje. Zadovoljna je bila in se je sama sebi zdela krasna. Sosedje se bodo zmotili, da ni to Johanina glava. Sama je imela nov občutek, da so ji natakneli na vrat novo in prekrasno glavo. Zato ji je bilo sitno in je krotila smehljaj.

Končno je mašnik s štolo zvezal njene in moževe roke. Ko je odhajala od altarja, ji je tičala v glavi razveseljiva misel in prijetna zavest, da je mestna gospa.

V HIŠI se je novoporočena gospa Zalar sladko pozdravljala s hčerjo drugega pogrebnega aranžerja. Zahajala je večkrat k Lubičevim v kuhinjo na kratke pogovore. Z roko na kljuki so trajali tako dolgo, da je postala kljuka vroča.

Kmalu se je pričela gospodična Lubič jeziti na gospo Zalarjevo.

Kupila si je blago, in v želji, da bi nosila nekaj posebnega, si je za kroj tedne in tedne mučila fantazijo; čez mesec dni ji je gotovo »mlekarica Johana« pokvarila veselje; dala si je prikrojiti do potankosti slično obleko. Kadar jo je srečala gospodična Ela, jo je zato prezirljivo premerila z zavihanimi ustnicami.

Gospa Zalarjeva je opazila, da jo hči gospoda Lubiča prezira. Ni ji ostala dolžna. Brez ovinkov, hlastaje in vrteča ploščate oči je pripovedovala sosedam in gospodu Lubiču, da se ona lahko tako oblači, ker ostane njej sami samo za oblačenje več denarja, kakor ga more Ela porabiti za vse gospodinjstvo z oblačenjem vred.

Moža sta se prenehala pozdravljati. Namesto šaljivih in dvoumnih dovtipov, s katerimi sta se prej na stopnišču pozdravljala, sta si darovala zdaj le še skop pozdravček s prstom ob klobuku. Gospod Lubič, ki je bil vsakdanji gost pri Zalarjevih, je prenehal z obiski. Toda zdržal ni dolgo; kmalu je obnovil svoje obiske. Postalo mu je dolgčas po Johani. Navadil se je na njo in na potrepljanje, brez tega ni mogel več živeti. Čudil se je Johani in jo je celo že vprašal, kako da more trpeti v postelji tega gnusnega starca. Sam je bil dve leti mlajši. Dejal je, da se mu vse upira, če pomisli, da mora Johana ležati z onim.

Na sveti večer so napadli gospoda Zalarja želodčni krči. Zvijal se je v smrtnih bolečinah. Gospa Johana je soproga polivala z mrzlo vodo in mu zvezala kolena. Ker so se krči stopnjevali, je poklicala gospoda Lubiča, ki ji je svetoval, da naj hitro pokliče zdravnika. Johana je premislila, da bi bilo neumno izdati toliko denarja, ko tako in tako ne bo nič pomagalo. Mož je že star, čemu se torej upirati... »Nič!« Tako je odločila.

Legla je v posteljo k možu, ki je hropel in jo gledal z belimi očmi. Gospa Johana je ležala ob njem in čakala, kdaj bo živčni napad prenehal.

Neko noč je leže dočakala, da je še poslednjič zahropel, se stresel in izdihnil.

Tedaj je prestrašena vstala, prižgala svečo in mu jo stisnila v roke.

Nekaj mesecev po pogrebu prvega moža, na praznik Vseh svetih, je gospa Johana stopila pred altar z gospodom aranžerjem Lubičem. Morda bi gospa Johana ne storila tega, če je ne bi zapeljali računi. Gospodu Lubiču je bila sicer le toliko bolj naklonjena, kolikor ji je ugajalo, da ni imel ortopedičnega čevlja. Toda računala je, da gospod Lubič ne bo bog vedi kako dolgo živel. Takrat se ji bo kupček povečal, bolniška blagajna ji bo zopet izplačala sedem tisoč dinarjev, kakor po prvem možu. Povrhu bo znašala pokojnina gospoda Lubiča celih dve sto petdeset dinarjev več kakor Zalarjeva pokojnina.

Z obema pričama, z bratom gospoda Lubiča in s tovarišem Strinarjem, sta kosila novoporočenca pri »Dalmatincu«.

Gospoda Lubiča je težilo razpoloženje mrtvaškega dne, trdovratno je molčal. Ne bi se bil poročil na ta dan, toda šef mu je namignil, da ga na Vse svete še najlaže pogreša, ker je za ta praznik določenih še najmanj pogrebov. Še drugi vzrok mu je povzročal slabo voljo. Povabil je hčer na ženitovanje, pa je odklonila.

Priča, brat gospoda Lubiča, je jezno brodil z žlico po juhi. Trdil je, da so v njej oprali ribe, in to lužo nosijo zdaj na mizo. Kakor hitro je zagledal še repo, je poklical natakario in ji ukazal, da mu naj zamenja to prikuho s svinjsko pečenko in kislim zeljem.

Vsi so čutili srd Johaninega razburjenega srca. Naposled se ni mogla več premagati in je vzkliknila: »Slišite vi, Martin, to je pa res nesramnost.« Gospod Lubič jo je prestrašen stisnil za roko in jo ostro pogledal. Njene mrzle, ribje oči so se vrtele. Medtem je natakario prinesla novo naročeno kosilo. V življenju še ni bila gospa Johana tako nervozna.

Brat gospoda Lubiča jo je gledal hudomušno in predel. Počasi je cmokal, ker je vedel, da spravlja bratovo soprogo s cmokanjem v togotno, docela bolešno stanje. Hitro je spoznal njeno skopost in je naročil še vina. Gospa Johana je postala trda in je onemela; jezno, burno je vstala, da bi odšla domov.

»Potrpi še malo, vsaj do konca kosila«, ji je zašepetal mož in jo potegnil nazaj na stol.

»Nič ne jej, bom že doma skuhalo za naju«, mu je vsa zaskrbljena zašepetala. Pobožal jo je, da bi jo potolažil. — »Ne bomo več pili!« je dejala gospa Johana in hitro prijela za steklenico, ko je priča gospod Lubič naročil vina.

»Jezus, malo manj stiskava bi lahko bila!« je opomnil gospod Lubič ženo, ko jo je videl, kako se je potolažena smehljala in stiskala domov grede pod pazduho prihranjeno vino. Sprožilo se je in besed ni bilo konca ne kraja.

»Križ božji, če bi bil vedel, da te bom tako razjaril, bi bil rajši molčal«, je stokal mož.

V veži so se srečali s hčerko Elo. Z velikim šopom krizantem je odhajala na pokopališče k materi. Ženski sta se samo sovražno spogledali.

Truden, z upognjeno glavo in z rokami sklenjenimi na želodcu je gospod Lubič obsedel v kuhinji. Zdelo se mu je pusto in prazno, kakor da je pravkar pokopal prvo ženo in se vrnil od pogreba. Vest mu je očitala, da je s svojo ženitvijo oropal hčer marsikake ugodnosti.

»Križ božji, kaj si zmerom tako pust, kakor danes! Saj si se znal včasih v moji kuhinji smejeti in kakšno ziniti. Pa vendar ne, da se že kesaš, ko si me vzel?«

»Tako neznansko nemarno si stiskava, da se človeku gabi. Človeka vse mine, če vidi...« — »Se torej kesaš, da si me vzel?«

Omehčal se je in prilezel k njej: »Johanca!« Posrečilo se ji je, da je zbežala in se zaklenila v poseben prostor.

Da bi jo kaznoval, jo je hotel tudi sam vznemiriti in je za minuto odšel v hčerino stanovanje. Samotno je bilo na njegovem domu. V spalnici se je zagledal v posteljo, kjer je pred leti umrla žena. Že dolgo se mu ni v spominu tako jasno prikazala kakor danes. Čisto natančno jo je videl na postelji; blede in iztegnjeno, s sklenjenimi rokami nad trebuhom. Postalo mu je neprijetno, poiskal je hitro svečo in odbežal z drobečimi koraki.

Pristopil je k ženi, ki je metala iz omar, da je letelo po sobi in celo pod posteljo.

»Kaj delaš?« je tiho in preplašeno vprašal.

»Svoje reči iščem; odnesla jih bom na Ig.«

Pohitel je na hodnik, zaklenil in vzел ključe. Stekla je za njim in neznansko kričala: »Odpri! Odpri!«

Stopil je, da bi odprl, ker mu je bilo nerodno. Premislil je, kako bi bilo, če bi se poročni dan potikala vsak zase: ona bi šla domov na Ig, a on? — Mar naj leze sam na pokopališče, da se mu bodo znanci posmehovali. Ali bi šel v gostilno? Povsod ga poznajo. Nemogoče je in sploh — prebedasto! »Nikamor ne pojdeš«, je odločil in zaklenil.

»Odpri! Odpri!« je kričala.

Tedaj je Lubiča pograbila jeza. Stegnil je roko in zamahnil. Široko ga je pogledala in ni verjela. Rignila je, se vrgla na tla in bila s čelom in nogami ob tla.

Presenečen je obstal: v resnici je ni mislil udariti. Spozabil se je. Stal je ves nesrečen in ni vedel, kaj bi. Samo stokal je: »Johanca, Johanca, odpusti!«

»Slišiš, res ne vem, kako se je pripetilo, rajnke nisem nikoli udaril.«

»Mene pa si in to danes«, je hlipala. »Beži, da te ne vidim.«

»Johanca, odpusti!« jo je tolašil. Zgrnila se je noč in začel se mu je buditi občutek, da ni odšel na pokopališče. Da bi potolažil vest, je vstal, prižgal je dušice in postavil na vsako nočno omaro po eno. Ena naj bi gorela za dušo pokojne žene, druga za dušo njenega rajnega.

Ni še dolgo dremal, ko se je prestrašen zbudil in strmел v sanje: blede glava z razpuščenimi, dolgimi svetlimi lasmi leži ob njegovi postelji in strmi vanj. Čudno se mu je zdelo, od kod naenkrat take nemarne sanje. Gotovo se mu je sanjalo zato, ker ni šel na pokopališče in ga je prišla opominjat duša rajnke žene. Morda mu je duh zameril, ker se je poročil prav na praznik vseh mrtvih.

Sklenil je, da bo dal za mašo; potolažil bo dušo rajnke. Potem ni več zaspal in se je premetaval dolge ure. Končno se mu je zazdelo, da se vendar dani.

Sklonil se je nad ženo in jo gledal, kako spi. Oči so se ji rahlo odprle, da se je pokazala belina; obraz se je raztegnil v nasmeh.

Prestrašeno je širil oči: Johana je bila tisti mrlič iz sanj. Zdaj se je natančno spominjal: obraz je imel nekaj zloveščega, posmehljivega. Pred njenim obrazom se je šele vsega domislil. Pričel je razmišljati, ali je Johana morda celo zlobna? Tedaj se je Johana zdrznila: »Kaj me tako gledaš?« Vpraševala je še v polsnu, z božjastnimi očmi.

Čisto tiho, kakor bi hotel nekoga, ki se ga boji, pretantati, se je splazil s postelje. Razgrnil je zavese in odprl vsa okna. Zdaj mu je odleglo. Kašljal je, pel in se hrupno obuval. Žena je odprla oči in se zopet zježila: »Kaj pa tako rogoviliš?« Oddahnil se je, ko je zaslišal glas živega človeka.

GOSPA Johana je sklenila: ne bo dolgo odlašala z napadom. Teden dni je počakala, da je sprog počival. Potem je pričela z nasveti glede

ureditve njegovega razmerja do hčere. Svetovala je, da bi se preselila v njegovo prejšnje stanovanje. To bi bila vendar nezaslišana potrata, če bi morala plačevati stanarino na dve strani. Mož ji je odgovarjal: rajši plačuje še dvakrat toliko in živi samo od krompirja, kakor da bi živel v večnem peklu, kakršnega si je že predstavljal. Še tako, ločeni za zidovi, sta se ženski grizli kakor pes in mačka.

Pričele so se tožbe, da mu je hči prva, žena zadnja. Zjutraj, opoldne, zvečer je imel postreženo z očitki in godrnjanji; da se ne bi poročila, če bi vedela, da mu bo za peto kolo. Kako bi se ji godilo, če bi živela sama s pokojnino rajnkega moža. O, ta je znal brati njene želje! Odšla bo na posestvo k teti, on pa naj si vzame hčer, če jo že tako zelo ljubi. Prej je nosila denar v hranilnico, zdaj mora stiskati, da za silo prebije. Saj požre polovico plače »lena mrha«. Spodil bi jo delati, namesto da doma prodaja lenobo in se šari s cunjami, ki si jih mora ona odtrgavati. Ni le enkrat slišal, da jo bo še ob to spravil, kar je imela od poprej.

»Jezus, če bi bil vedel, da boš postala takšna godrnjavka, bi ostal rajši sam«, je stokal. Sledil je jok, stok in tožbe, dokler ni pograbil klobuka in zbežal z doma. Z večnim tarnanjem ga je tako razjedala, da se je že vnaprej bal ure, ko bo prišel domov. Naposled se je vdal. Poskusil je doživeti, kar je slutil. Kmalu se je pričelo. Johana je zahtevala, da bo štedilnik od desete ure do pol ene izključno njen in samo njen. Hči je kričala nad očetom, da nima kdaj skuhati, ker potem, ko Johana enkrat skuha, ne sme več naložiti na ogenj. Oče je mahal, pustil polovico kosila in zbežal. Johana je zaklenila klet, shrambo in obe sobi. Pobrala je Eline posteljne rjuhe in jih zaklenila.

Neko dopoldne je Ela želela, da bi zavrela njeno mleko. Johana pa je hotela, da bo na odprtem obroču vrela juha. Pričeli sta prerivati lonce po štedilniku. Končno je Eli prekipelo dostojanstvo. Dva in trideset let je bila že pri tej hiši. Tukaj se je rodila. Bila je že petnajst let samostojna očetova gospodinja, od materine smrti dalje. In sedaj pride takšna »mlekarica« v hišo in ji ukazuje, kdaj se bo skuhalo njeno mleko in kosilo. Prej, kakor se je Johana zavedela, je bila Johanina juha zlita po štedilniku. V naslednjem trenutku je cvrčal štedilnik, šumelo je in se kadilo, ogenj je ugašal. Ženski sta pograbili vsaka svoje železo in ga besno vihteli. Streznilo ju je hreščanje stekla na razbiti omari. Johana se je takoj zavedela, da ima sama največjo škodo.

Na pragu so stali sosedje in gospod Lubič. Skočili sta k njemu, da bi bil za sodnika.

Gospod Lubič pa je mahal z rokama in se otepal na vse pretege te časti. Zmuznil se je in zbežal na cesto.

Še vse popoldne je od časa do časa grmelo. Ženski sta se prepirali, kdo bo pomil tla. Skoraj uro sta se spravljali na delo. Ker je bila Ela kot premaganka prva na tleh in že s pomivanjem pri vratih, je hitela Johana, da bi popravila za zanikrnico, ki ne zna ribati, in je pričela na novo drgniti.

Ko se je kuhinja prezračila in odpočila, je bila vzorno bela. Toda sedaj se je pričelo izpraševanje: kdo je naredil to stopinjo, premaknil ta stol in pustil odprto omaro...

Gospodu Lubiču res ni bilo dolgčas, kadarkoli se je vrnil iz službe.

Tik pred božičem je gospa Johana dobila z Iga pošto, da je teta Mica bolna na smrt. Sklenila je prepustiti moža hčerini oskrbi. Štiri dni se je pripravljala za odhod. Preštevala je namreč v kleti polena in krompir. Prišla je domov prav v zadnjih urah tetinega življenja. Še tisti dan je teta Mica umrla. (Se nadaljuje.)

SONET

BOŽO VODUŠEK

XXXV

Ponoči so me spet obiskovali
obešenci, mučenci čudne vrste,
ki so se križa, posvečene krste
bolj od sramotne, grde smrti bali.

Z očitnim zmagoslavjem so kazali
vrvi in žice, veje, kljuke, čvrste
žeblje, zatlačene med krive prste,
vsa znamenja tega, kar so prestali.

Ugibal sem skrivaj: morda je zanje
uboge nepriznance sladka uteha
buditi usmiljeno občudovanje;

a ko sem se ozrl na velike,
zavite oči, iztegnjene jezike,
sem se zgrozil od vražjega zasmeha.

SLOVENSKO ZGODOVINARSTVO NA RAZPOTJU

Dosedanje zgodovinarstvo. Slovenski znanstveniki, ki so se bavili z zgodovino lastnega naroda in drugih narodov, niso presegali višine večine tujih zgodovinarjev, za katere lahko rečemo, da jim pisanje zgodovine ni bila znanost, temveč v najboljšem primeru le duhovito kramljanje o davnih dneh. Ti zgodovinarji, ki so navadno morali napisati vsaj eno svetovno zgodovino, če ne še več, so obdelovali dogodke mirno v tistem zaporedju, kakor so si ti dogodki časovno sledili. V veliko srečo teh zgodovinarjev živi lep rod za rod, tako da ni nikjer praznega prostora in je vsako stoletje, vsako desetletje polno dogodivščin, ki jih tak zgodovinar mora zabeležiti, da bi pozni rodovi ne pozabili, da se je tedaj in tedaj odpovedal prestolu ta in ta vladar, da je ta lepa žena pregovorila nekega kralja, da je napadel drugega kralja, da je nekje drugje zvit kardinal vladal namesto kralja ali kraljice, da je genialna misel kakega verskega reformatorja razgibala cele narode, ki so se iz same čiste religiozne ideje poklali z drugimi narodi. Ljudstva ta zgodovinska

znanost ne pozna, ljudstvo nastopi samo včasih v bitkah in tedaj ga nadomeste kratki matematični simboli, kot recimo: ta in ta vojskovodja je poveljeval v bitki 10.000 pešcem, 2000 konjenikom in je imel 300 topov, njegov nasprotnik pa je bil v premoči. Pa še včasih se pojavi ljudstvo v teh zgodovinah, toda takrat je to ljudstvo surova drhal barbarska tolpa, ki ruši to ali ono kulturo, in zato je treba te revolucionarne dogodke, ki tako kruto motijo mirno gladino veličastne zgodovinske podobe in še bolj filistrski mir zgodovinarja samega, potisniti čim bolj v ozadje, omeniti jih samo v nekaj vrsticah in še to po možnosti pod črto. Če pa je vodila kakega zgodovinarja v njegovem raziskovanju teoretska ideja, tedaj je bila to navadno popolnoma enostranska ideja; tak zgodovinar je ocenjeval vse pojave ali s stališča verske misli ali s stališča napredka ali z vojaškega stališča in je temu primerno krivil vse črte, samo da je svojo priljubljeno misel vedno in povsod dokazal.

Take so znane slovenske zgodovine, na pr. Grudnova, Malova, Kosova, da o starejši Staretovi in drugih poizkusih sploh ne govorimo; v tem krogu se je gibal znanstveni spor o starih Slovanih med Malom in Hauptmannom v »Času«. Da ustvarjajo ljudstva zgodovino in da je borba med širokimi ljudskimi plastmi tista, ki tvori pravo vsebino zgodovinskega dogajanja, tega se ti zgodovinarji ne zavedajo in zato izločajo iz zgodovine celo vrsto pojavov, ki so odločilnega pomena za razvoj človeštva; zato razkosavajo zgodovinski tok na umetne kose, zato ne vidijo nepremostljivih prepadov, ki ločijo dobo od dobe, zato ne dojamejo individualnosti kake dobe in prav zato tudi ne obsežejo nobene dobe v njeni celotnosti.

Nova doba v slovenskem zgodovinarstvu. Dosedanji zgodovinarji so nevede in nehote potvarjali zgodovino; čim bolj pa se družba cepi na dva sovražna dela, tem bolj postaja tudi zavedno potvarjanje zgodovine neobhodno potrebno orožje v rokah reakcionarnega dela družbe. Zato je treba še toliko bolj ceniti delo F. Zwitterja¹⁾, ki skuša postaviti glavni zgodovinski činitelj, t. j. prebivalstvo, na trdno materialno osnovo in razložiti njegov razvoj v zvezi z ostalimi zgodovinskimi činitelji. S tem pa je F. Zwitter zaprl pot vsakemu misticizmu, ki bi hotel iz tega ali onega dejstva v razvoju prebivalstva na Slovenskem sklepati na kakršnokoli predestinirano vlogo, ki naj bi slovenskemu narodu v zgodovini pripadala, pa tudi vsakemu pesimizmu, ki večno stoka nad maloštevilnostjo slovenskega naroda.

Zwitter se bavi v svoji študiji, kot sem že omenil, z osnovnim zgodovinskim činiteljem, s činiteljem, ki zgodovino dela — s prebivalstvom. Na podlagi raznih štetij prebivalstva in kritične ocene načina, po katerem so bila ta štetja izvršena, je ugotovil, kako se je gibalo število prebivalstva od prvih štetij v sedemdesetih letih 18. stoletja nekako do l. 1820. stalno ali pa se je celo zmanjšalo, medtem ko je v letih po francoskih vojnah tja do l. 1848. neprestano raslo, in sicer v vseh deželah. V razdobju po revolucijskem letu 1848 do konca svetovne vojne je število prebivalstva v slovenskih deželah raslo mnogo bolj počasi kakor drugod.

¹⁾ F. Zwitter: Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni. — Znanstveno društvo v Ljubljani, 1936.

Te ugotovitve same po sebi bi pa ne pomenile še novega koraka, nove poti v slovenskem zgodovinarstvu. Novo pot pomeni to, da Zwitter ne ostane pri ugotavljanju dejstva, temveč skuša to dejstvo tudi razložiti. Še bolj novo pot pomeni pa to, da razlaga Zwitter razvoj prebivalstva na ta način, da ga poveže s socialno-gospodarskim razvojem. Sicer govori Zwitter o k a v z a l n i zvezi med razvojem prebivalstva in socialno-gospodarskim razvojem in v svojem orisu te kavzalne zveze preveč poudarja e n o s t r a n s k o zavisnost razvoja prebivalstva od socialno-gospodarskega razvoja (medtem ko gre pri tem pojavu kot pri vseh prirodnih in družbenih pojavih za m e d s e b o j n o u č i n k o v a n j e, v katerem odloča eden med činitelji le v zadnji instanci), vendar je bila ta pomanjkljivost pri prvem poskusu in pri tesno določenem prostoru nujna. Kaj nam je pokazal Zwitter v svojem kratkem orisu te zveze med razvojem prebivalstva in socialno-gospodarskim razvojem?

Vsa razprava dokazuje, da lahko razdelimo zgodovinsko dogajanje v popolnoma prirodno nastale dele. Ne gre seveda za to, da bi oddelili dobo od dobe z magičnimi letnicami, temveč za to, da združimo pojave istega značaja v skupine, ki jih ločimo drugo od druge. Slovensko zgodovino bi razdelili v dobo pred dobo merkantilizma in fiziokratizma (kot imenuje Zwitter dobo porajajočega se kapitalizma), v dobo merkantilizma in fiziokratizma, v dobo reakcije in v dobo tehnične revolucije.

Doba pred merkantilistično in fiziokratsko dobo je doba fevdalnega družbenega reda. Prevladujoča postava tega družbenega reda je zemljiški gospod, ki ima v svojih rokah tudi politično oblast. Za gospodarsko osnovo je značilna razdrobljenost vsega gospodarstva na majhne gospodarske enote, v katerih se obrtna produkcija druží s poljedelsko produkcijo kmetskega prebivalstva, tako da vsako gospodarstvo bolj ali manj zadošča večini svojih potreb samo z lastnim delom. Trgovina ni razvita, denar je redkost. Državna oblast ni niti obsežna niti ne rabi mnogo sredstev za vzdrževanje, zato je naravno, da iz te dobe nimamo mnogo podatkov o gibanju prebivalstva.

Vse drugače pa je v merkantilistični in fiziokratski dobi, kakor jih imenuje Zwitter. Zemljiški gospod (višje in nižje plemstvo, visoka duhovščina, vladar) mora že deliti svoj ugledni položaj z novimi sloji, ki so se razvili z naraščanjem produktivnih sil, z veletrgovci, z bankirji, s prvimi industrijci. Vladar, ki je največji zemljiški lastnik v državi in ki se je doslej pri vodstvu države opiral predvsem na plemstvo in visoko duhovščino, postaja čedalje bolj zavisen od novih stanov, ki imajo premoženje, tekoč kapital — denar. Denar pa rabi vladar za vodstvo države, ki se ne omejuje več na majhno krpico zemlje, temveč obsega vedno večja ozemlja, pridobljena v roparskih trgovskih vojnah. Za to upravo je potreben obširen uradniški aparat, za ohranitev starih dežel in za pridobivanje novih je potrebna močna vojska in tako se izoblikuje nova politična oblika, ki ustreza socialno-gospodarskemu ustroju, ki se je rodil v krilu fevdalne družbe same. Ta politična oblika, ki jo dobi fevdalna družba na prehodu v kapitalistični družbeni red, je a b s o l u t n a m o n a r h i j a (Zwitter jo imenuje sicer absolutno državo, toda morda bi bilo boljše, da jo imenujemo absolutno monarhijo). Absolutna monarhija je politična oblika,

ki omogoča začasno ravnotežje med starimi stanovi in novimi plastmi prebivalstva. V tej dobi se začne naglo razvijanje produktivnih sil. Tovorjenje izgine. Prevlada vozovni promet na novih, izboljšanih cestah. Trgovina se razvije, ustvari se trgovska mornarica. Stare vezi, ki so ovirale gospodarsko delavnost, pokajo. Cehi razpadajo, razvija se svobodna obrt in svobodna industrija, kmet se otreša fevdalnih vezi, tlak, desetnin, nevoljništva. Posebno hitro se razvijajo mesta (na pr. Trst). V absolutni monarhiji se pojavi nujna potreba, da politična oblast ve, s kakimi materialnimi sredstvi lahko razpolaga. Ta potreba, ki izvira iz gospodarskega razvoja družbe same, je bila vzrok prvim štetjem prebivalstva. In tako se nam že v samih virih, iz katerih črpamo podatke o razvoju prebivalstva, kaže ves obraz neke dobe. Viri iz dobe pred merkantilizmom in fiziokratizmom so urbarjalnega, davčnega in cerkvenega značaja. Sestaviti so jih dali zemljiška in cerkvena gosposka in avtonomne mestne uprave, to so tiste ljudske plasti, ki so si lastile gospodarsko in politično oblast. Šele za Marije Terezije skoncentrirala absolutna monarhija upravni aparat, čeprav se kaže v dejstvu, da so izvršile štetje posvetne in cerkvene oblasti, še vedno velika moč fevdalnih, odmirajočih stanov. Prav ta razredni sestav upravnega aparata, ki naj bi izvršil štetje, je tudi onemogočil zanesljivo štetje, ker je bilo to proti razrednim interesom izvršujočih organov. Zato je pozneje prevzelo to funkcijo vojaštvo, ki je kot vedno bilo na vitez nevtralna stranka, predstavljajoča interese celotne države, vseh slojev v državi.

Meščanski revoluciji v Angliji in Franciji sta imeli za ostale države v Evropi dvojen učinek: po eni strani sta pospeševali razkroj fevdalnega družbenega reda po vsej Evropi, po drugi strani pa sta s konkurenco svojih produktov zavirali razvoj kapitalizma drugod in tako ohranjali svoje lastno protislovje — fevdalni družbeni red. To se je izražalo v dejstvu, da se je sicer gospodarska osnova počasi razvijala v kapitalistični smeri, politična oblika pa je ostala še vedno absolutna monarhija. Ta absolutna monarhija pa ni bila več prvotna absolutna monarhija, temveč absolutna monarhija, v kateri je vse pokalo. Politična oblika ni več ustrezala razvoju produktivnih sil in tako je leto 1848 to absolutistično lupino vsaj začasno razgnalo. Ves ta razvoj se jasno izraža tudi v razvoju prebivalstva; način državne uprave in način, kako so se zbirali v tej dobi po francoskih vojnah statistični podatki, zrcali točno razvoj v gospodarski osnovi sami. Velike spremembe v gospodarski osnovi pa se kažejo še točneje kakor v naraščanju celotnega prebivalstva v naraščanju prebivalstva v mestih.

Po l. 1848. nastane v Sloveniji zastoj v razvoju prebivalstva. Pravi razlog za ta pojav se nam odkrije v gospodarski zaostalosti Slovenije, ki je postala pretežno agrarna dežela in se je zaradi tega začelo njeno prebivalstvo izseljevati. V tej dobi se je tudi popolnoma izpremenil državni aparat, ki je izvajal štetje. Vojaške oblasti so prenehale izvrševati štetje, to delo so opravljale odslej občine in politični okraji. Kako točno slede spremembe v ideoloških sferah spremembam v gospodarskih osnovah, kaže značilno dejstvo, da so po marčni revoluciji l. 1848. prenehali biti statistični podatki tajni.

Kam vodi nova pot v slovenskem zgodovinarstvu? Zwitterova razprava je odlično zgodovinsko delo. Avtor je z največjo skrbjo zbral vse potrebne podatke po arhivih in jih predelal svojemu smotru primerno. Vsa svoja izvajanja pa je postavil na pravilno osnovo, na socialno-gospodarski razvoj, čigar del je razvoj prebivalstva. V zaslugo mu je treba šteti, da se pri raziskavanju družbenih pojavov ni dal zapeljati golemu naturalizmu, kakor ga je učil Malthus; velika prednost je v tem, da se znanstvenik, ki raziskuje družbene pojave, zaveda, da veljajo za družbo drugačne zakonitosti kot za prirodo.

Omenil sem že neko pomanjkljivost, na katero se Zwitter morda ne bi sam spomnil, to je poudarjanje kavzalnosti, ki se spremeni lahko v poudarjanje preveč enostranske zavisnosti pojavov, dočim gre v resnici povsod istočasno za medsebojno učinkovanje. Na drugo pomanjkljivost pa opozarja Zwitter sam v uvodu, ko pravi, da se je moral omejiti na večje enote in velika razdobja, tako da so njegovi rezultati nujno nekoliko shematični. Kljub vsemu temu pa kaže njegovo delo, da bo tudi slovensko zgodovinarstvo počasi začelo reševati težko nalogo, da nam bo dalo pravilno sliko zgodovinskega razvoja slovenskega naroda, in to naroda v vsej njegovi celoti, kakor se je razvijal v vseh svojih protislovjih in nasprotjih, v nasprotjih med stanovi in razredi, in kakor se je razvijal v nasprotju z obdajajočimi ga družbami in pod njihovim vplivom. Tako raziskovanje bo odkrilo zakone, po katerih se giblje slovenska družba, in bo omogočilo slovenskemu politiku voditi res znanstveno politiko, ki se ne bo lovila za nazadnjaškimi fantomi, medtem ko se drugod po svetu bore za napredek širokih ljudskih množic. Tako raziskovanje bo odkrilo vso resničnost in bo postalo last vseh tistih plasti slovenskega naroda, ki se ne boje resnice, zaradi katere nimajo ničesar izgubiti.

Fr. Klemenc

SPOMINU EMILA ADAMIČA

Emil Adamič je bil rojen na Sveti dan 1. 1877. na Dobravi pri Ljubljani. Družina, v kateri se je rodil, je bila glasbeno nadarjena in naobražena. Skladateljev oče se je udeleževal v učiteljskem poklicu, razen tega je bil tudi organist. Adamič je imel torej v domačem krogu dovolj prilike, da si je utrdil osnovne glasbene pojme in načela. Zgodaj se je učil klavirja, že v zgodnji mladosti je pel v cerkvenem zboru. Komaj 10 let star je bil učenec Glasbene Matice, ki je ustanovila svojo glasbeno šolo dobrih pet let prej (1. 1882). Iz te prve dobe še nerazvitega dečka nam je po ustnem sporočilu znano, da je skladal majhne skladbice. Večji razmah je dobilo njegovo ustvarjalno udeleževanje, ko je kakih 10 let kasneje (97. — 98.) kot podjeten učiteljski organiziral dijaški tamburaški zbor. Tisti čas je deloval v Trstu Hrabroslav Otmar Vogrič s svojim velikim, okrog 70-članskim tamburaškim zborom. Po njegovem vzoru je Adamič izpopolnjeval svoj orkester, nagovarjal prijatelje, da so sodelovali, tako, da je mladi in spretni organizator vodil dve tretjini rednih orkestrašev in celo tretjino priložnostnih pomagačev, ki jih je osebno za to pridobil. Za ta orkester je zložil prve večje samostojne skladbe, deloma pa priredil razna

druga glasbena dela. V tem času so mu bili učitelji Förster, dr. Čerin, Matej Hubad in Gerstner, duševni vodja pa dr. Gojmir Krek. Adamičeva življenjska pot je vodila najprej v Toplice pri Zagorju, nato v Kamnik in v Trst, kjer je ostal do začetka svetovne vojne. Adamičeva ustvarjalna sila se je kmalu ustalila v zborovskem skladanju. Smisel Slovencev za zborovsko petje je dobil v Adamiču svojega pravega, pristnega ustvarjalca; kar je za slovensko glasbeno življenje Glasbena Matica, ki je 1891. ustanovila svoj pevski zbor, kar je za zborovsko petje mojster Matej Hubad kot vzoren interpret in organizator to je Adamič za slovensko zborovsko glasbo kot ustvarjalec. Od prvih preprostih skladb, ki sicer že kažejo močne osebne poteze Adamičevega temperamenta, do zadnjih kompliciranih del, ki so na višku tehnike zborovskega skladanja in ki nam pokažejo povsem nove zvoke v akordiki, melodiki in samosvojem, specifično Adamičevem načinu izrabe zborovskega stavka, vsa ta dolga vrsta skladb je danes ne samo stalno na sporedu koncertov, temveč predstavlja poleg tega prvič veliko notranjo rast skladateljevo, ki je prišel iz mladostnega, neumerjenega, a osebno močnega izraza do zrelih velikih del (kakor je n. pr. balada o carju Samuelu, nastala l. 1934), drugič pa je vsa ta vrsta skladb, plod velikega talenta in neugnanega delovanja, tisto, s čimer se Slovenci lahko postavimo ob druge narode in vrsto slovitih tujih del dopolnimo s stvaritvami, ki kažejo izraziti način Adamičevega ustvarjanja slovenske zborovske pesmi, ki ji je sok slovenska ljubezen do petja.

Kje nam je iskati vzrokov Adamičevega velikega uspeha? Predvsem v njegovi navezanosti in v intenzivnem doživljanju besedila. Ko je v Trstu študiral na Tartinijevem konservatoriju, je že šolske naloge pisal na besedilo. Plod teh študij so kasnejši zbori, kakor »Iz bosanskega perivoja« in drugi. Vidimo torej, da v njegovem duhu ni bila beseda nekaj postranskega, le neko oblačilo, v katero je odel svoje glasbene misli, temveč je doživel in ustvaril obenem z besedo že melodijo, obenem s to že harmonski zvok, kakor je to značilno za vse velike ustvarjalce, da ne skladajo zgolj razumsko pevske linije k besedi, akorda k linijam, temveč da doživljajo in ustvarjajo obenem vso umetnino kot celoto. Ta neposrednost ustvarjanja in sila doživetja, ki ju označuje velika nadarjenost, to dvoje je odprlo Adamiču pot v slovenski svet.

Toda po krivici cenimo Adamiča samo kot zborovskega skladatelja. Naš namen je, da ga prikažemo kot prav tako važnega orkestralnega skladatelja. Če bi ostal Adamič v Trstu, kdo ve, če bi se bil lotil orkestralnega ustvarjanja v toliki meri, kakor se ga je v Taškentu, kamor ga je zanesla svetovna vojna! V Rusiji je sprva povzel v orkestralnih delih značilnosti ruskega romantičnega realizma, ki je še nedavno kot najmočnejša ruska glasbena smer gospodoval v vsem vzhodnem evropskem ustvarjanju. Res, da je bil tisti čas, ko je bival Adamič v Rusiji, že rojen Stravinskega Petruška, res, da je tedaj že mistik Skrjabin pomešal elementarno stvariteljsko silo z dognanji francoskega impresionizma, vendar so bili to le skrajni pojavi, utiralci poti, daleč v prvih vrstah, medtem ko je na splošno prevladoval vpliv slavnihih ruskih realistov Mursorgskega, Korsakova in Borodina. Pod vplivom teh mož je zložil Adamič

na željo prosvetnega komisarja v Taškentu za orientalski večer Tatarsko suito, ki jo je kasneje v domovini predelal za veliki orkester. V podobnem smislu je zložena orkestralna suita »Iz moje mladosti« in »Tri turkestan-ske ljubavne pesmi« za mali orkester. Opazimo torej, da se je pojavil v Adamičevem ustvarjanju močan nagib k orientalski eksotiki, kateri se jako prilaga pester izraz orkestralnih barv, kakor so jih uporabljali ruski realisti. Vsa ta eksotika pa zdaleč ni omamna, kakor to zasledimo v francoskem impresionizmu. Adamič je umel ohraniti zdravo in nepotvorjeno realno glasbeno občutje, kar je posledica njegovega kremenitega slovanskega temperamenta. Toda pri nagibu k ruski pestrosti ni ostal. Morda najznačilnejša njegova skladba, tipično slovenska, celo tipično ljubljanska, so »Ljubljanski akvareli«, v katerih v bežnih, a čistih barvah podaja nekaj značilnih slik našega mesta. Tehnika, ki si jo je prisvojil, jemajoč za vzor ruske realiste, je dobila v tej skladbi svojo pravo slovensko vsebino. Prav tako je njegov Scherzo za veliki orkester, Potrkan ples, prva večja znamenitejša obdelava starega slovenskega plesa. Začel je torej rabiti tehniko, ustrezajočo njegovi ljubezni do slovenske pesmi, za ustvarjanje specifično slovenskih orkestralnih skladb.

Toda njegova ustvarjalna moč ni delovala zgolj v glasbenem slikanju. Za resno Adamičevo usmerjenost je značilno, da je zložil »Sonatino in modo classico« za fl. ali vl. s spremljavo godalnega kvarteta. Tako vidimo, da je obsegel skoraj vse vrste glasbenega skladateljskega oblikovanja. Številna pa so še njegova manjša instrumentalna dela, izmed katerih omenjam »Gosji ples« za mali orkester, »Lovsko fanfaro« za 4 rogeve, Réveries za pihala in trobila itd.

Po povratku v domovino je zlagal večinoma obsežnejša dela. Nov izraz za ustvarjalno silo je našel v obliki zbora z orkestrom. Zložil je »O kam gospod...« za bariton in orkester, »Bajka in kresnice« za mladinski zbor z orkestrom, »Tri narodne legende« (Jezus mašuje, Marija reši duše, Starčkova smrt) za iste izvajalce, melodram »Martin Krpan« za mladinski zbor, klavir in deklamatorja, »V rešenje« na besedilo Ljudmile Poljančeve za dekljiški zbor in 8 solo-instrumentov, »Mornarjeve gosli« za soli, ženski zbor in orkester, pesnitev »Romanca« za zbor in orkester. V zadnjih letih se je njegovo iskanje za samosvojim osebnim in slovenskim izrazom že dokaj ustalilo. Hotel je povedati nekaj velikega, nekaj zelo važnega za narod in človeštvo, kar izpove umetnik, če je umetnik po poslanstvu, svojemu ljudstvu.

Ko sem omenil Adamičeva dela za mladinske zборе, sem se dotaknil tretje strani njegove velike osebnosti. V Adamiču nam je bil dan utemeljitelj mladinskega glasbenega slovstva. Kot pedagog je bil v stalnih stikih z mladino. Čim zrejši je bil kot človek, tem več je tej mladini mogel podariti iz svojega obširnega duha. Danes ni mladinske pesmarice brez Adamičevih skladbic; kaj bi bila samo n. pr. Kumarjeva pesmarica brez Adamičevih otroških in mladinskih pesmi! Danes ni mladinskega zbora, ki bi mogel koncertirati, ne upoštevaajoč njegovih skladb, če hoče podati objektivni prerez slovenske mladinske glasbe.

Končno moram omeniti njegovo znamenito, zanimivo in živahno delo-

vanje glasbenega poročevalca. Naj navedem nekaj besed, ki smo jih čitali ob njegovi smrti v listu, v katerem je poročal:

»Emil Adamič je bil kot kritik širok, razgiban, nemiren duh, ki se ne da zajeti v kalupe in stlačiti v kakršnekoli sistemel. Njegova kritika je bila izraz njegove osebnosti in njegova osebnost ni bila sestavljena iz samih knjižnih formul in znanstvenih dognanj, marveč je — kakor vsaka resnično živa osebnost — po svoje agirala in reagirala, doživljala in ustvarjala v svežem zamahu življenjske volje, v toplem utripu srca, v impulzivni razgibanosti duha, ki veje, koder hoče.«

Urejanje »Nove Muzike« ne ostane v njegovem plodovitem delovanju zadnje po pomenu. Zaradi popolnega nerazumevanja je moral ta glasbeni list, ki naj bi bil nadaljevanje »Novih Akordov«, res da prenehati, a Adamič je kljub hudemu odporu občinstva znal združiti celo vrsto sodobno orientiranih skladateljev, in pokojnik bi mogel, če bi še živel, danes kakor prvi dan svojega uredništva zbrati podobno družbo ustvarjalajočih in analizirajočih glasbenikov, ki so s svojimi prispevki polnili strani tega lista.

Da torej na kratko ponovim: Adamič je v prvi vrsti velik zborovski skladatelj; dalje predstavnik slovenskega glasbenega romantičnega realizma v orkestralni glasbi; utemeljitelj slovenske mladinske glasbe; esejist in kritik in svoječasni organizator družbe sodobnih skladateljev okrog »Nove Muzike«. Značilne so besede, ki jih je Adamič napisal na pot »Novi Muziki«:

»Začenjamo pogumno. Začenjamo, ker lahko začenjamo, saj mnogi že razumejo in govore novi glasbeni jezik; začenjamo, ker moramo, ker je zato že skrajni čas, sicer zaostanemo.

Naša pot je pot v negotovo neznano bodočnost; toda nekdo je rekel, da je bolje potovati brez kompasa kakor brez vere; naša vera pa je velika in močna.

Delali bomo. Upajmo, da bo naše delo vedno boljše! Naše delo mora biti boljše! Priskočiti nam morajo na pomoč oni, ki žele naši mladi novi glasbi razmaha in zmage doma in v tujini. Naše početje ni početje enega posameznika, ampak je početje nas vseh. Vsi smo zanj odgovorni. Vsi se moramo zanj truditi. Ne tarnajmo nad tem, kar se je za večno zrušilo! Pričnimo veselo in pogumno z novim delom!«

Te besede nam kažejo pokojnikovega zrelega duha. Danes kakor takrat so njegove misli aktualne.

Marijan Lipovšek.

ZAPISKI OB PREMIERAH

Malomestno življenje je zavzelo mesto v naši književnosti kmalu za prvimi neblogljenimi poizkusi slovenske kmečke, vaške povesti. Značilno je razmerje našega pisatelja do dveh tipičnih predstavnikov naše družbe, do malomeščana na eni in do kmeta na drugi strani: kmeta je po navadi precej nekritično idealiziral, malomeščana nekritično karikiriral. Zakaj? Menda v precejšnji meri zato, ker je bil slovenski pisatelj po navadi sam kmečkega porekla in je iz mizerije našega zatohlega malega mesta sentimentalno gledal na vas kot na kos svoje mladosti. Malo mesto je pomenilo zanj klavirno sedanjost, vas z melanholičnimi sanjami ožarjeno preteklost.

Zanimanje slovenskega pisatelja je bilo pretežno usmerjeno na vas, kjer je videl pozitiven del naše družbe, negativni malomeščan ga je odbijal in je bil le izjemoma in le redko predmet njegovega umetniškega zanimanja. Zato ni čuda, da še danes nimamo močne realistično psihološke proze in drame iz malomeščanskega življenja, kakršno imajo n. pr. Rusi s Čehovim in Gorkim in zapadni narodi v svojem realizmu. Cankar je v našem malomeščanu videl predvsem filistra, ne pa malega buržuja, videl je v njem samo njegovo moralno stran, le redko pa njegovo, rekel bi: biopsihološko stran, ki je predvsem zanimala in še zanima vse velike realiste. V naši povojni dramatik in prozi je izšlo iz Cankarjevih umetniških osnov dvoje glavnih struj: na njegov idealizem in simbolizem so se naslonili ekspresionisti (po večini katoliki), na njegovo socialno tendenco pa avtorji naše slabe tako zvane socialne literature (socialisti in krščanski socialisti). Prva kakor druga teh struj pa je v svoji ekskluzivnosti in nepristnem odnosu do življenja izključevala živ realizem kot umetniško formo in metodo prav tako kot zajemanje snovi iz meščanskega življenja: ekspresionizem je živel izven realnega prostora in časa, psevdosocialna literatura pa med abstraktnimi proletarci, ki niso bili mnogo bolj podobni resničnemu proletarcu kakor svoje dni pastir v pastirskih igrah resničnemu kmetu in pastirju. Ob takem stanju naše literature ni čuda, da po vojni nismo dobili nobene močne drame iz našega meščanskega življenja. Komedija, ali bolje, satirična drama (kakor Golieva »Kulturna prireditelj v Črni Mlaki«, Kranjčev »Direktor Čampa«, Vombergarjevo »Zlato tele«, Kreftovi »Malomeščani«) si je izposodila ost pri Cankarju in jo namerila tja, kamor jo je nameril že Cankar, na filistrsko in hlapčevsko naturo našega malomeščana; a ta ost je v tem času otopela.

Slovenski pisatelj je torej tudi po vojni pisal iz malomeščanskega življenja po večini komedije, to pač zato, ker je videl v njem predvsem predmet socialne in moralne kritike: in komedija se mu je zdela najpripravnejša za tako kritiko. Pri tem je, kakor je videti, docela pozabil, da ima živa, skozi in skozi realistična drama veliko večjo moč socialne in etične kritike kakor spretno zgrajena, a umetniško prazna komedija. Ni neznačilno, da obe močnejši drami iz našega malomeščanskega življenja (mislim na Kraigherjevo »Na fronti sestre Žive« in Grumov »Dogodek v mestu Gogi«) zgrabita človeka prav pri seksualno psihološki plati, torej na tisti strani, ki jo je n. pr. Cankar skoro docela prezrl. Pri Kraigherju goni seksualno-erotična strast ljudi kot slepo pokorne mehanizme v propast, pri Grumu pa si zatrte strasti in neizživljena poželjenja bolešno krčijo pot na dan in pri tem izpačijo ljudi v groteskno tragične, brezupne figure. Jasno pa je, da malomeščan, zožen zgolj v svoje seksualne meje, še ne predstavlja malomeščana v vsej njegovi resničnosti.

Zdi se mi, da je Joka Žigon hotel napisati resno, realistično tragedijo iz našega malomeščanskega okolja in čim bolj živo in drastično naslikati njegov izkrivljeni, klavrni in brezupni profil. Hotel je v dramo zajeti tragiko moralnega in socialnega propadanja naše malomeščanske družine in družbe sploh. Vendar bi moral biti za to veliko bolj odkrit in brezobziren psiholog in nič manj prodoren socialni kritik in analitik, kakor se je pokazal v svoji prvi drami. Glavno, kar bi nas v taki drami zanimalo,

namreč tisoč drobnih vezi med psihično moralno podobo našega malo-meščana in njegovim položajem v družbi, ki se mu vedno bolj maje pod nogami, je Žigon v svoji drami popolnoma zanemaril.

Kaj prav za prav pomeni »oblak«, ki se »utrga« v tej drami ter grozi uničiti elektrarno in jez nekoč bogatega posestnika Kalana, nekakega bližnjega literarnega sorodnika »Kralja na Betajnovi«? Ta oblak ni nikakšen simbol za jezo tlačanih množic, ki bi grozile uničiti svoje zati-ralce, marveč je samo simbol božje jeze, ki bo nekoč sama opravila z vsem, kar je gnilega in slabega na tem »najboljšem izmed vseh svetov«. Ta oblak pomeni usodo, ki kaznuje vsak greh in razkrije vsako laž in neresnico. Če bi hoteli prevesti vsebino te drame v nekaj stavkov, bi se glasila nekako takole: Stari Kalan, bogataš in posestnik nekje na Gorenj-skem, zaide v času krize v lesni trgovini in v času velikih povodnji v zelo težaven finančni položaj. Normalno bi bilo, da bi se v takem položaju človek z njegovo brezobzirnostjo poslužil vseh mogočih sredstev, da bi se rešil bankrota, ali pa bi izgubil živce. Kalan pa je obsojen, da postane žrtev velike tragedije, ki jo je avtor sklenil napisati baje po vseh morilnih pravilih starega Aristotela in krutega Sofokleja (po »Slovenskem domu«). Kajti samo tako lahko razumemo njegov notranji preokret, ki ga Žigon sploh ne utemelji in razloži; v njem se namreč nenadoma oglasi vest: svojega sina hoče poročiti s hčerko žagarja Andreja, kateremu je svoje dni prepodil očeta z njegove zemlje, ki je nanjo kasneje postavil svojo elektrarno. S to svojo odločitvijo, ki je nazadnje tudi verjetna, a v naši drami privlečena za lase, izproži stari Kalan vso tragedijo: po celi vrsti intrig in zapletljajev, ob bobnenju narasle vode in v mračni »štimungu« dolgotrajnega deževja se nazadnje izkaže, da sta Žagarjeva hči in Kalanov sin po poli brat in sestra, kajti Kalanova žena je pred poroko grešila z Andrejem in posledica tega greha, ki ga prizna šele sedaj, ko se boji krvoskrunstva, je bil seveda Lojze, ki ga je imel Kalan za svojega sina. Da bi bila tragedija popolna, je pustil Žigon, da na koncu propadeta nedolžni žrtvi Andrej in njegova hči, ki gre za njim v smrt.

Žigon je hotel na vsak način poiskati dogajanje v Kalanovi hiši in dogajanje v prirodi (povodenj, ki uniči Kalanovo nezavarovano elek-trarno) neke skupne, usodne vzroke in je s tem nenaravnim in zgolj literarnim početjem pokvaril svojo dramo: kajti zaradi te tendence je nagatil dramo z nekakim zgolj literarnim, cenanim demonizmom in se je trudil, da bi dal dejanju čim bolj mračno, usodnostno vzdušje. Namesto da bi napisal realistično tragedijo, je napravil vprav romantično zatohel gledališki komad, tako glede fabule kakor glede karakterizacije oseb. Realist je bil torej le v izbiri snovi in miljeja. Osebe, kakršen je njegov intrigantski, osladno perverzni, literarno demonski, grbasti trgovec Izda ali pa patetično maščevalni žagar Andrej, žive v raznih kostumih po vseh ropotarnicah slabe romantične literature. Vse ostale osebe s Kalanovo ženo vred, ki so jo nekateri radodarni kritiki proglasili za velik tragičen lik, so povsem neoriginalne, slabo orisane in kvečemu bolj ali manj spretna literatura.

Nekateri kritiki vidijo v tej drami tipično »ibsenovko«. Vendar je njena analitičnost povsem zunanja; kake prodorne analize preteklosti

in analitičnega osvetljevanja značajev ne zasiediš. Za analitično dramo je potreben izredno jasen, miren, psihološko analitičen talent. Ibsen je bil v tolikšni meri filozof, da bi lahko namesto svojih dram pisal filozofske razprave.

Analitična gradnja zahteva umirjen, jasen, precizen dialog, dejanje naše drame pa visi na nabreklem, hlastnem, včasih neokusno zanešenjaškem dialogu; kakor v marsikateri začetniški drami, se je tudi Žigonu zgodilo, da skušajo besede prekričati dejanje, s katerim nikakor ne morejo doseči potrebnega ravnotežja. Dejanje ne rase od psihološke nujnosti do sledeče nujnosti, marveč od besede do besede, od fraze do fraze v papirnato gramatično zgradbo, ki se zamaje že ob malo bolj prodornem in kritičnem pogledu.

To se je pokazalo tudi ob vprizoritvi. Ciril Debevec, ki je dramo režiral, je mnogo pripomogel do tega, da so pri vprizoritvi izstopile na dan vse napake. Kajti v svojem znanem nagnjenju do »demoničnosti« je vse »demonске« poteze dela debelo podčrtal in pritiral čez skrajno mero okusnosti, ne vedoč, da je vsa Žigonova »demoničnost« samo nemoč začetnika, ki skuša z njo nadomestiti pravo umetniško sugestivnost. Tako že dolgo časa niso kričali niti pri Debevčevih vprizoritvah kakor to pot, takih »demoničnih« spak (Andrej, Izda) že delj časa nismo videli. Skrajni čas je, da Debevec spozna tisto preprosto, a ogromno razliko med grozotnim in veličastnim, med vzvišenim in smešnim, med lažno demoničnostjo in sugestivnostjo, ki izvira iz umetniške moči. Ta slabost do grozotnosti in literarne demoničnosti je napravila neužitno celo veliko večino del tako velikega umetnika, kakršen je bil Hugo; kako se nam ne bi priskutila v predstavah režiserja Debevca, ki ga vsekakor — vsaj kar se tiče umetniške sile — menda ne moremo primerjati z velikim francoskim romantikom. Žigon in Debevec sta se pri vprizoritvi srečevala najbolj zaradi svojega nagnjenja do grozotnosti. To nagnjenje pa ima pri obeh različne izvore: pri Debevcu je to že domala manira in sterilnost, pri Žigonu pa nemoč začetnika. Druga napaka režije, ki izvira iz prve, je popolno pomanjkanje nekega umetniškega miru, ravnotežja, ki je osnovna prvina vsake resne umetnine. Žigon je napisal dramo hlastno, premalo premišljeno, Debevec kot izkušen režiser bi moral te napake po možnosti odpraviti ali vsaj zbrisati. Namesto tega gre in stopnjuje vse slabosti dela do skrajnosti. Vtis imaš, da se Debevec slehernega dela loti z vse preveliko, skoro pedantsko resnobnostjo, ki mu jemlje čut za tisto, kar je pri umetnini glavna stvar, namreč za njeno človeško stran. S tako mračno, elegično resnobnostjo režira Debevec celo komedije, kakor n. pr. Wernerjevo »Na ledeni plošči«. Zdi se ti, da se iz teksta smehlja nekoliko žalostni, malce resignirani, a vseeno dobrodušno razumevajoči Wernerjev obraz, ki pa se v naši vprizoritvi sprevrže v tragično, histerično, pedantsko masko, v kateri pa, če pogledaš natančno, spoznaš Debevčovo duševno fizionomijo. Z Wernerjeve komedije je resnobni Debevec posnel tisto prikupno avtoironijo, ki morda v vsem delu največ velja. Debevec se je postavil popolnoma na stran starega, dobrega, poštenega, a od življenja oddaljenega profesorja Juneka in pokazal figo osnovni ideji komedije. Kajti Werner le bolj zaupa mladini ko Junek, nanjo postavlja z vedrim

obrazom bodočnost, dobrodušno in smehljaje izpregleduje njene človeške slabosti, napake in grehe. Werner je postavil male grehe mladine na veliko tehtnico in hotel pripraviti ljudi do smeha in premišljevanja, Debevec pa, kakor da nas je hotel spraviti v obup. Redko se zgodi, da bi režiser s svojim enostranskim pojmovanjem umetnine vrgel neko delo z njegovih »tečajev« tako, kakor se je zgodilo ob naši vprizoritvi dobrodušne Wernerjeve komedije.

»Konjeniška patrola«, najnovejše delo češkega pisatelja, vojaškega zdravnika Františka Langerja, zapušča v človeku kljub svoji človeški toploti in tehnični dograjenosti nekam razdvojen, neudoben občutek: premalo doslednosti, premalo odkritosti v sociološkem in zlasti političnem oziru. O političnem ozadju legionarskega problema ne izveš mimo nekaterih bežnih namigavanj ničesar. In vendar bi morala biti taka drama zlasti politično do kraja konsekvantna. Če bi bil Langer izvedel do konca nekatere samó načete probleme, bi seveda prišel do zaključka, da je ravnanje čeških legionarjev v Rusiji usmerjala zapadnoevropska reakcija, ki kajpada ni izbirala sredstev, da bi zavrila gibanje ruskega ljudstva. Velesile so bile voljne diplomatsko podpirati komaj osvobojeni češki narod, če jih Čehi podpro v Rusiji s svojimi bataljoni.

Langer se je temu problemu hote ali nehoče izognil ter je napisal samo izredno živo in močno dramo, katere umetniška tendenca je slavospev junaškemu legionarskemu patriotizmu in katere skrita, rekel bi, polemična ost je opravičenje čeških legionarjev. Značilno je, da ni med temi Langerjevimi legionarji nobenega oficirja, nobenega inteligenta, marveč nastopajo sami preprosti ljudje — kmetje, obrtniki, proletarci, preoblečeni v vojaške uniforme. V njihovih medsebojnih razmerjih ni vojaške discipline, temveč bratstvo in tovarištvo. K njihovemu ravnanju jih ne sili nobena avtoriteta, temveč zgolj lasten preudarek in svobodna odločitev. Ostali so sami v zasneženi sibirski stepi, zabarikadirani v zapuščeni kmečki koči, daleč od svojih tovarišev; konje so morali pobiti, ker jim jih je pohabil mužik, čigar bajto so zasedli. V neenaki borbi s partizanskim krdelom morajo podleči. Drug za drugim padajo, a se nočejo vdati, pa tudi ne sprejmejo ponudbe boljševiškega voditelja Tajožnega, nekdanjega moskovskega odvetnika, ki jih vabi, naj preidejo na rusko stran. Razgovor s Tajožnim (iz katerega je Skrbinšek po svoji maniri naredil »demon«) je izredno živ in nenavadno objektivno izdelan. Nazadnje ostaneta pri življenju le še Soukup in Saidl, a tu prehaja tragedija tudi v naši vprizoritvi iz psihološkega realizma že v simboličnost in ekspresionizem. Tovariška zvestoba prestopi že človeške meje in se spreminja v ekstatično zvestobo do mrtvih.

V teh preprostih legionarjih je Langer rahlo naznačil tudi borbo njihove nacionalne zavesti z medlo, še neprebujeno razredno zavestjo. Zmaga seveda prva. Langer je — kakor sem že omenil — vnesel v dramo nekakšen polemičen motiv: legionarji se fanatično borijo, a ne iz sovraštva do boljševikov, marveč iz goreče domovinske ljubezni.

Drama je kljub premalo jasnemu idejnemu ozadju zgrajena tako, kakor znajo graditi le rutinirani mojstri naroda z močno razgibano in razvito teatersko kulturo. Langerjev odnos do človeka je human in poln

prisrčnosti, da te docela osvoji, njegovo življenjsko občutje preseva s svojo toploto vse delo do zadnjih globin. Njegov življenjski nazor je zakoreninjen v češkem demokratičnem humanizmu, ki ga je v češki politiki in javnem življenju uveljavil Masaryk in v literaturi generacija njegovih literarnih sodobnikov.

Pri vprizoritvi »Konjeniške patrole« je skušal Kreft poudariti najlepšo stran te drame: njeno človeško vsebino. Odkrival in oblikoval je za Langerjem sceno za sceno, detajl za detajlom, da je šla tragedija čez oder kakor življenje samo. Kar smo pri Kreftu včasih pogrešali, smo tu našli v polni meri: utrip živega srca, valovanje tople človeške krvi.

Vladimir Pavšič.

OB PUŠKINU - KRITIKU

Puškin ni bil teoretik umetnosti. Ne samó, da ni imel kakšnih dograjenih in v sistem povezanih načel, na katerih bi bil vse svoje življenje gradil nazore o umetnosti; kljub bogatemu razvoju svojih pogledov na umetnost si ni nikoli prizadeval, da bi se opredelil in pismeno izrazil katerekoli splošne teoretične temelje, čeprav le za posamezne stopnje tega razvoja.

Puškin je strastno ljubil umetnost, zlasti književnost. Kakšen pomen ima lahko literatura v družbenem življenju, tega vprašanja si v začetku svojega delovanja ni postavljajal. Saj se niti ni vprašal, za koga prav za prav pisatelj piše. Pred sabo je videl nekakšen nejasen kolektiven obraz — »bralec« — in v tej vabljeni, simpatični podobi je Puškin ločil svoje prijatelje, ljudi svoje družbe in še nejasne obraze sodobnikov in potomcev, ki bodo z navdušenjem sprejemali darove njegove muze.

V resnici pa je za Puškinovega življenja njegov bralec napredoval. Najprej je bil to predvsem tenak sloj salonsko-graščinskega plemstva. Ali ta ruska izobrazena družba se je čedalje bolj večala; vedno bolj so jo polnili demokratični elementi, dokler ni postal Puškin proti koncu svojega življenja zares pisatelj za mnoge deset tisoče, med katerimi je imel večino novi čitatelj, t. j. meščansko, malomeščansko, uradniško-inteligenčno občinstvo in deloma celó zelo tenka višja plast kmetov.

Če govorimo bolj na splošno, lahko rečemo, da je Puškin skraja dejanski pisal za plemiške čitatelje in kadar je mislil na bralca, je videl pred sabo plemiča; proti koncu njegovega življenja pa je bilo njegovo občinstvo predvsem »meščanstvo« v širokem pomenu te besede in je pesnik tudi sam razumel, da piše v prvi vrsti zanj.

Vzporedno z vsem tem so se razvijali tudi Puškinovi pojmi o pesniku sploh in o samem sebi kot pesniku. Sprva je za Puškina pesnik gmotno preskrbljen človek, ki se od časa do časa popolnoma svobodno zaradi nekega vzvišenega poklica predaja nadzemskemu delu poezije, ki jo gleda kot nekakšno razkošno dopolnilo svojega človeškega, ali še bolje: gosposkega življenja. Morda so pesniku subjektivno njegova popotovanja na Parnas najpomembnejše in najlepše, kar ima v življenju; ali vendar je vse to samó plemenito amaterstvo.

Sčasoma pa se vse pogosteje pojavljajo pri Puškinu izpovedi, ki

pričajo o zavesti, da ni pesnik ne plemič ne graščak ne kamer-junker, ampak ravno pisatelj. Puškin pri tem ne prikriva ogromnega pomena ekonomskega činitelja. Pisateljstvo je postalo opravilo, ki preživlja pesnika in njegovo družino. Pesnik prodaja proizvode svojega dela, postal je profesionist, posebne vrste obrtnik.

Kdo tedaj plačuje njegovo delo? — Plačuje ga ne povsem jasen, a brez dvoma zelo številan čitatelj, ki uhaja daleč čez meje pesnikove plemiško-salonske okolice.

Samó to je že moralo prisiliti Puškina, da je drugače gledal na téme, ki jih je izbiral, na obdelavo teh tem in na oceno tega, kar je pisal sam ali kar so ustvarili drugi umetniki, bodisi njegovi sodobniki ali pa njegovi predniki.

Kajpada ne gre za to, da bi bil Puškin, zavedajoč se kot profesionalni pisatelj svojega položaja, spreminjal svoj pisateljski okus ali maniro. Ne, proces tega osveščanja je šel vzporedno s Puškinovim literarnim razvojem, ki je izredno zanimiv, nenavadno enovit in zakonit.

Puškin, ki je v resnici stal »na meji dveh kultur«, je odgovoril z veselim odmevom francoskemu klasicizmu, čeprav je ta že ugašal. Še se mu je posrečilo, da je bil najprikupnejši zastopnik svojevrstnega poznega rokokoja naše plemiške literature. Isti čas pa, ko je sprejemal nova načela romantike, začasno le kot šalo in igračko (»Ruslan in Ljudmila«), toda zavedajoč se kljub temu velike svobode in močnega približanja k realnosti, k realnosti prirode, ki ju je prinašala ta nova poezija — je začel sprejemati hkrati tudi površno, ko pena šampanjca kipečo svobodomiselnost, element resnega protesta našega prebujenega človeka (predvsem plemiča) zoper absolutizem, celotni ekonomski in kulturni ustroj, ki je bil zraščan z absolutizmom. Puškinova poezija dobi javen značaj, služi kot izraz protesta, v njej se pojavi junak-odpadnik. Romantika se pobarva z byronovskimi barvami in svobodoljubna lirika se povzpne včasih do pravih revolucionarnih zvokov.

Lahko je priti do malce površnega sklepa, da je prestrašeni Puškin ob decembrskem uporu, s katerim je bil hkrati zatrt protest naprednega plemstva, izgubil vse upanje, vso realno oporo in spremenil pod vplivom splošne reakcije svojega razreda vse strune na svoji liri ter postal politično iskren pristaš plemiškega absolutizma, s katerim se je razhajal le v podrobnostih.

Zagovorniki takega razlaganja menijo, da je pesnik hkrati s to spravo na srečo poglobil strugo svoje poezije in ji dal bolj individualno-pester značaj, da se je potopil vase in v večna vprašanja, ki obkrožajo osebnost, da se je s posebnim zanosom sklonil k izvirom lepote in se predal nje pomnoževanju na svetu prav zategadelj, ker je — tako se dogaja z razočaranimi, pesniško nadarjenimi naravami — našel v svojem ustvarjanju tolažbo za življenje, v katerem ni bilo zanj nobenih poti do dejanskega državljanskega udejstvovanja.

Vse to je res, toda le deloma res.

V svojem nedavno objavljenem delu »Puškin na poti k propadu« skuša N. K. Piksánov dokazati, da je prav leto 1833. začetek pesnikovega javnega nagibanja na desno in njegove sprave z visoko družbo, da se je

celo pogreznil vanjo in postal zaveden konservativec in aristokrat. Zelo značilno pa je, da je moral sam Piksanov priznati, da govori množica dejstev proti domnevi, da bi bile take misli in čustva pesnika popolnoma zajele.

Prav l. 1833. je pesnik v »rodovniku mojega heroja« v resnici takole naslikal visoko družbo:

Vy preziraete otcami,	Gordjas' (kak obščeje pol'zy drug)
Ih slavoj, čestiju, pravami	Krasoju sobstvennyh zaslug,
Velikodušno i umno;	Zvezdoj dvojurodnogo djadi,
Vy otreklis' ot nih davno,	Il' priglašeniem na bal
Prjamogo prosvešč'en'ja radi,	Tuda, gde ded vaš ne byval.*

Hkrati s povsem opazno tendenco, da bi se spravil z oblastmi, hkrati s pripravljenostjo, poslušati glas plemiča v sebi, se je razvijal v Puškinu dosti važnejši proces: z neverjetno jasnovidnostjo, ki bi jo mogli pričakovati le od gospodarstvenika in sociologa, se je Puškin zavedal preobrazanja stare Moskve, njenega novega, trgovskega značaja, rastočega vpliva meščanstva in vedno večje moči navadnega človeka (»raznočinca«). Ni bistveno, da Puškin zaznamuje te pojave rasti neke nove Rusije in hoče opredeliti svoje razmerje do nje (med drugim tudi preko zamotanih odnosov do svojih pisateljskih tovarišev); bistveno je to, da vodi pesnika prav v to smer njegov notranji, čisto pesniški razvoj in da je Puškinov razvoj k novim oblikam ustvarjanja organsično povezan z njegovim odhodom s plemiških pozicij k meščanskim.

Prav to je izvor Puškinovega vse izrazitejšega realizma. Ta realizem, ta miselnost se pojavlja z rastočo silo že v pesniških delih; toda pri Puškinu začne kmalu prevladovati nad verzi umetniška proza. To nikakor ni tista umetniška proza, ki se razlikuje od pesmi samó po obliki, proza, ki bi jo bilo tako lahko preliti v kitice, jo s pomočjo rime spremeniti v poezijo. O tem piše Puškin: »Kaj naj rečem o naših pisateljih, ki menijo, da je nizkotno razlagati najnavadnejše reči in ki hočejo oživiti otroško prozo z brezkrvnimi metaforami?... Točnost in kratkost sta največji vrlini proze. Proza namreč zahteva misli in še enkrat misli, brez njih blesteče izražanje prav nič ne pomeni.«

Umetniški prozi — povesti, noveli, romanu — je po Puškinovem mnenju potrebna predvsem: misel. Z malce otožnim in porogljivim nasmehom pravi Puškin, da mora biti poezija vselej nekoliko neumna, proza pa ne, ker je njena osnovna vrlina razum.

Malo verjetno je, da bi se bil Puškin kdajkoli odrekel umetniški prozi kot glavni metodi svojega občevanja s čitatelji; ali treba je pibiti, da je Puškina prisililo njegovo grandiozno rastoče zanimanje za »misel«, da je čedalje bolj cenil publicistično, časopisno prozo. Puškin dolgo sanja o ustanovitvi lastne revije, v kateri bi lahko opredelil svoj odnos do

* »Vi velikodušno in modro zaničujete očete, njihovo slavo, čast in pravice; že davno ste se jih odrekli zaradi prave prosvete, ponosni (kot prijatelji splošne koristi) na lepoto lastnih zaslug, na stričeva odlikovanja ali na povabilo na ples, tja, kamor vaš ded še ni hodil.«

literature in razvil resnično literarno kritiko; ni dvoma, da bi bil Puškin zares uresničil te svoje sanje, če bi ga ne bili ubili sovražni elementi. Z uresničenjem teh sanj bi stopil Puškin v novo razvojno stopnjo. O tej lahko le ugibamo, jasno je samó, da bi bila ta stopnja nadaljnji korak od plemiških mejá do meje meščanstva.

Te izvenumetniške proze — nositeljice tako rekoč čiste misli — si Puškin ni predstavljal kot izrazito publicistične proze. Namen publicistike je ne samó v njegovih časih, marveč tudi pozneje izpolnjevala v veliki meri literarna kritika. Toda obenem s tu očrtanim razvojem Puškinovih odnosov do literature se je morala spreminjati tudi njegova predstava o literarni kritiki.

Vemo, da je Puškin pripisoval velik pomen estetični kritiki. Na nobeni stopnji svoje zavesti bi Puškin najbrž ne ugovarjal formuli, s katero je v neki beležki skušal opredeliti naloge kritike:

»Kritika je nauk, kako odkrivati lepote in nedostatke umetniških stvaritev. Ta nauk temelji prvič na popolnem poznavanju pravil, po katerih se je ravnal v svojih delih umetnik ali pisatelj, drugič na temeljitem proučevanju vzorov in v trajnem opazovanju pomembnih sodobnih pojavov.«

Ta formula ne presega mejá estetske kritike; ali dobro vemo, kako je sploh napredovala kritika pri nas, kako je predvsem napredovala v rokah Belinskega, ki je bil sodobnik in tako rekoč izvrševalec teh procesov, pri katerih nastajanju je Puškin toliko pomenil.

Mladi Puškin kajpada ni želel, da bi se estetska kritika omejevala zgolj na določanje čisto umetniške vrednosti te ali one stvaritve samó s sklicevanjem na lastni okus, edinole z utemeljitvijo, češ, »to mi ugaja« ali »to mi ne ugaja«; zanj bi morala estetska kritika temeljiti na pre-mišljevanju o pravih umetnosti same, na primerjanju z drugimi umetninami itd.

Vendar je docela jasno, da pojem estetskega kriterija ni strogo določen. Kaj pomeni »odkrivati lepote in nedostatke«? Ali je eden izmed pogojev lepote široko zajetje objekta, ki ga določena umetnina obdeluje? Ali je znabiti lepota moč organizacije tega zajetega objekta s posebnimi determinantami? Ali je to moč realizma določene stvaritve, t. j. moč tiste posebne resnice, ki doni močnejše in ki globlje prodira v zavest kakor »gola« resnica resničnosti? Kaj pa sila romantike, t. j. sila čustvenega patosa, ki doni v neki umetnini in pretresa bralca — ali je mogoče pregnati to silo iz estetike, ali ne sestavlja tudi ona bistva lepote? Če se je torej treba odpovedati sodbi o podobnih rečeh, kaj še preostane potemtakem za čisto estetsko presojanje?

Ali bi mogel Puškin, ki je hotel, da bodi proza predvsem pametna, ki je imel prozo za nositeljico misli, ali bi mogel Puškin soglašati s tem, da bi se kritika, ki je bila zanj najvažnejša oblika izvenumetniške proze, odpovedala sodbi o tolikanj važnih straneh, o straneh, ki določajo vrednost umetnine?

Kaj pa nedostatki? Ali mar niso tematska površnost, lažna načela organizacije objektivnega materiala in izumetničenost podajanja, ali mar ni nedostajanje kakršnekoli smotrnosti in odsotnost vsakršne napete in

visoke človečnosti v občutjih, ki jih vzbuja določeno delo, ali mar niso to njegovi nedostatki? Saj vemo, da se ni veliki estetski kritik Belinski nikoli niti mogel niti hotel zdržati — ne glede na nevarnosti s strani vlade in cenzure —, da ne bi mešal svojega estetskega kriterija s socialnim kriterijem.

Ta proces, ki je moral pripeljati do estetike Černiševskega, se je že neizogibno začel in ta proces je že zajel Puškina.

Pri tem je treba naravnost povedati, da estetska kritika lahko ostane estetska tudi tedaj, če se polagoma zlije s socialno kritiko, da mora resnična, pristna kritika nujno vsebovati oba elementa in da celó ni povsem pravilno, če tu govorimo o dveh elementih. Estetska in sociološka kritika sta v resnici ena in ista stvar, ali vsaj dve strani iste stvari.

Če govori Plehanov, čigar nazori o literarni kritiki so bili v nekaterih ozirih (treba je poudariti, da samó v nekaterih ozirih) v primerjanju s Černiševskim nazadovanje, če govori Plehanov o dveh opravilih, o dveh dejanjih kritike in trdi, da je treba najpoprej genetično raziskati socialne korene dela, potlej pa izraziti svojo estetsko sodbo o njem, tedaj je čisto jasno, da Plehanov nima prav. Genetična razlaga tako rekoč determiniranega nastanka te ali one umetnine (po tolikanj priljubljenem načelu Plehanova: »ne jokati ali se smejati, temveč razumeti«), taka razlaga še ni kritika; to je prav za prav literarno-zgodovinsko raziskavanje, sociološko določanje vzrokov nastanka neke umetnine. Kritika zahteva izražanje s o d b e o umetnini, pri Plehanovu se pa pogosto zgodi, da »pravi« znanstveni kritik, »kritik-sociolog« ne sme imeti mnenja o stvaritvi. To je docela očitno pošastna enostranost; ta napaka se je vrinila Plehanovu v njegov sistem zato, ker je takrat v polemičnem zanosu postavljajl táko grobo »objektivnost« nasproti resnično nesmiselnim teorijam sociologov subjektivistične šole.

Ne, kritik mora izrekatí sodbo. Raziskovanje socialnih temeljev določene umetnine je za kritika kajpak zelo pomembno; brez tega bi težko izrekel svojo sodbo (o taki metodi raziskovanja Puškin seveda še ni ničesar vedel, pa tudi Belinski se je le zelo poredkoma, dasi vselej blesteče, lotil te naloge); toda prav glede na družbeno kritiko si je treba nadalje zastaviti vprašanje o funkciji določenega dela, o tem, kakšen pomen bi naj imelo po avtorjevi zamisli in kakšen pomen je imelo v resnici bodisi za avtorjevega življenja ali v poznejši dobi.

Kritik stoji pred vprašanjem, ki je za našo ustvarjajočo dobo, v času kritičnega pojmovanja preteklosti in ocenjevanja sodobnosti s stališča našega velikega smotra zelo bistveno: kaj je določena umetnina za nas, s čim nam utegne koristiti ali škodovati? Odgovoriti na to vprašanje je poglavitna naloga kritike.

Pravkar smo slišali Puškinovo mnenje o estetski kritiki: da je to znanost o odkrivanju lepote in nedostatkov v neki umetnini. Toda kaj daje stvaritvi lepota, kaj ji nedostatek jemlje? Kaj imenujemo tedaj lepoto umetnine in na kaj mislimo, ko govorimo o nedostatku?

Ko govorimo o lepoti umetnine, tedaj imamo zmerom v mislih moč njenega učinkovanja; s to besedo označujemo njeno privlačnost, njeno možnost, da nas zajame, nas osreči in osvetli našo zavest.

Sleherna »lepota« ima prav ta pomen. Ko človek izreče besedo »lepota«, hoče vselej označiti neko objektivno lastnost tega ali onega predmeta v naravi ali umetnosti, lastnost, ki jo ima za vzrok svojega srečnega razpoloženja, svojega čustvenega zagona. (Konec prihodnjič.)

A. Lunačarski. — Prevedla V. Š.

PUŠKINOV KONEC

I.—II.

Blizajčca se obletnica Puškinove smrti je vzbudila velikansko zanimanje za vse, kar se tiče pesnika. Povsod iščejo nove tekste, popravljajo tekste prejšnjih izdaj, vršijo se raziskovanja novih dokumentov o njegovem življenju in njegovi smrti. Pokazalo se je, da doslej v tem oziru še ni bilo narejeno vse, kar bi se moglo in moralo storiti. Oglejmo si nekoliko zgledov, ki se tičejo znanih Puškinovih tekstov. L. 1829. se je Puškin mudil na Kavkazu. Kot rezultat tega potovanja so ostali zapiski »Potovanje v Arzerum« in nekaj pesmi (»Delibaš«, »Kavkaz«, »Samostan na Kazbeku«). Ta čas je bila na Kavkazu vojna; v boju s Turki so Rusi postopoma zavojevali Kavkaz. V opisu svojega potovanja ni Puškin z ničemer izrazil svojega odnosa do te vojne. Sodobni ruski bralec bi zaman iskal v tem delu navdušenja nad ruskimi zmagami ali pa narobe sočutja s svobodoljubnimi kavkaškimi narodi, ki so obupno branili svojo neodvisnost. Prvega Puškin ni hotel storiti, drugega zavoljo cenzurnih prilik ne bi mogel storiti, tudi če bi bil hotel. Isto lahko rečemo tudi o njegovih kavkaških pesmih. Krasna pesem »Kavkaz« podaja le objektivni opis tega, kar pesnik vidi z nekega visokega vrha. Toda med Puškinovimi rokopisi so našli štiri vrstice, s katerimi se je končavala ta pesem in ki se niso mogle pojaviti v tisku za Puškinovega življenja in še dolgo časa kasneje ne. Zadnji vrstici pesmi: »tesnijo ga grozno neme grmade« (pesnik govori o kavkaški reki Tereku) so namreč sledile tele vrste:

Tak bujnuju vol'nost' zakony tesnjat,
Tak dikoe plemja pod vlast'ju toskuet,
Tak nyne bezmolvnyj Kavkaz negodujet,
Tak čuždye sily ego tjagotjat...

(»Tako tesnijo zakoni bujno svobodo,
tako toži divje pleme pod oblastjo,
tako togoti se zdaj nemi Kavkaz,
tako ga težijo tuje moči.«)

Tako dobi seveda vsa pesem drugačen smisel, zlasti besede: »In divji konjenik hrepeni v soteski«. In kaj se je pokazalo? Teh zadnjih vrstic v najvejših poljudnih izdajah Puškina sploh ni ali pa so navedene zadržaj, nekatere med opombami in variantami!

Isto velja za neko mesto v Onjeginu, ki ga po navadi označujejo s pikami, a ga lahko obnovimo; tu govori pesnik o Lenskem. Med zapiski o name-ravani usodi tega sanjača ima Puškin tudi tole: »ali biti obešen kakor Rylejev«. Na to namigavajo izpuščene vrstice; Lenski namreč verjame:

»Čto est izbrannyje sud'bami
Ljudej svjaščennyje druž'ja,
Čto ih bessmertnaja semja
Neotrazimymi lučami
Kogda — nibud' nas ozarit
I mir blaženstvom odarit.«

(»Da so izbrani od usode
sveti prijatelji ljudi,
da bo njih nesmrtna družina
nekoč nas vse obžarila
z nepremagljivimi žarki
in podarila svetu blaženost.«)

Ni težko uganiti, na kakšne »izbrance« je mislil Lenski. Tudi teh vrst ni v novejših izdajah Puškina. Med nedavno najdenimi teksti, če ne štejemo mladostne satire »Senca Fonvizina«, v kateri zasmehuje Puškin takratne pesnike, je tiskan tudi tekst prvih šestih poglavij »Evgenija Onjegin« z lastnoročnimi Puškinovimi popravki. Najbolj bistveni so popravki v IV. poglavju; tam je pesnik napisal namesto: »Kto bredit rifmami kak ja, kto b'e't hlopuškoj muh nahal'nih« (kdor fantazira o rimah ko jaz, kdor pobija z vejo predrzne muhe) — sledeče verze: »Kto epigramami, kak ja, streljaet v kulikov žurnalnih« (kdor kakor jaz strelja z epigrami v časnikarske sloke). V resnici pa Puškin ni streljal le v časnikarske ptiče, ampak tudi više. Kdor bere zaporedoma Puškinova zbrana dela, ki so urejena točno po kronološkem redu, tega bo presenetilo ogromno število epigramov, ki so se svoj čas širili v rokopisu iz rok v roke, kajti tiskati jih ni bilo mogoče; ti epigrami so zasmehovali celo vrsto visokih osebnosti, pričenši z Arakčejevim, ki je bil diktator za časa Aleksandra I., pa tja do množice grofov, ministrov, članov Akademije itd. Visoka družba je zato sovražila Puškina, ki je bičal hudobno in izdatno. Prav to Puškinovo stran, njegovo pikrost in neprizanesljivost, je sijajno orisal nedavno odkriti dnevnik kneza P. I. Dolgorukova, ki je služil kot uradnik pri generalu Inzarovu, besarabskem namestniku v Kišenjovu, kjer je živel Puškin v pregnanstvu zaradi političnega in verskega svobodomiseltva. Dnevnik, ki se nanaša na l. 1822., jasno kaže, da je Puškin tudi v pregnanstvu jasno in pogumno izražal svoja mnenja, ki so izvirala deloma iz opazovanja razmer v Rusiji v dobi tlačanstva, deloma iz knjig in pamfletov velike francoske revolucije. Avtor tega dnevnika piše: »Namesto da bi prišel k sebi in se zavedel, kako težko bo družba trpela njegove nazore, je vedno pripravljen, da povsod: pri namestniku, na cesti, na trgu, dokazuje vsakemu človeku, da je podlež tisti, kdor ne želi spremembe vlade v Rusiji«.

Kišenjovske uradnike je Puškin grajal, norčeval se je z njimi in pisal nanje ostre epigrame. O nemogočih razmerah v Kišenjovu priča tale primer: Puškin se je sprl z nekim višjim uradnikom in ga pozval na dvboj. Uradnik je ta poziv sprejel, a pripravil je ljudi, ki bi naj Puškina pretepli! Puškin je to o pravem času zvedel in je napisal več zlobnih epigramov. Na namestnikove grožnje, da ga bo zaprl, je Puškin odgovoril: »Lahko to storite, toda tudi tam si bom izsilil spoštovanje«.

Hišni zapor je imel Puškin večkrat.

V namestnikovi hiši je Puškin nekoč pri obedu razpravljal z nekim polkovnikom o suženjstvu ruskega kmeta. Puškin je goreče zatrjeval, da ne bo nikoli imel tlačanov, ker ne more jamčiti, da bi jih osrečil. V tem besednem boju je polkovnik seveda podlegel. Avtor dnevnika pa dodaja: »Čeprav je res, da je despotizem malih plemičev sramota za človeštvo in zakone, vendar ni treba govoriti o tem v ruskem jeziku.« Seveda: Puškin kritizira vlado in plemstvo, govori ostro in prepričevalno, sluge pa, ki stoje za stoli, poslušajo te zapeljive in pohujšljive misli! Zanimiv pomen francoskega jezika, ki ga je gospoda v tistih časih splošno rabila ...

Puškin je naravnost govoril: »Prej so se vojskovali med sabo narodi, sedaj se bori neapeljski kralj s svojim lastnim narodom, pruski s svojim, španski prav tako; — ni težko razumeti, katera stran bo zmagala«.

Po teh besedah je zavladal pri mizi nekaj minut molk. Nato je namestnik spremenil vsebino pogovora.

Še svobodneje se je Puškin izražal v odsotnosti namestnika, ki je večkrat hodil na lov. V svoji vnemi je začel Puškin obsojati vse stanove: uradniki so po večini podleži in tatovi, generali so skoraj same živine, plemiče pa bi bilo

treba pobesiti in če bi bilo treba, bi sam z veseljem vezal zanke. V tem času je bila Puškinov ideal kmečka revolucija.

Ponesrečeni upor tako imenovanih dekabristov meseca decembra l. 1825. je ohladil Puškinovo navdušenje: prepričal se je o mogočnosti ruske vlade in brezplodnosti poizkusov, boriti se ž njo. Ko se je Puškin l. 1826. povrnil iz pregnanstva, je pisal Žukovskemu: »Naj bodo moji politični in verski nazori kakršnikoli, obdržal jih bom zase in ne nameravam blazno ugovarjati splošno sprejetemu redu in nujnosti«.

Zlasti močno se je preusmerjal Puškin v tridesetih letih. Tudi njegova poezija se je spremenila: odmaknil se je od romantike k realizmu. Toda Puškinovo pomirjenje z vlado ni zadovoljilo Nikolaja I.; preko Benkendorfa, orožniškega poveljnika, je večkrat oviral Puškinovo ustvarjanje, črtal posamezna mesta iz njegovih del, oz. prepovedoval izid celih del; tako je bil na primer »Boris Godunov« dovoljen in tiskan šele štiri leta po tem, ko je bil napisan.

III.

»Peklenske spletke so ju (Puškina in njegovo ženo) ovile in ostanejo skrite v mraku. Čas jih bo morda razkril.«

(Iz pisma kneza P. A. Vjazemskega.)

L. 1831. se je pesnik oženil z lepoticco Nataljo Gončarovo. L. 1833. jo je opazil Nikolaj I. in njena lepota je naredila nanj velik vtis. 1834. je bila predstavljena na dvoru. Na dvornih plesih je vzbujala splošno pozornost, bila je vedno obdana od množice oboževalcev, med katerimi je bil tudi D' Anthès. Za visoko družbo je bil kamer-junker Puškin le mož svoje žene.

Novembra l. 1836. je Puškin prejel po pošti paskvil, v katerem se je nekdo z njim norčeval, češ da pripada k redu »rogonoscev«. Drugi dan je pesnik pozval D' Anthèsa na dvoboj. Dvoboj se je vršil 27. januarja l. 1837. Puškin je bil ranjen v trebuh. Tretji dan po dvoboju je umrl.

Odmev tega dvoboja in Puškinove smrti v javnosti je bil za tiste čase nenavaden. Inteligenca in mladina sta objokovali pesnikovo smrt. Pred Puškinovo hišo se niso zbirali le ljudje iz izobraženega stanu, ampak tudi preprosti meščani in celo kmetje. Ta masovni čustveni izraz je vzbujal videz demonstracije, upora. Podrobnosti o dvoboju in Puškinovi smrti so se širile s pomočjo pisem po vsej Rusiji. Dokler je pesnikova vdova še živela, se ta pisma in dnevniki niso pojavljali v tisku, kajti v dvoboju so gledali družinsko zadevo in niso hoteli izdajati družinskih skrivnosti; v resnici to ni bilo tako. V paskvilu, ki je bil poslan pesniku, ga imenujejo za »prvega rogonosca po Nariškinu«. Kaj ima tu opraviti Nariškin? Izkazalo se je, da je bil to mož znane lepoticke, ki je bila oficijelna favoritka Aleksandra I. Torej je obrekovanje namigavalo na to, da se je Puškinova žena izneverila možu z Nikolajem I., ne pa z D' Anthèsom, kakor so to po navadi mislili. Profesor B. Kazanski, ki se je tega prvi domislil, je začel raziskovati naprej. S pomočjo kombinacij in ugibanj je l. 1925. ustvaril novo verzijo o vzrokih Puškinovega dvoboja.

D' Anthès je posinovil Heckerena, holandski poslanik v Peterburgu. D' Anthès se je hotel oženiti (in se je tudi res oženil) s sestro pesnikove žene, Heckerena pa, ki je želel za D' Anthèsa bolj blesteče partije, je razširil po mestu paskvil. Ko je Puškin pisal orožnikemu poveljniku Benkendorfu, da sicer dolži Heckerena avtorstva tega paskvila, da pa je »sam edini sodnik in varuh svoje časti in zato ne prosi niti za sodbo niti za maščevanje«, ga je dal car poklicati k sebi, da bi v osebem razgovoru pregovoril pesnika, naj ne dela škandala. To je bila edina Puškinova avdijenca po njegovi vrnitvi iz pregnanstva v Moskvo l. 1826. Najbrže je imel ta paskvil kak

realen povod v kakšni pomembni spletki. Razšifrirani deli Puškinovih pism Heckerenu potrjujejo to domnevo. Nikolaj I. je že od l. 1833. močno dvoril pesnikovi ženi. Puškin je zaradi tega večkrat tožil prijateljem in je dvakrat skušal zapustiti dvorno službo, ogorčen zaradi »svinjskega« obrekovanja. B. Kazanski meni, da je bil D' Anthès udeležen v spletkah, ki naj bi zbližale pesnikovo ženo s carjem. Paskvil naj bi jo verjetno dokončno osramotil in jo pognal v carjev objem.

Car se je trudil s posebnimi ukrepi zatreti razburjenje, ki sta ga povzročila Puškinov dvoboj in njegova smrt.

Neki poljski zdravnik je pisal v domovino: »Vse prebivalstvo Peterburga je razburjeno, zlasti preprosti ljudje. Mnogi si strastno želijo, maščevati se D' Anthèsu in nihče ne verjame, da le-ta ni Puškinov morilec. Nekateri hočejo celo napasti kirurge, ki so zdravili Puškina in dokazujejo, da je tu neka zarota in izdajstvo, da je neki tujec ranil Puškina, drugim pa je bilo naročeno, naj ga ubijejo«. Orožniki in detektivi so stražili pesnikovo hišo in njegov grob. Njegovo truplo so ponoči na skrivaj prepeljali v Konjušeno cerkev, namesto da bi se vršil javni obred v Isakijevski stolnici, kakor je bilo napovedano. Prav tako so ponoči prepeljali truplo v Pskovsko gubernijo. Maše zadušnice v Moskvi in na pesnikovem posestvu so bile prepovedane. Pisati o Puškinu ni bilo dovoljeno. Šele l. 1847. je bilo v časopisih prvič sporočeno, da je Puškin umrl od rane, ki jo je dobil v dvoboju. Pesnikovi prijatelji so bili osumljeni protesta. Pesnikova vdova je morala oditi za dve leti na deželo. Korespondenco inozemskih poslanikov so pregledovali. O Puškinovi smrti je uglednim osebam sporočal sam Nikolaj I., seveda tako, kakor se mu je zdelo. Lermontov je bil zaradi pesmi o Puškinovi smrti preganjan na Kavkaz. Po dvoboju je car poslal Puškinu pismo, v katerem mu svetuje, naj umre, kakor se kristjanu spodobi in mu obljublja, da bo skrbel za njegovo rodbino. To pismo je car poslal po dvornem zdravniku Arendtu (ki je bil carjev zaupnik v marsikateri osebni zadevi), in je zahteval, naj to pismo pokažejo umirajočemu pesniku in mu ga takoj spet vrnejo. Možna je domneva, da je bil tekst tega pisma nekoliko drugačen. (Puškina so — čeprav s težavo — vendarle pregovorili, da je poklical duhovnika.) Puškin je ta nasvet razumel gotovo takole: umri kot zvest podložnik in tvoja družina bo preskrbljena. Pesnik je ukazal, naj vzamejo iz pisalne mize list papirja in ga sežgo pred njegovimi očmi. Izrazil je le željo, naj ga pokopljejo v fraku, ne pa v dvorni obleki. Žukovskemu je car naročil, naj uniči med pesnikovimi papirji vse, kar je sumljivega, »kar lahko škoduje pesnikovemu spominu«.

Toda to še ni vse. Puškin ni bil smrtno ranjen. Črevesje ni bilo prebito, ampak le poškodovano. Toda Arendt, znameniti kirurg, je pesniku hladnokrvno izjavil, da je njegova rana smrtna. Pustil je rano zaprto, kar je takratna praksa odločno prepovedovala in to je morda povzročilo zastrupljenje krvi. Lahko bi rekli, da bi morda Puškin še ozdravel, če ga sploh ne bi bili zdravili.

Po Puškinovi smrti je carjev brat Mihail izjavil: »Saj ni škoda zanj!« Najbrže se je car s tem mnenjem strinjal; dvorni zdravnik pa je za to kaj lahko vedel...

V taki luči se tedaj v naših časih kažete Puškinov dvoboj in njegova smrt. Marsikaj temelji seveda le na domnevah, a te domneve so precej prečiševalne.

V dnevih pred obletnico proučuje vsa Rusija z globokim sočutjem Puškinovo življenje in delo v zvezi z dobo, v kateri je živel. Če hočemo

¹ Analizo Puškinove poškodbe v luči sodobne kirurgije je naredil B. Kazanski s sodelovanjem odličnih ruskih zdravnikov.

pravilno razumeti Puškinova dela v vseh odtenkih, dojeti popolnoma njihov smisel, jih moramo natančno proučevati; le pod tem pogojem lahko sodobni bralec zajame vso globino in pomembnost vsake pesnikove vrstice. Ko opisuje lepote Peterburga, piše Puškin (»Evgenij Onjegin«): »Toda sever mi škoduje«. Treba je razumeti te besede tako, da se je zdelo oblastem pesnikovo bivanje v Peterburgu škodljivo; tukaj se skriva namigavanje na pregnanstvo. Takih namigavanj je polna vsa pesnitev. Cela vrsta besed, ki jih srečujemo pri Puškinu, danes ni več v rabi ali pa se uporablja v drugačnem pomenu. To pa ne pomeni, da je njegov slog zastarel; Puškin je bil in ostal tvorec ruskega književnega jezika in nekoliko preživelih izrazov ne more zatemniti te njegove zasluge; kajti Puškin nam je nedosegljiv vzor enostavnosti in izrazitosti. Tragedija njegovega življenja nam ga dela še bolj privlačnega. Z gotovostjo lahko trdimo, da se je šele sedaj izpolnilo Puškinovo prerokovanje:

»Sluh obo mne proklet po vsej Rusi velikoj
I nazovet menja vsjak suščij v nej jazyk:
I gordy vnuk slavjan i finn in nyne dikoj
Tunguz i drug stepej kalmyk.«

Zlasti zadevajo v živo sodobno mladino Puškinove besede, ki so bile vklesane v njegov spomenik:

»Pozdravljeno mlado, neznano pleme!«

Puškin še ni poznal tega plemena, toda to pleme pozna Puškina.

N. Bahtin. — Prevedla V. Š.

PUŠKINOVA KRONOLOGIJA

1799: 26. maja (po novem koledarju 6. junija) se je rodil v plemiški rodbini v Moskvi Aleksander Sergejevič Puškin, po materi pravnuk Abrama Hanibala, Abesinca, ki so ga darovali Petru I.

1809—1811: Puškin bere v izvorniku Voltaira in druge francoske pisatelje. Spisal je komedijo v francoščini po Molièrovem vzorcu.

1811—1817: Studij in življenje v Carskoselskem liceju, privilegiranem zavodu. Naval Francozov, njihov poraz in odhod iz Rusije. Aleksander I. gre v Pariz in se odondod vrne l. 1815. Deržavin hvali pesmi, ki jih bere Puškin na proslavi v liceju. Puškin stopi v društvo »Arzamas«, ki se bori proti cerkvenoslavanskim izrazom v ruščini.

1817: Puškin stopi v službo. Piše pesmi zoper tlačanstvo, vlado in vero, širijo se v rokopisu iz rok v roke.

1820: Puškin dovrši pesnitev »Ruslan in Ljudmila«. Zaradi svobodomi-selnih pesmi ga premestijo na jug Rusije in v pregnanstvu ostane do l. 1826. Na potu na jug zbolí in se gre zdraviti na Kavkaz. študira angleščino in bere Byronovega »Don Juana« v izvorniku.

1821: Mnogo bere in stremi, »da bi v izobrazbi dosegel dobo«.

1822: Iziđe »Kavkaški ujetnik«.

1823: Napisal je »Bahčisarajski vodomet«. Začel je »Evgenija Onjegina«, zasnovanega prvotno v Byronovem stilu, ki se je potlej spremenil v ostro sliko sodobne ruske družbe (»Pišem in srce obliva žolč«). Premeščen v Odeso. študira italijanščino.

1824: Policija prebere Puškinovo pismo, v katerem se pesnik s simpatijo izraža o ateizmu. Zato ga preženejo v Pskovsko gubernijo, kjer preživi dve leti na posestvu Mihajlovskem, ki je bilo last njegove matere. Izšla je Karamzinova »Zgodovina ruske države«, odkoder vzame Puškin snov za »Borisa Godunova«.

Byronova smrt. Puškin se navdušuje za Shakespeara. Začne pisati

»Borisa Godunova« v slogu Shakespearovih zgodovinskih kronik. Pesnitev »Cigani«. 7. novembra poplava v Peterburgu, ki jo je pozneje opisal v »Bakrenem jezdecu«.

1825: Izšlo je 1. poglavje »Evgenija Onjegina«. Pesnik je dovršil »Borisa Godunova« (namen: dati ruskemu gledališču »narodno komedijo«, namesto »dvornih« patriotskih tragedij, ki so vladale takrat na odru). 19. novembra smrt Aleksandra I. Pesnitev »Grof Nulin«. 14. decembra vstaja tako imenovanih dekabristov (med katerimi je bilo sedem Puškinovih znancev in prijateljev) in njihov poraz. Ponesrečeni upor prepriča Puškina, da je borba z absolutizmom nemogoča. Izidejo Puškinove pesmi, ki so razprodane v dveh mesecih.

1826: Pri nekem študentu najdejo Puškinovo pesem z naslovom »14. december 1825.« Puškinu se je posrečilo dokazati, da ima pesem drug naslov (»André Chenier«), da je bila napisana pred 14. decembrom in da nima nič opraviti z Rusijo. V septembru pride Puškin v spremstvu orožnikov v Moskvo, kjer ga sprejme car v avdienci in mu obljubi, da bo njegov cenzor in prvi bralec (to pomeni, da ni smel Puškin nikomur brati svojih pesmi, preden jih ni prebral car). Puškin se po sili pomiri z absolutizmom. Novi zakon o cenzuri dokončno zasužnji pisatelje. Ustanovita se korpus orožnikov in 3. oddelek carske pisarne. Puškin se seznani z Adamom Mickiewiczem.

1827: Pesem »Poslanica v Sibirijo«, ki izraža sočutje z dekabristi. Izideta pesnitvi »Cigani« in »Bratje razbojniki«. Pesnik se preseli v Peterburg.

1828: Zaradi pesmi »André Chenier« pride Puškin pod tajno nadzorstvo. Pesnitev »Poltava«. Puškin sreča N. N. Gončarovo, svojo bodočo ženo.

1829: »Pesmi zapadnih Slovanov« (po Méricému). Puškin pride v Arzerum, kjer obišče bojišče. Kuga v Arzerumu.

1830: Puškin hrepeni po inozemstvu, a ne dobi dovoljenja. Naposled dobi dovoljenje za tisk »Borisa Godunova«. Na Francoskem izbruhne revolucija. Septembra zadrži Puškina kolera za tri mesece na očetovem posestvu Boldino. Tu mnogo piše: »Povest Belkina« (napisal jo je zato, da pokaže, kako je treba pisati povesti: »enostavno, kratko in jasno«). 9. in 10. poglavje »Evgenija Onjegina« (10. poglavje je Puškin zaradi cenzurnih razmer sam sežgal), tako imenovane »male tragedije« itd. Na eni strani prehod k realizmu (povesti so predhodnice Gogoljeve povesti), na drugi strani pa beg pred realnostjo v čisto umetnost (drame). Puškinovi bralec in kritiki so nad njim razočarani.

1831: Puškinova ženitev, zaradi katere začne propadati in leze v dolgove. Pesnik dobi dovoljenje, da proučuje arhive. Upor zaradi kolere v vojaških naselbinah; Puškin se zgrozi nad upornikov okrutnim obračunavanjem z oblastmi.

1832: »Rusalka«, »Pikova dama«.

1833: »Kapitanova hči«, »Dubrovski«. Izide »Evgenij Onjegin«. Puškin zbira v Privolžju material o uporih Pugačeva. Poldrug mesec preživi v Boldinu (dovrši »Zgodovino upora Pugačeva«, napiše »Bakrenega jezdeca« kot odgovor na Mickiewiczovo pesem »Peterburg«). Puškina imenuje car za kamer-junkerja.

1834: Puškinova žena predstavljena na dvoru. Pesnik skuša oditi v pokoj in se naseliti na deželi, da bi izboljšal svoj materialni položaj, a se mu to ne posreči.

1835: Puškin daje Gogolju snov za »Revizorja«.

1836: Puškin dobi dovoljenje za izdajanje revije (»Sovremennik«). Mora se zatekati k očeuhom. Dovrši »Kapitanovo hčer«. Novembra — anonimen paskvil, ki ga dobijo Puškin in še nekatere osebe. Pesnik pozove D' Anthèsa na dvoboj. Nikolaj I. pokliče Puškina v avdienco.

1887: Januarja — 3. izdaja »Evgenija Onjegina« (v treh dneh razprodanih dva tisoč izvodov). 27. januarja Puškinov dvboj z D' Anthèsom, 29. januarja, nekaj pred tretjo uro popoldne umre Puškin zaradi rane, ki jo je dobil v dvoboju. 1. februarja maša za Puškina v Peterburgu (toda ne javna). 5. februarja odpeljejo pesnikovo truplo v Svete gore (sedaj Puškinskoje). Revije in časopisi ne smejo pisati o Puškinu. Za pesem »Puškinova smrt« preženejo Lermontova na Kavkaz. N. Bahtin. — Prevedla V. Š.

TRI RAZSTAVE

G. A. Kos — Maleš — Gorše.

V oktobru 1936 je umetniška skupina slikarjev G. A. Kosa, M. Maleša in kiparja Fr. Goršeta priredila v Jakopičevem paviljonu svojo drugo razstavo. Avtorji ne kažejo niti oblikovne, še manj idejne sorodnosti, kar so občutili tudi sami, ko so razstavili strogo ločeno po sobah.

Največ dognanih del je razstavil Gojmir Anton Kos, ki je to pot zbral zgolj pokrajine in tihožitja. Videti je, da gre spopolnitvi nasproti. Njegova olja postajajo toplejša, iskrenejša. Koloristična dovršenost tega pri nas redkega resničnega slikarja se je še stopnjevala, dozorel je tudi njegov okus in čisto svojsko, malce trpko lepотно občutje. Najznačilnejše njegovo bistvo je nekam zadržana, skoro zatajena odličnost in globok smisel za moč čiste sočne barve. Da je ta realist zmožen tako nežnih nastrojenj, kakor so jih izžarevale nekatere pokrajine (na pr. šmarna gora), je bilo pravo presenečenje.

Miha Maleš je razstavil več slik v temperi, vrsto monotipij in risbe. V slikah, ki so v bistvu le variacije že znanih grafičnih tém, prevladuje močno preprosta, sentimentalno pripovedna simbolika, ki učinkuje prej naivno, kot pa skrivnostno ali prepričevalno. Plakatno slikane kompozicije ne kažejo globokega barvnega občutja, ki je bolj izrazito v monotipijah. Zdi se mi, da so ti slikarski eksperimenti le nekakšna preizkušnja moči in da Maleš niti sam vanje ne verjame. Še manj mu more gledalec, kateremu ostane simbolika nerazvozljana uganika, ki se ponekod sprvrže skoro v karikaturu.

O kiparju Francétu Goršetu sem več pisal ob njegovi zadnji kolektivni razstavi. Gorše je zelo priden in pošten oblikovalec, ki mu ni za nekiparsko slikovitost, še manj za čustveno nadomeščanje pravega plastičnega učinkovanja. Najboljši je tam, kjer se predaja groteskno razgibani, nekoliko anekdotsko pobarvani prešernosti.

Razstava mladih.

Lani novembra je sedem slikarjev v družbi treh kiparjev pokazalo svoja dela, nekateri med njimi prvence. Treba je precej ugotoviti, da vsi člani te, najbrž čisto po naključju nastale umetniške skupine niso res mladi in da med njimi ni domala nobene skupne programske črte, niti enotnega hotenja. V splošnem je ta prvi njihov nastop zapustil občutek zelo neenakomernih zmožnosti in vzbudil vtisk povprečnosti, ki ji do resne in zrele dognanosti manjka še mnogo, mnogo.

France Pavlovec je odličen kolorist, ki zna z velikim okusom ubrati vrsto zlahtnih, hladnih (modrih, zelenih, sivih) tonov v skladno sozvočje. Časih žal ostane samo na površini, da nimaš vtiska telesnosti. Škoda tudi, da je v izvršitvi mnogokrat nemir in da zato učinkujejo dela pogostoma kot nedovršene skice. Zdi se mi, da je to dediščina impresionizma, odkoder je slikar izšel. Pavlovec je med mlajšimi menda edini, ki je res samó slikar. V njegovih slikah ni nič literature, niti gole dekoracije, pač pa mnogo čustvene topline.

Maksim Sedej je pokazal več figuralnih kompozicij. Videti je, kako se slikar, ki je izšel iz grafike, bori s problemom oblike in kompozicije, kako skuša rešiti vprašanje barve na svojski način. Sedaj je tenkočuten za barvo, nežno lirična narava, ki se ji stroga, kar arhitektonsko smotrna kompozicija modernih italijanskih klasicistov ne prilega. Občutje je dosti prelahlo, da učinkujejo njegove slike ponekod nekam zasanjano in neživljenjsko, kakor prizori iz umetnega ozračja cvetličnjaka. Sedejeva moč je zaenkrat še v liričnem, iskrenem, čisto osebnostnem izpovedovanju.

France Mihelič je izrazil grafik. Sicer je razstavil več živahnih prizorov iz kmeškega življenja, slikanih s tempera barvami, so pa te slike navzlic barvi čisto grafično zasnovane. Mihelič, ki je precej ob prvem nastopu s fantastično sanjskimi podobami pokazal darovitost in osebno noto, je očitno že prebolel to prvo dobo boleznega svetožalja. V novejših delih ni več te težke móre, ki je dajala prvim svoj nezdravi pečat, ostala je pa živa iskrenost, ki kaže razvit opazovalni dar.

Najmlajši člani te skupine, Zoran Didek, Dore Klemenčič in Zoran Mušič, so pokazali premalo, da bi bilo mogoče izreči zaključeno sodbo. Čudno za te mlade slikarje je, da ob začetku poti nimajo pokazati več in bolj izbranih plodov svojih rok.

Med kiparji gre prvo mesto Zdenku Kalinu, ki je pokazal solidno znanje in dobro obvladanje grafičnega. Zlasti je krepak v dobro pogojenih portretih. — Prvič je razstavil Alojzij Kogovšek. Ni brez talenta in kaže očitno dekorativno nagnjenost, ki ga grozi mestoma zavesti skoro v mehkužnost. Med skicami so posamezne prav zanimive. Javnosti je že znan Karel Putrih. Njegovo plastično delo ni brez zanosa, je krepko in pogumno, čeprav morebiti v podrobnostih še malce negotovo in vplivano.

Pojav zase je bil Stane Kregar. Z njim smo dobili — sicer precej kasno — surrealističnega čistega kova. Ta izrazni način, ki se je na Francoskem, odkoder se je pred desetletji širil po Evropi, že do dobra preživel, je našel v njem zapoznelega, pa zato nič manj strastnega privrženca. Kregarjeve oljne slike, pa naj predstavljajo školjke ali meditacijo na terasi, Salomo ali romarja, prebujajoči se fantom ali predsmrtno pesem — to so značilni naslovi nekaterih slik — so »nadesničnostni« privedi, čutno oblikovane podobe iz bolešno izkrivljenega sveta. Simbolika je nenaravna, primitivna in vendar bolno nesmiselna. Njegova fantazija je zgolj razumska konstrukcija, pogostoma neresna in ponekod skoro smešna. Umetniškega zagona je v teh spačenih podobah iz podzavesti zelo malo, čeprav kaže slikar velik kolorističen smisel. Navzlic temu je vendarle Kregarjevo delo očitno iskren izraz svojstvenega in globokega doživljanja. Spomnimo se le ne Salomo: ta zatohla, nezdrava poltenost, ki s tolikšno silo in strastjo izvira iz prizora, kjer na videz ni prav nič nenavadnega, je s svojo čutnostjo tako prepričevalna, kakor more biti samo resnično življenje. Nasproti simboličnim Maleševim poskusom je tod čutiti nujnost in moč, ki je tam ni.

Božidar Jakac.

Začetek decembra je Božidar Jakac razstavil pasteje in risbe z Norveškega, zbirko dolenskih pokrajinskih motivov in nekaj ljubljanskih vedut.

Jakac je danes gotovo najplodovitejši, pa tudi najboljši slovenski pastelist. V ti tehniki si je pridobil izredno virtuoznost. Njegovemu čustvenemu značaju je mehko pastela še prav posebno primerna. Casih ga izvabi prav do skrajne meje umetnostno še dopustnega. Lirizem, ta Jakčeva najintimnejša usmerjenost, gre tako daleč, da prekvasi tudi najbolj različne motive, da učinkujejo enotno. Posamezne pasteje, ki predstavljajo skandinavske mo-

tive, komaj razločiš od dolenskih. Vselej vidiš le Jakca, gledaš določeno pokrajino čisto z njegovimi očmi. Najboljši so pasteli, ki prikazujejo nejasno svetlobo umirajočega dneva, trepetanje bledega pomladnega sonca, oblačno, deževno morskó pokrajino. Dih svežine, preprostosti in programsko neobtežene, vase verujoče naravnosti dela Jakčeve pastele privlačne.

Med olji je poskus Prešernovega portreta pač le bolj rezultat trezne znanstvene rekonstrukcije, kot pa plod resnične umetniške intuicije. Mnogo boljša sta malce starinsko nadahnjeni portret mons. Steske in velika, ostro označena materina podoba. Risani portreti kažejo sicer veliko spretnost, dober okus in mnogokrat presenetljivo dojetje modelovega značaja, niso pa vsi enako izraziti. Tehnično dovršeni na škodo notranjega izraza kažejo mnogi znamenja zgolj oblikovne virtuoznosti. S temi prikupnimi portretnimi risbami si je ustvaril Jakac svoj tip sodobnega meščanskega portreta, ki ni brez osebnostnega značaja.

* * *

Z Jakčevo razstavo se je končala lanska razstavna sezona. Pokazala ni mnogo novega, še manj pomembnega, izjemi sta bili razstavi bolgarskih grafikov in Franceta Kralja. Videti je, da so se vse nekdanje idejne skupine razbile, da umetniki delajo in životarijo vsak sam zase in da skupnosti ni mogoče ustvariti niti v najbolj skupnih, prav vsem nujno življenjskih rečeh. Zato tudi ni prišlo lani do velike skupne umetnostne prireditve, kakršne bi nam bile vsaj po enkrat na leto zelo potrebne. Tako ni pravega pregleda domačega umetniškega ustvarjanja, primerjanje in s tem pravilnejše ocenjanje je pa sploh skoro nemogoče. Čudno, da stiska teh dni ne izuči slovenskih upodabljajočih umetnikov, ki jim je življenje nepretrgana veriga revščine in pomanjkanja. Na večje načrte, na širše zasnove ni v takih ozkih razmerah niti misliti, tako ostane umetniku končno le dvoje: ali se vdaj okusu povprečnega naročnika, ali pa se pripravi na donkihotsko borbo s predsodki, okorelostjo in neumevanjem.

K. Dobida.

OB KRITIKAH „PREŠERNA“

Prešernoslovske arhivalije.

V smeri iskanja novih Prešernovih tekstov je imela moja prva knjiga »Prešerna« nekaj uspeha, ker je pripravila več lastnikov neobjavljenih rokopisov, oziroma poznavalcev takih tekstov do sklepa, da nanje opozorijo.

Še med tiskanjem knjige mi je javil g. F. S. Šegula v pismu z dne 25. januarja 1936 iz Maribora, da je našel med »zadnjimi ostanki« Stritarjeve ostaline Prešernov rokopis (»polovico osminke ene pole«) z epigramom »na mlado paro« Slomška, ki da priča, kako je Kosar leta 1863. »besedilo potvoril«, a Stritar leta 1866., čeprav je »že skoraj celo gotovo imel ta pravopis Prešernov pri roki«, vendar »objavil le Kosarjevo potvorjeno besedilo«. Obvestila nisem mogel preveriti, ker mi je gospod župnik dne 25. februarja 1936 sporočil, da je medtem rokopis propadel. Mislim pa, da g. Šegula v prvem pismu ni pravilno sklepal. G. dr. Fran Kovačič nam je namreč poslal meseca maja 1936 v Ljubljano poročilo, da se glasi epigram v Slomškovem rokopisnem potopisu iz 1837 takole (v transkribiciji iz bohoričice):

Ker stara para z'lomek (Teufel) devištva preveč vzél,
je mlaši (!) njega, Zlomšek, predajat' ga začél.

Glavna Kosarjeva »potvora« sta torej narekovaja za »Devištvo«. Intenzivnejše spremembe teksta bi morale iti na račun Slomška samega, o katerem pa ni verjetno, da bi si jih bil dovolil.

Ko je knjiga izšla, sem dobil več dopolnil: v pismu z dne 11. oktobra 1936 mi je poslal g. dr. O. Stanko Mar. Aljančič iz Maribora nemško besedilo, s katerim je Prešeren poklonil »Krst« sošolcu doktorju Jožefu Pillerju (Donum auctoris /filr den Herrn Dr. Joseph Piller P. P. Notär und/ Senior-dem Hof und Gerichts - /advokaten in Krain/. Dr. Prešeren.); g. dr. L. Pivko iz Maribora mi je dne 14. novembra 1936 sporočil, da ima »Krst« s posvetilom (v bohoričici): »Gospodu Vrasu goréčimu Slovencu Dr. Prešern«; g. dr. Jože Žontar iz Kranja mi je izročil za objavo prepis dveh dolgih vlog, ki jih je sestavil Prešeren leta 1848. v svojih someščanov imenu in v svojem (komentar objavi dr. Žontar sam); g. dr. Žigon (Dom in svet 1936, 413—429), ki je popravil »obzilliert... Roné« na strani 308. moje izdaje v »oscilliert (po mojem načelu moderniziranja oszilliert) ... Roué« ter opozoril na to, da moje poročilo o nedostopnosti št. 2. med »Korespondenco« ni točno, je objavil iz arhiva ilirskega gubernija, ki je v Narodnem muzeju, Prešernovo prošnjo z dne 27. aprila 1829 za službo neplačanega konceptnega praktikanta pri finančni prokuraturi; g. dr. Janko Šlebinger mi javlja, da je g. E. J. (prej Henrik Franzl) lastnik »Krst« s Prešernovim zapisom »Perjatlu Martinku«. Namignilo se mi je tudi, da je ohranjeno pismo, ki ga je pisal Prešeren nekemu grofu Barbu (morda sošolcu grofu Otonu Barbu z Rakovnika).

Vsa ta dopolnila so taka, da mora prireditelj nove izdaje Prešerna obžalovati, da zanje ni prej vedel. Za pesnikove osebne akte velja to prav tako kakor za njegova posvetila. Važna sta zlasti Prešernova akta iz leta 1848., ki nam kažeta pesnika v povsem novi luči. Vsebina Prešernove prošnje z dne 27. aprila 1829 je sicer povzeta v spremnem aktu z istim datumom, ki je že objavljen (LZ 1888, 303), vendar opozarja izvirnik na doslej neupoštevano dejstvo, da je opravljal Prešeren kriminalno prakso leta 1829. pri ljubljanskem deželnem in kriminalnem sodišču. Prireditelj se mora pač tolažiti z dejstvi, da med nami ni človeka, ki bi mogel imeti v razpregledu vse ljubljanske gubernialne akte in da more v tem pogledu biti definitivna le malokatera izdaja, ker se pojavljajo slična dopolnila leto za letom k večini izdaj pesnikov svetovne literature. Zato more prireditelj taka dopolnila jemati navadno kaj enostavno na znanje: »Hvala lepa! Moja skrb bo, da dobijo dopolnila tudi naročniki in da bo Vaše ime tam zabeleženo!« Pri nas pa mora zahvalo drju. Žigonu spremljati še posebna osvetljava. To pa zaradi tega, ker si je dr. Žigon prisvojil poseben polemični ton.

Ker je torej potrebno, bem pa govoril tudi še o Žigonovem »značilnem polemičnem tonu« in o njegovi »akademsko žurnalistični, žurnalistično kričavi« kritiki (s prvo oznako je registriral Žigonovo kritiko »Prešerna« g. dr. Tine Debeljak v »Slovincu« z dne 17. decembra 1936; drugo oznako najdete v Žigonovi terminologiji v »Domu in Svetu« 1925, 283).

Prvo posebnost Žigonovega »značilnega polemičnega tona« tvori »žurnalistično kričavi« protest proti »definitivnosti« moje izdaje Prešerna (418).

Če je kdo proglašal novo izdajo za »definitivno«, ima dr. Žigon pravico, se temu upirati. Grdo pa je, da zavaja ljudi v napačno sodbo: dr. Kidrič proglašja svojo izdajo za definitivno! Za take oznake sem prav tako malo odgovoren, kakor sta dr. Pirjevec in dr. Glonar za trditve v »Slovincu« z dne 17. maja 1936, da obsega »Zbrano delo (iz 1929) ... vse pesmi in pisma, kar jih je katerikrat naš pesnik napisal«, torej na primer tudi distih, ki je znan šele izza meseca maja 1935, ali pisma, zaradi katerih sem meseca decembra 1935 moral potovati v Gradec! Ker vem, da je pri nas malo ljudi, ki bi znali hvalliti enega tako, da ne bi obenem delali krivice drugemu, sem skušal, kjer mi je to le bilo mogoče, vplivati prav v nasprotnem smislu, kakor pa namiguje v »Domu in svet« decembru 1936 dr. Žigon!

Druga posebnost Žigonovega »značilnega polemičnega tona« je »žurnalistično kričavi« opomin, da za drugo knjigo »Prešerna« se »prav nič ne mudi, nikomur« (418)!

Toda o tem ali se za drugo knjigo »Prešerna« mudi ali ne, pritiče beseda samo naročnikom, ki so po nekem nesrečnem sistemu že plačali dve knjigi, a dobili doslej šele eno! Ker Žigona med naročniki ni, veljajo zame seveda samo glasovi, ki drugo knjigo urgirajo. In naročniki jo bodo v prihodnjem polletju dobili brez ozira na Žigonove obete novih številok za Prešernovo »Korespondenco« (417)!

Tretja posebnost Žigonovega »značilnega polemičnega tona« so takile z »žurnalistično kričavostjo« servirani očitki: da se ne hodim posvetovat z viri (413); da sedam le »kar — za polno mizo« prešernoslovskih arhivalij (415), jih torej sam sploh ne iščem, medtem ko jih hodi on »grebst v temo in prah mrtvih in nemih arhivov z lastnim osebnim trudom in časom« (415); da je moje delo, ker ni v moji knjigi akta z dne 27. aprila 1829, le »prešernoslovje« (416), torej nekaj neresnega, medtem ko mu je njegovo arhivalno prešernoslovje izza 10. januarja 1919 »začetek nove dobe« (416: debelo je podčrtal »nove« seveda dr. Žigon sam).

Toda dr. Žigon med živimi slovenskimi prešernoslovci ni prvi, ki je za Prešerna »grebel v temo in prah mrtvih, nemih arhivov«!

Prvenstvo pritiče drju. Prijatelj, ki je že izza 1901. leta iskal takih stvari po arhivih notranjega ministrstva na Dunaju in čeželne vlade za vojvodino kranjsko v Ljubljani.

Drugi, ki se je lotil arhivalnega prešernoslovja, sem bil leta 1910. jaz, ki sem pa požiral do 1920 prah samo po dunajskih arhivih, ker nisem prihajal v Ljubljano. Z drjem. Prijateljem sva delala v odkritem sporazumu, vsak misleč tudi na publicistične načrte drugega. Leta 1911. sem v »Vedi« orisal cenzurne kompetence in cenzurno postopanje v dobi »Kranjske čbelice« ter navedel vsebino aktov v policijskem arhivu dunajskega notranjega ministrstva, ki se tičejo našega almanaha. Obenem sem hotel pridobiti raziskovalce te dobe v domovini za iskanje v arhivu ljubljanske čeželne vlade. Na dva načina sem skušal to doseči: drezal sem jih v posebnem odstavku (Veda 1911, 160); nič manj ko desetkrat sem ob dunajskih vrzelih opozarjal: »išči v Ljubljani!« (161—6).

Dolgo vrsto let je bilo videti, kakor da je zaman napisan ta moj klic za iskanje aktov prešernoslovcem v Ljubljani, kjer je bival izza leta 1910. tudi dr. Žigon, katerega je dr. Prijatelj opozoril, da mora biti Levstikova »plava ruta«, (ki je dala 1903 vsebino za prvo Žigonovo prešernoslovsko publikacijo), pri Gutmanu (dr. Ž. takih svojih pomožnih »miz« ne omenja). Dr. Žigon zvrča krivdo na Avstrijo in Nemce, češ da »čuval in stražil nam jih je (akte) gluhi gospod« (DS 1925, 155). Toda, ker sta mogla v ljubljanskem deželnovladnem arhivu delati dr. Prijatelj 1901 (ZMS 1902, 197) — 1908 (IMK XVIII, 57—59), a dr. Mal 1915 med svetovno vojno (DS 1918, 174) sodim, da dr. Žigon naknadno ni ugotovil pravega vzroka... Od jeseni 1920 dalje sem bival sicer tudi sam v Ljubljani, vendar so me v zvezi s predavanji specialne študije o starejših dobah slovenske književnosti tako zaposlovali, da sem se šele leta 1924. zopet približal dobi »Kranjske čbelice« in s tem nadaljevanju arhivalnih študij iz te dobe (prim. Zgodovino slovenske univerze, 514).

Šele 1925 in 1926 pa je tudi dr. Žigon prvič javno izpričal, da zanj tisti moj poziv iz leta 1911. ni bil zastonj napisan: v »Domu in svetu« je 1925 objavil »Krst pri Savici v cenzuri«, meseca maja 1926 pa je začel v istem listu objavljati članek »Kranjska čbelica v cenzuri«, ki ga je v decembrski številki zaključil z obravnavo cenzure četrtega zvezka v dobi od 18. februarja do 23. marca 1833. Prispevek iz 1926 kaže ne samo od strani do strani, da mu je

dobro teknilo vse, kar je bilo na moji »mizi« iz 1911 v »Vedi«, ampak tudi to, da ga je skominalo po arhivalijah, ki so bile v prepisu še v moji miznici, saj me opominja celo na dolžnost, da objavim po dunajskih aktih Kastelčevu prošnjo za dovolitev »Čbelice« (155)!

Moje delo v ljubljanskih arhivih izza 1924 je zadelo povsod na težkoče, ki jih niso tvorili samo »samota«, »tema« in »prah«. Vendar so se težkoče ponekod dale premagati. V arhivu ljubljanskega sodišča na primer sem se sicer kmalu prepričal, da raznih aktov, ki so v zvezi s Prešernom, a se niso uradno škartirali, v njem ni več, vendar se mi je posrečilo, jih izgrebsti še toliko, da sem mogel na tej osnovi napisati in v drugi polovici 1926 dati natisniti razpravo o »Prešernovih odklonjenih prošnjah za advokaturu«.

Le v gubernijskem arhivu pri velikem županstvu se je izkazalo, da mi iz splošnega oddelka ne morejo postreči skoraj z nobenim aktom o cenzuri »Čbelice«, Prešernu, janzenistih, Zupanu in tako dalje, najsi sem jih v prahu indeksov, starih ekshibitov, elenfov in tako dalje še toliko ugotovil!

Tak je moj odnos do »samote«, »teme« in »prahu« dela po arhivih! A s poslednjo ugotovitvijo sem že pri naslednji značilnosti »Dom in svetove« kritike prve knjige »Prešerna«!

Četrto posebnost Žigonovega »značilnega polemičnega tona« predstavljajo namreč stavki: da akt z dne 27. aprila 1829 »na mizo« še ni prišel doslej »predvsem zaradi gotovih, zelo nenavadnih, za dobo in razmere zelo značilnih dogodkov tam m. novembra decembra 1926« (417); da hodim akte »kopat« Žigonu »izpod peresa ali iz zasebnih predalov« (415).

Tisti dogodki so res »zelo značilni«, toda za odgovor na vprašanje, za koga, je potreben jasnejši historiat, kakor so Žigonova namigavanja.

Med brezuspešnim iskanjem aktov v »samoti«, »temi« in »prahu« v arhivu ilirskega gubernija mi je postajal položaj v jeseni 1926 vse jasnejši: dr. Žigon je že meseca januarja 1919 odnesel iz splošnega oddelka tega arhiva skoraj vse akte, o katerih se je na osnovi Prijateljve in moje publicistike dalo sklepati, da jih bova, če prideva v Ljubljano, prej ali slej iskala. V fasciklih sem pač našel za nekatere akte dva lističa Žigonove roke iz 1919 z opombo, da jih hoče rabiti v študijski knjižnici, kakega uradnega potrdila o celokupni izposojeni seriji aktov pa v arhivu niso imeli, tako da v drugi polovici 1926. leta, tudi potem, ko sem jaz dejstvo »prenosa« ugotovil, nihče ni točno vedel, kateri akti vse so bili pred sedmimi leti »preneseni«. Reklamiranje teh aktov je postalo možno šele po moji slučajni najdbi lističev v fasciklih in je imelo pravno osnovo le za tisto neznančno število izposojenih aktov, ki so bili na lističih navedeni.

Ker sem še vedno mislil, da je lojalno znanstveno občevanje med drjem. Žigonom in mano možno, sem si od arhivarja izprosil listič, naj se mi dajo akti v študijski knjižnici, v imenu katere so bili izposojeni, za dve uri na razpolago. Toda aktov tudi za dve uri nisem mogel videti, pač pa se je izkazalo tole: da aktov v študijski knjižnici sploh ni bilo; da se dr. Žigon na dopis ravnateljstva študijske knjižnice štirinajst dni sploh ni odzval, potem pa v nasprotju z lastnim lističem v arhivu trdil, da so bili akti njemu »osebno« izposojeni. Sedaj je skušal arhivar vse urediti, toda dva njegova obiska pri drju. Žigonu sta bila povsem brezuspešna, a pri tretjem ga je dr. Žigon odpravil z besedami, naj ne hodi več k njemu, ker bo akte že vrnil, ko...

Tako ni bilo zame nobenega dvoma več o tem, da se Žigonovi in moji nazori o porabljanju arhivalij diametralno razlikujejo. V delu po dunajskih arhivih sem se naučil spoštovati več načel, ki se mi še dandanes zde vredna uvaževanja: da arhivi ne smejo podpirati znanstvenega monopoliziranja, ki pomenja zastoj, in da morajo tudi oziri na prioriteto najdbe arhivskega gradiva imeti primerno časovno mejo, ker jih sicer sebičneži na škodo znan-

stvenega napredka zlorabljaajo; da morajo biti akti v arhivih vedno na razpolago vsem resnim znanstvenikom; da nima prav nihče pravice, arhivalij iz arhivov samovoljno odnašati; da jih mora vsak urad, ki si jih je izposodil, na prvo uradno zahtevo vrniti.

Ko so bila torej izčrpana vsa sredstva, dobiti po poti, ki je med znanstveniki običajna, akte, za katerih arhivalno ugotovitev sem se prav tako potil kakor dr. Žigon, in ki sem jih potreboval za izvrševanje svojega poklica, brez škode za Žigonove eventualne edicijske načrte na kratkotrajen vpogled, sem se odločil za korak, ki bi ga v sličnem položaju napravil tudi danes: pristojno oblastvo sem zaprosil, naj poskrbi, da bodo ti akti pristopni tudi meni in da se po sedemletni odsotnosti vrnejo tja, kamor pravno spadajo. A kaj je krivo, da veliki župan arhivarja, ki se je moral zaradi vrnitve teh aktov že četrtič napotiti k drju. Žigonu, ni poslal samega, ampak v spremstvu policijskega organa?!

Akti, ki jih je arhivar v času od 24. novembra do 14. decembra 1926 prejel od drja. Žigona, jih vpisal v poseben seznamek ter jih združil v novem fasciklu 590 z napisom »Čbelica, Prešeren, Zupan«, so bili vse od vrnitve novembra, decembra 1926 dalje med uradnimi urami v uradnih prostorih vladne palače, oziroma pozneje Narodnega muzeja, dostopni vsakemu znanstveniku, ne izvzemši seveda drja. Žigona in mene. Jaz sem jih ves čas uporabljal tako, da je mogel dr. Žigon še vedno uveljaviti svojo »prioriteto«. Leta 1927. sem pač objavil po Žigonovi želji »Kastelčevu prošnjo za dovolitev Čbelice«, katere prepis sem prinesel z Dunaja, iz ljubljanskega fascikla 590 pa sem istega leta le dopolnjeval svoje skripte. Naslednjega leta sem v objavi »Dvoje Čopovih pisem Kopitarju«, katerih izvirnika sta na Dunaju, za komentiranje moral pritegniti tudi fascikel 590, ker dr. Žigon na moje začudenje ni nadaljeval članka iz 1926 o cenzuri četrtega zvezka »Čbelice« izza dne 23. marca dalje, toda šlo je zgolj za gradivo, ki sem ga arhivalno ugotovil sam in preden je dr. Žigon akte vrnil.

Taka je historija o tem, kako sem hodil »kopat« akte »izpod Žigonovega peresa ali iz zasebnih predalov« in kako sem »kriv« zastoju njegove publicistike izza 1926!

Peta posebnost Žigonovega »značilnega polemičnega tona« tiči v poskusu, se norčevati iz »profesorja« (416, vrsta 17. od zgoraj) ter izrabiti 16. december 1925, ko je odšel iz študijske knjižnice »s slovensko odlikovan častjo« (413), za ožarjenje nekega slovenskega mučeništva.

O njegovem odhodu iz študijske knjižnice za enkrat ne rečem drugega kakor: 1) da je minister za prosveto z odlokom OOP. br. 5452 z dne 21. maja 1925 gimnazijskemu direktorju drju. Lokarju in meni dal nalog in pooblastilo, da pregledava poslovanje v študijski knjižnici v Ljubljani; 2) da sem sodeloval pri pregledu meseca junija 1925 v dneh 8., 10., 12. in 18., meseca julija v dneh 3. in 10., a dne 13. julija pri poročilu, ki pa ni vsebovalo nobenih predlogov glede bibliotškega osebja; da bi storil vse to po istih načelih kakor 1925 tudi še danes. Sodim, da ima dr. Avgust Žigon prijatelje, ki bi mogli dobiti dovoljenje za objavo poročila z dne 13. julija 1925. Ker je še ohranjen koncept, bi bila omogočena tudi kontrola, da se objavi akt čisto po »Žigonovi metodi«. Tako bi si mogel vsakdo odgovoriti na vprašanje, ali ni dr. Žigon morebiti sam kriv svojega odhoda.

A na račun »profesorja« bi rekel tole: Vem, da se Žigonova osebna averzija proti meni ni začela šele 1925 ali 1926. Že v drugi polovici meseca decembra 1918 je namreč izjavil, da odide iz licejske biblioteke on, če dobiva v njej službo dr. Prijatelj in jaz. A ker do takrat proti njemu nisem »zakrivil« drugega, kakor da sem si izza leta 1911 upal oporekati vzorcem njegove matematične arhitektonike v Prešernu, mislim, da je prvi vzrok njegovega »zna-

čilnega polemičnega tona« prav v tem mojem odporu. Drugi se mi odkriva sedaj ob njegovem »žurnalistično kričavem« omenjanju »profesorja«.

Šesto posebnost Žigonovega »značilnega polemičnega tona« vidimo v njegovem ohlapnem odnosu do nevarnosti, v katero spravljajo za logične mislece svoje prijatelje. Ali ne bi bilo po tem načinu vrednotenja tudi na pr. Malovo zgodovinsko delo le neresno »zgodovinpisje«, ker pisec »Zgodovine slovenskega naroda« 1929, ko je dopolnjeval v »Domu in svetu« moje »Prešernove odklonjene prošnje za advokaturu«, tudi ni poznal Prešernove prošnje z dne 27. aprila 1829, dasi dela v tem arhivu že izza 1915?

Kot sedmo posebnost Žigonovega »značilnega polemičnega tona« smemo označiti dejstvo, da v svoji »žurnalistično kričavi« jezi ne vidi, kako lahko je v taki borbi kopje obrniti: Ali ne zasluži po tej metodi »uničujoče kritike« dejstva, da tistega Prešernovega akta iz 1848 ni zasledil dr. Žigon? Ali je našel dr. Žigon datume o cenzuri Ahaclovih »Pesmi«, ki potrjuje z vso gotovostjo pravilnost komentarja (ČZN XIX, 39—40), da Prešeren z epigramom »De gustibus« iz 1831 prvotno ni mogel meriti na Ahacla (Prešeren II, 166: Ahaclova prošnja z rokopisom za cenzuro je prispela v Ljubljano dne 5. novembra 1832, cenzor Čop je napisal svojo izjavo dne 7. decembra 1832)? Ali za pristaše njegove metode ni tudi »škandal«, da izmed prešernoslovcev, ki smo ob »Nebeški procesiji« vse do jeseni 1934 kakor začarani pozabljali na datume arhivskih in natisnjenih virov ter stavili postanek pesmi v leto 1835 (LZ 1934, 645 in 646), ni bila Žigonova »velepamet« tista (njegov izraz, prim. 418), ki je popravila svojo zmotno ter dokazala, da pesem z omenitvijo Kolozeuma iz 1845 ni mogla nastati 1835? Med koliko narekovajev spada po tej metodi prešernoslovje tistega doktorja Žigona, ki je 1933 pozabil na existenco važnega dokumenta, katerega je 1920 sam pridobil za študijsko knjižnico, ter objavljaj v »Domu in svetu« zapleteno kombinacijo, ki jo je moral prekiniti, ko sem ga opozoril (LZ 1934, 54), da je tisti rokopis še ohranjen?

Osma posebnost Žigonovega »značilnega polemičnega tona« pa odmeva iz spretnosti, kako dr. Žigon ob obeh glavnih arhivalnih nedostatih mojega »Prešerna« zamolčuje dejstva, ki bi utegnili pri objektivnih čitateljih mojo »krivdo« omiliti. Če bi bil dr. Žigon o moji »št. 2« povedal, da sem si izvirnik ogledal že 1926, ko sem pisal o njem, da je z drugimi vred »po zaslugi drja. Žigona v študijski knjižnici v Ljubljani« (RDHV III, 100), bi »nedostopnosti« 1936 seveda ne mogel izrabljati za asociacijo misli, da sploh ne poznam »hoje k virom« (413), ampak bi moral iskati točnejši vzrok! In če bi bil skrivnostne besede o »Elenchu« (416), ki ga pa arhiv ilirskega gubernija za prezidialne akte sploh nima (informacija drja. Mala), izpustil, a namesto tega enostavno povedal, da v indeksu ni naveden niti priimek »Prešeren« niti njegov »Fiskalamt«, bi si bil izpodnesel stolec za »žurnalistično kričavost« na moj (in seveda tudi Malov) račun! Ako najde resen znanstvenik v obsežnem arhivu akt, ki ni točno indiciran, bo rekel: »Hvala Bogu, danes sem imel pa srečo! A le tisti, ki se zanaša na častilce »značilnega polemičnega tona«, bo zaradi te svoje sreče začel delo drugih označevati z narekovaji.

Sicer pa svojih računov o prezidialnem aktu 942 ex 1829, čigar številka je tudi na spremnem aktu (LZ 1888, 303), a v indeksu prezidialnih aktov pri »Credit-Cassa« medtem ko je v seznamu fascikla 590 ni, še nisem sklenil.

A nauk iz historije o »značilnem polemičnem tonu«? Takrat, ko sem obravnaval, kako je dr. Žigon pozabil na akt, ki ga je sam kupil, sem pisal o tem (LZ 1934, 57): »Dr. Žigon je imel smolo. . . Čim več kdo dela, tem večkrat utegne imeti smolo. In dr. Žigon je storil že toliko, da taka smola ne more zmanjšati vrednosti njegovega dela.« Mislim, da je tak »ton« pošten in da mu moram ostati zvest.

Fr. Kidrič.

OB ITALIJANSKEM IN SLOVENSKEM SLOVARJU¹

Slovenci so dosedaj zamujali priliko, da bi z večjim slovarjem neposredno posegli v jezikovno in kulturno zблиževanje med slovanskim vzhodom in najbližjim latinskim zapadom. Na severni, germanski jezikovni meji so v teku 19. stoletja po mnogih pripravah, po mnogih znanstvenih in gmotnih naporih, po mnogih bolestitnih usodah gradiva in znanstvenih delavcev to nalogo v Wolfovem in Pleteršnikovem slovarju končno vendar kolikor toliko častno dovršili. Na zapadu je ta vrzel še zmerom odprta, celo v dve smeri, v rimsko in pariško. Manj občutno je to na orgski jezikovni meji.

Knjiga, ki sta jo italijanski in slovenski javnosti namenila naš jezikovni brat G. Androvič in milanski založnik A. Vallardi, prekaša vsa dosedanja prizadevanja v tem področju. Značilno je, da se tega prevažnega dela ni lotil slovenski jezikoslovec, temveč Neslovenec Androvič, ki ga je že pred vojno k temu izpodbujal Jan. Ev. Krek, po vojni pa doktor Vallardi. Za Slovence to dejstvo ni brez pomena; saj priča o globoki notranji življenjski sili njihovega jezika, če se je potreba takega slovarja tako živo občutila prav v deželi, kjer našemu jeziku vobče ni z rožicami poslano.

Ob pogledu na teh 1628 drobno tiskanih strani, ki so skoro dvakrat večje od strani naših priročnih slovarjev, se živo spominjam slovensko-italijanskih slovarskih zadreg, ki so kmalu po vojni zazijale v dnevne potrebe. Zadnji ostančič slovenskih srednjih šol v Italiji je nepričakovano sfrlel iz Idrije čez staro mejo v Videm, da tam doživotari. Pašičevo rimsko prijateljstvo je rodilo nekaj srednješolskih slovenskih in srbskohrvatskih stolic za Italijane. Primernih slovarskih pomagal ni bilo. Ravnatelj Fr. Musoni me je priganjal k večjemu slovarju, ki me ni mikal, ker sem tičal preveč v lepem slovstvu in v prevajanju. Čutil sem, da ni v meni potrebnega samozatajevanja za slovarsko robotanje, in strašilo me je Levstikovo otepanje s slovarji. Cizajili smo z Valjavčevim slovarjem, kakor se je dalo. Zdaj, ko so zadnje slovenske stolice pokopane, prihaja ta imenitna knjiga. Zdaj se je našel Hrvat, ki je s še večjim samozatajevanjem, kakor bi ga delo zahtevalo od Slovence, opravil bratu ta važni, neodložljivi posel.

»To delo«, pravi Androvič v uvodu, »je treba presojati predvsem kot pogumen poskus, da bi se obe ljudstvi teh pokrajin približali in združili v skupnem vzgojnem in kulturnem delu, ki bi moralo stremeti predvsem k plemenitemu smotru, da se obema pokaže, koliko dobrega in velikega je v življenju in v zgodovini obeh. Ta potreba, da se medsebojno spoznavamo, se ni morda nikdar tako močno občutila kakor ob tej zgodovinski uri«. (str. V.) Precej točno očrtuje nato dosedanje razmerje med Italijani in Slovenci: »Zares, civilni odnošaji med Slovenci in Italijani teh pokrajin so bili dosedaj le neprestano tekmovanje v hotenih in nehotenih nesporazumljenjih in pogreških. Ti dve ljudstvi, ki sta si v dnevni odnošajih tako blizu, da bivata tako rekoč obe v isti hiši in v istem nadstropju, se v življenju in zgodovini manj poznata kakor — zveni kakor protislovje, pa ni — prebivalci Zelandije in Ekvadorja.«

Sledi zanosen slavospev Slovincem, njihovi jezikovni trdoživosti in gospodarski podjetnosti. V tej zvezi omenja zmagovito borbo »Ljub. Zvona« iz l. 1933. zoper zagrebškega vseučiliškega profesorja Petra Skoka, ki bi bil v »Pravdi« slovenščino rad ponižal v narečje, a mu ni uspelo. Po begotnem zgodovinskem pogledu na razvoj našega jezika od brižinskih spomenikov do danes se pisatelju izvije nekaj tožnih vzklikov radi nepoznavanja naših

¹ *Dizionario delle lingue italiana-slovena* di G. Androvič. Antonio Vallardi editore — Milano, 1936. Strani CII + 816 + 710.

največjih slovstvenih vrednot med Italijani. Sicer se je to zlo že v marsičem ublažilo, kakor pričajo poročila po naših listih o italijanskih prevodih iz slovenščine, zlasti iz Cankarja, Župančiča in Tavčarja, in kakor je razvidno iz velike »Enciclopedia Italiana«, ki prinaša tudi sestavke o slovenskih pisateljih, vendar je vsega tega dela še zmerom premalo. Največja ovira je razen politike nepoznavanje jezika, ki ga povzroča tudi pomanjkanje primernih učnih pomočkov. Saj smo se včasih, n. pr. ob Calvijevih prevodih iz Cankarja, prav v »Lj. Zvonu« čudili, kako se znajo včasih italijanski prevajalci tudi z intuicijo poglobiti v naše pisatelje, kjer jih jezikovna pomagala pustijo na cedilu.

Proti takim neprilikam se bori Androvičev slovar: »To moje delo stremi prav za tem, da pokaže pot, po kateri se bosta slovensko slovstvo in zgodovina lahko spoznavali in cenili, ker tedaj se mnogi predsodki zrušijo in mnoge ovire se premagajo.« Pisatelj sklepa s pesniškim zanosom: »Želim, da bi bili vsi poskusi, storjeni s plemenitim namenom, da se ljudstva teh ozemelj zedinijo in pobratijo, ovenčani z najboljšim uspehom in da bi po temni in viharni noči vzšla višja in bolj človeška duhovnost ter s svetlobo poplavlila novi dan.« (Str. X.) Upajmo . . . zoper vso najnovejšo zgodovino. Saj je bistvo upanja v tem, da pričakuje nekaj prav nasprotnega od tega, kar je.

Založništvo je knjigo zamislilo kot šolski slovar. S tem gotovo ne misli samo na šole v Jugoslaviji; gotovo upa, da bi moglo priti še kdaj do kakšnega poučevanja slovenščine v Italiji. Glede sedaj veljavnih učnih načrtov za poučevanje tujih jezikov v Italiji bi bilo samo pripomniti, da se iz šolske rabe izločujejo slovarji, ki prinašajo slovniške dodatke ali kar cele slovnice, kakor ta Vallardijev slovar. Profesorji slovenščine, če bi jih v Italiji še kaj bilo, bi torej ta slovar prav zaradi njegove prevelike popolnosti, brez posebnega dovoljenja težko sprejeli v svoje razrede.

Za druge namene in v zasebnem poučevanju bo slovnica gotovo zelo dobrodošla. Pisatelj pravi o njej, da se je pri teh 88 slovniških straneh ravnal po načelu, ki ga vodi pri vseh njegovih spisih: malo in dobro, lahko in jasno. Kdor pozna Androvičevo skoro polstoletno, zelo mnogostransko pisateljevanje v več jezikih, posebno njegovo »Grammatica della lingua jugoslava (croata e serba)«, ki jo je izdal Hoepli v Milanu (3. izdaja 1934), kjer pisatelj obeta tudi srbskohrvatsko-italijanski slovar, bo priznal, da je to v glavnem res. Ta slovenska slovnica je precej pravilna, le tu in tam, se mi zdi, sloni na zastarelih Janežičevih izdajah in ne upošteva dovolj današnjega stanja, kakor se zrcali iz raznih izdaj Breznikove slovnice. Ta vtis potrjujejo n. pr. primerniki »imenitniši, pogumniši, rodovitniši« poleg sedaj običajnih, oblike »jezici, dolzi, lozi« poleg »jeziki, dolgi (bolje: dolgovi), logi«, oblike »kakošen, kakoršen«, nedoločniki »mignoti, minoti, vzdignoti«, ki imajo za književni jezik le še muzejsko ceno in ne sodijo v kratek slovniški pregled za tujce. Umetno, a nesrečno narejeni so deležniki »kraljevajoč« (prav: kraljujoč), »vzdigné«, ki je od dovršnika nemogoč, in nekaj drugih. Napačne so oblike »date, data« namesto »daste, dasta«, »pečijo« namesto »pečjo«, »tlami« poleg »tlemi« in še to in ono. Včasih je občutiti neskladnost med slovniškim in slovarskim delom. V slovnici je (po nepotrebnem) zabeležen »lesica« in »lésica«, v slovarju pa le »lisica« z drugačnimi poudarki in pomeni. »Zagledati« razlaga slovnica napačno kot »risuonare, rintronare«, slovar pa prav: »gettare uno sguardo«. »Citre« je v slovnici »chitarra«, v slovarju pa prav »cetra«. »Peró« je v slovnici »l' ala« (zamenjava s »perot«?), v slovarju pa prav »penna; foglia«. »Očesa« niso »calli«; to so le »kurja očesa«. »Pot« je v množini tudi srednjega spola, n. pr. v Župančičevi zbirki »Mlada pota«, a ne slovnica ne slovar o tem ne črhmeta. Slovnica beleži »rjav«, slovar pa bolje »rjav«. Slovnica pozna le prislov »boljše«, slovar

ima »boljše« in »bolje«, a je le zadnje prislov, prvo pa pridevnik. Slovnica (str. LXXIX) navaja »zajti« kot nedoločnik za »snidem« in »zafidem«, slovar pa pravilno za prvi glagol »sniti se«, za drugi »zafti«. Izmišljen je v slovnici (str. LXXXV) trpni sedanjí pogojnik »jaz bi nesem« in trpni pretekli pogojnik »jaz bi bil nesem«; poslednja oblika, ki je sedanjíška, se rabi za oba časa, da se izognemo nedopustni pretekli obliki »*jaz bi bil bil nesem«.

Nekoliko neopravičena se zdi danes trditev (str. XCV), da je hotelo založništvo »dati slovenskemu slovstvu slovar in slovnico — četudi v mejah, ki jih narekuje snov dela —, ki je dozda nima, in zadovoljiti tiste Italijane, kateri bi se radi popolnoma naučili jezika, ki ima ozke vezi s hrvatskim, srbskim, bolgarskim in ruskim jezikom. Če bo smoter v skladu s plemenito težnjo, upamo, da podamo popolno slovnico, spisano po sedaj veljavnih učnih načrtih, slovnico, ki žal do danes manjka v italijanskem in slovenskem slovstvu.« Brž po vojni bi bilo to veljalo, danes pa se Italijan lahko precej dobro nauči našega jezika po knjigi »Grammatica della lingua slovena«, ki jo je dr. Gius. Nemi izdal l. 1931. v Gorici (Casa Editrice Lodovico Lucchesi), ali »Grammatica della lingua slovena«, ki jo je objavil Mons. Ivan Trinko l. 1930 v Gorici (Tipografia Cattolica) in ji je dr. Anton Kacin istotam dodal »Esercizi per la Grammatica slovena di G. Trinko«, ali po priročniku Ferd. Kleinmayra »Grammatica della lingua slovena« (3. izd. v Trstu, 1931, Libreria Stoka), ki je tesen, a točen in zanesljivejši od slovnice v Vallardijevem slovarju. Omenjamo to, ker nam je hudo ob pogledu na toliko združenih, plemenitih duhovnih in gmotnih energij, kakršnih je nakopičenih v tem delu, če jih slučajne nepopolnosti hromijo v njih zagonu, in ker bi radi, da bi se obetajoča se obširnejša slovenska slovnica za Italijane po možnosti izognila vsem morebitnim hibam dosedanjih slovníc, da bi združila vse njih vrline, dodala še nekaj svojih in stopila v svet ko popolno, temeljito orodje za širjenje našega jezika.

O takem delu bi bilo obenem želeli, da bi v njem bilo manj »hrvatarjenja«, nego ga opažamo v tej knjigi, n. pr. v izrazih: dubina, dubok, hvatati kojega bolezen, odsvuda, prevračati očima (kar pomeni v slovenščini: prevračati pastorkovega reditelja, a pisatelj misli: prevračati oči), svaniti, za rata, prenočište, na koncu godine, pravedna stvar, praviti (v pomenu: delati), pitanja, primiti na dar (= v dar dobiti), svaki dvom, podiči sumnjo, loša politika i. dr. Take stvari, če so neprostovoljne, so pač odpustljivi spodrsljaži Neslovenca, če pa so namenoma in preiščljeno zapisane in bi rade kazale pot v pristan nove jugoslovensčine, enotnega jezika vseh treh glavnih plemen Jugoslavije, je zaževa resnejša in kočljivejša. Ivan Cankar je bil nasprotnik »ilešičevanja« (še danes me peče njegova mrda, ko mi je v njegovi družbi ušla nekoč beseda »pobuda) in zdi se mi, da bi večina Slovencev danes, kar se tiče jezika, ne marala zatajiti tega svojega velikega umetnika.

Slovarju je v njegovih prvih zametkih kumoval dr. Jan. Ev. Krek, ki je dal pisatelju mnogo koristnih napotkov in ga srčil, naj vztraja pri svojem delu. Dne 26. decembra 1915. mu je pisal: »Jaz vidim, da bo sporazum med nami in Italijani prej ali slej dovršeno dejstvo in prosim Boga, da pospeši ta veliki dogodek v blagor obeh narodov«. O Krekovih nazorih glede jezikovnega zblíževanja med slovenščino in srbohrvaščino poroča Andrović: »Rajniki dr. Krek je bil mnenja, da je treba ta dva jezika bodisi v slovníških oblikah, bodisi v izrazih kolikor mogoče zblížati. V ta namen se je nameraval posvetiti po vojni posebnim naukom in razviti veliko delavnost.« Po Krekovem vplivu hoče biti Andrović predvsem zbiratelj besednega zaklada. S številom izrazov pisatelj res ni skoparil, tako da obide človeka ob njegovem slovarju včasih opravičen ponos nad našim besednim bogastvom. Na zunaj, po številu strani, nam Andrović in Vallardi izkazujeta celo to čast, da prikazujeta naš

jezik, kot bi bil bogatejši od italijanskega, ker ima slovensko-italijanski del 816 strani, italijansko-slovenski pa le 710. Dodan je seznam osebnih in krajevnih lastnih imen, ki vzbujajo v slovenskih srcih Julijske Krajine prav posebno čustva, ker se jim njih Zorki in Zorke, Slavki in Slavke uradno prekrščujejo, tu pa imajo celo kopo Brankov in Brank, Cvetkov, Dragotinov, Ljudmil, Rožic itd. V Julijski Krajini se ne sme nikjer natisniti slovensko ime za slovenske ali mešane kraje v Italiji, Milan pa te obsuje z imeni: Ajdovščina, Bovec, Gorica, Kobarid, Kojsko, Reka, Trst itd. ter celo s takimi: Benetke, Jakin, Kaljari, Neapolj, Rim itd. V kakšno smer se bodo blažila ta nasprotja in protislovja?

Nekaj razveseljivega je v slovarju poudarek, ki ga mi Slovenci pogrešamo v srbskohrvatskih slovarjih. Večinoma je imel pisatelj pri poudarkih srečno roko. Marsikaj pa je prišlo v slovnici in slovarju tudi drugače. Pisatelj je prepričan (str. C), da doživi njegov slovar drugo izdajo, v kateri hoče upoštevati nasvete trezne, nepristranske kritike, ki ji je namen izboljšanje in izpopolnitev. Naj to stori zlasti glede poudarka, ki mu ga je tiskarski škrat (zmerom le škrat, nikdar pisatelj?) skozi vso knjigo precej zmedel, n. pr. v slovnici: »jezik, starši, človek, decé, beléga, o Binkóštih, delajé, jokajé, pozabim, delán« in prevečkrat tudi v slovarju. Tiskanje takega dela z neslovenskimi stavci in tiskarji gotovo ni šala. Ali vsebuje slovar tudi napačne, netočne prevode? »Lisici na rep stopiti« gotovo ne pomeni »darsela a gambe« (I. del, str. 186), a navadno pravimo: »Mački na rep stopiti.« »Po meni je« (I, 15) ne pomeni »secondo me«. Več takih peg je pod besedami: biti, boj, božji, klin, čas, dan, glas, ime, iti, meja, oobiti; v italijanskem delu pod besedami: a, accento, accomunare, alberoso, bicicletta, chiaro, colpo, corno (»fare le corna« ni »biti mož nezveste žene«, temveč nasprotno »biti nezvesta žena« ali še kaj bolj slikovitega), cosa, dubbio, galateo itd.

V popolno analitično študijo se tu ne moremo spuščati. Omenili smo nekatere senčne strani iz razumljive čuječnosti nad pravilnostjo in čistoto naše materinščine in iz še bolj razumljive radovednosti, kako se tujci bližajo našemu jeziku. Vse take pege izginejo pred velikim, zaslužnim dejanjem, ki sta ga izvršila pisatelj in založnik, prvi s sestavo slovarja, drugi z okusno, sijajno opremo. Slovenci si ob tej knjigi ne morejo želeti drugega kakor to, da bi se uresničili plemeniti nameni, katerim hoče ta knjiga služiti.

Andrej Budal.

MIROSLAV KRLEŽA: BALADE PETRICE KEREMPUHA

V Ljubljani pri Akademski založbi. 1936. — Pisati o Krleži kot pesniku danes, to pomeni poudariti dvoje dejstev. Prvič njegov razvoj izza tistih dni, ko so trije zvezki njegovih »Pesmi«, tiskanih v beraški opremi na zaniknem časopisnem papirju, padli v povojno književno meglo kot obupen krik bogokletnega, do masohizma razbolelega, anarhičnega upora — pa vse do te knjige, ki je plod umetniške dozorelosti, spričo katere izgublja svoj izključno ironični prizvok izjava beograjskega nadrealista, češ da je Krleža v hrvaški in srbski književnosti prvi resnični umetnik od sv. Cirila in Metoda. Ta razvoj je že s povsem »neutrnega« psihološkega stališča dokaz tolikanj doslednega in zmagovitega stremljenja od kaosa k jasni zavesti, od nevrotičnih blodenj k zdravi življenjski usmerjenosti, od posameznika k človeški skupnosti, da mu v vseh treh literaturah pri nas zlepa ni najti primere. Umetnik, ki se razvija, nenehoma zavrača samega sebe. So preklici, ki vzbujajo dvom; so pa tudi taki, ki pričajo o tisti iskreni človečnosti, ki je tudi (in predvsem) pglavilna odlika sieherne napredne umetnosti v vseh dobah in družbah.

Drugič je treba poudariti sila značilno in sramotno obratno sorazmerje

med vsemi temi dejstvi in Krleževim današnjim položajem sredi družbe, v kateri in za katero ustvarja. Že velikokrat je bilo ugotovljeno, da pesnikovo udejstvovanje ni zgolj njegova privatna zadeva, temveč tudi vprašanje nekih objektivnih pridobitev ali deficitov, pobud ali zaviranj v kulturnem obratu določene sredine. Sredina pa, ki že dvajset let pljuje po tem umetniku, pljuje tem bolj, čim bolj se množi njegov delež v njenem kulturnem kapitalu, taka sredina si sama piše svojo diagnozo. Izobčen in oblaten družabno kot človek, predmet perfidne gonje od časopisnih pamfletov do tožarjenja in vseh tistih ukrepov, ki bogudopadljivo bede nad kulturnim ustvarjanjem in o katerih je svoj čas pisal že Cankar, je Krleža danes skoraj obsojen na molk. Toda to ni tragika: so časi, ko postane človeška misel že sama po sebi blasfemija in nevarna kakor dinamit. Tragična pa je naša topost, naša poniglavost, zavoljo katere stoji pesnik danes sam kakor so se pri naš žetletja vsi glasniki in značaji sami borili, sami zmagovali ali pa tudi podlegali. In kdo ve, ali ne bo del krivde za to pesniško usodo nekoč pripisan tudi nam, kakor pada danes senca tragičnega Puškinovega konca kakor obsodba čez njegov čas in njegovo sredino.

*

Kmečki panti so eden redkih svetlih pojavov naše preteklosti, ko si je naše ljudstvo skušalo samo pisati svojo prihodnost in je izvršil slovenski narod svoje prvo in nemara edino zares samostojno dejanje. To razdobje, na katerem ni niti sledu tistega lažnivega viteškega bleska, ki velja oficijelno še danes za edino hrvaško zgodovino, spada med trenutke, v katerih se pravo bistvo zgodovinskega dogajanja odkrije v vsej svoji neutajljivi, brutalni avtentičnosti, v katerih postane zgodovina pristen, nepotvorjen krik množic, katerih kri in bolečina sta bili edino resnično gradivo dogodkov od Callotovih raztrgancev do Daumierovih komunardov in Krleževega Petrice Kerempuha.

Ali socialnost te knjige je vendar povsem svojevrstna. To ni poezija socialnega aktivizma v ožjem (in najožjem) pomenu besede; to tudi ni pesniška kronika kakor Aškerčeva »Stara pravda«. Zakaj ta zbirka je po svojem jeziku in po vsebini mestoma tako sugestivna, tako živ in spontan izraz določene zgodovinske in socialne resničnosti z vsemi njenimi tendencami in konsekvencami, da bi človek včasih skorajda pozabil na letnico na njenem ovitku. Skozi te stihe govori neposredno in s presunljivo preproščino tisto ljudstvo, ki je s svojim toplim, živim mesom stoletja krmilo dekadentno mašinerijo črno-žolte fevdalne klavnice. Vsebinski krog Krleževe literature, ki se je pojavila v senci črne dvoglavega orla in ki se še danes hrani iz usodne problematike tisočletnega umiranja hrvaškega ljudstva v trikotniku Dunaj-Budimpešta-Zagreb, je s tem posegom v dobo kmečkih puntov in turških vojn malone zaključen. Gre za tistega hrvaškega kmeta, ki je »kak marha prikovan o grofovskem glebu«, ki je s svojimi »lamentacijami o štibri« redil s svojo poslednjo krvjo celo vojsko parazitov nad sabo in je stoletja zaman premišljeval, da »se bi to negdi jemput tribeh bilo nekom rastolnačiti: da nemre kmet plačati kad mu penez ni«. Od tistega anonimnega »kumeka« v »harcu pod sisečkim turnom«, A. D. 1594, do domobrana Jambreka iz »Hrvatskega boga Marsa« (A. D. 1914) se ta kmet zaman sprašuje, »kaj muž . . ., ak prav se zeme, ima od sega tega banskega šerega« ter se v vseh vojnah in pohodih kot večni nezainteresirani »zabušant« zanima edinole za najnaravnnejše vprašanje: »Kak bi se kmet zvlekel z tega sega vun?« Na drugi strani so tu vsi ti Kegleviči, vsi ti »taborniki« in »špani« in excellentissimi in škofje, vseh »tristotin banov, tristo galanov«, ki »čez meglu blodiju v Beč« in Budim, ves ta kompleks zgodnje glembajevščine vse do bana Khuena (»...pekleni, banski, khuenovski trik: na galge marš, ai marš na spomenik!«),

ves ta diabolični hrvaški politični »Planetarijom«, v katerem sta ostala kmetu nazadnje samo še »Cunard Line i Rum«. In sredi fevdalnega baroka te klavirne zgodovinske komedije ob daljni, skoraj nadnaravni prisotnosti treh sto rumenih, degeneriranih vodenih habsburških lobanj, ko »Habsburg kuha naše meso v svom tirolskem loncu« in visi »glava horvacka na madžaronskem kolcu«, je edini tragični pozitivum tista puntarska »kervava kmetska glava«, ki »kak barjak banski na poplavi plava«. Sredi te predsmrtno panike (ki je mračna, travmatska nota celotne Krleževe literature), sredi tega »kotrizenja« je naša edina luč tista »slana, kmetska, stubičanska karv«, beseda »krvavo« s tistim krvavim krleževskim naglasom na samoglasniškem r-u prvega zloga, krik mučenega Gregoriča, ki »kak zvono na jogenj... kervavo zvoni: jobbágy, pauer, pauer, bauer, rusticus, colon...«

Ne, še nekaj je: Petrica Kerempuh, »princip življenjske stvarnosti« (Krleža), v resnici eden najmočnejših principov naše življenjske resničnosti, ki jih je dala hrvaška literatura. Od starega kajkavca Jakova Lovrenčiča, ki je l. 1834. izdal svoje moralizatorske »čini i življenje čoveka prokšenoga«, je postal Kerempuh Pavliha otroških pripovedk, dokler ni v elegični melodiji jecljavega tlačanskega »kaj«, v melodiji tega arhaičnega Krleževega narečja, ki »v cunjah plaka pred cerkvenimi vrati in v sodnih dvorinah«, postal spet tisto, kar je: predstavnik ljudstva, poosebljenje njegovih muk in pravic, »motiv vzvišene ironije«, ki lebdi visoko nad vsemi fevdalnimi »življenjskimi minljivostmi«. Nad pisanim srednjeveškim vrvežem tlačanov, »galženjakov«, od luteranske »dvojmbe« razjedenih fratrov, lukulskih grofovskih požrtij v znamenju gesla: »Qui bene bibit venit in coelum«, vlačug, beračev, ciganov, »komendrijašev«, čarovnic, grobarjev, sifilitičnih najemniških soldnerjev in mučenih stubiških puntarjev, nad vso to fantastično zemljo nasiij, vojn, torture in latinskega fevdalnega prava se dviga skrivnostna postava Petrice Kerempuha kot opomin in simbol. Petrica Kerempuh je morda sproletariziran ubežni tlačan; sredi vseh fevdalnih kriminalov in nesmislov je utelešenje čistega kritičnega razuma in ta razum se pojavlja pod vešali in na komedijantskem odru kot edini klic jasne, uporne življenjske zavesti.

Kajti kadar joče človeštvo najbolj krvave solze in so mu usta zaklenjena s sedmerimi ključavnicami, se človeški razum zmerom znova zateka k tej pozni, prenovljeni reinkarnaciji starega arkadijskega Satyra, k tej sumljivi potepuški eksistenci, ki je s svojimi tisočeri maskami od Villona in Tilla Eulenspiegla preko Kurenta in Petrice Kerempuha do tragičnega clowna Charlieja Chaplina vendar eden najpristnejših obrazov človeške kreature in njenega upornega srca.

Ivo Brnčić.

KRITIKA

ANTON INGOLIČ

»Lukarjki«. Založila in izdala Tiskovna založba v Mariboru 1936. Natisnila Mariborska tiskarna. Fotomontaža: Franjo A. Pivka.

Ob stoletnici »Sreče v nesreči« vrednost slovenske proze ne preseneča, zlasti dobrih romanov je malo. Že dolgo pričakujemo »veliki tekst«, globoko razumljeno in široko sliko naših razmer... Najbrž le ni pogrešno mnenje, da nastajajo taka dela, prikazujoča napore, tragiko in komiko življenja ob važnih skupnih vprašanjih, šele s primerno stopnjo socialne, t. j. stvarne in smiselne državljanske zavesti, ko se začenjajo gibati že sile za izvršitev sprememb.

Da nimamo kdo ve kaj socialnih romanov (ne mislim socialno propagandnih!), ni krivo toliko pomanjkanje pripovednih talentov — ampak precej bolj tisto plitvo, kajkrat celo neiskreno pojmovanje nacionalne osvobo-

čitve in môra, ki si je dolgo in z ugodnega položaja prizadevala zadržati vso literaturo v soteski »pouka in zabave«. Iz malomeščanske lenivosti in sladkobnosti nastajajoče puhlo »literarno« javno mnenje je nasprotovalo kritični iskrenosti: dopuščalo je kvečemu spodobni realizem in se pač »drznilo« za možnim, pozerskim naturalizmom. Ozkosrčnost pa je krojila bolj ali manj shematično slabokrvne »zgled« in pozneje obtičala v samomučenjih na slepih stezah.

Za talente je prav, da živijo s časom; slovenski pripovedniki pa so večinom malo zaostajali. Iskreni, bistrovidni upornik med njimi, Ivan Cankar, je edini živel zares za naprej in v blesteči, močno lirični prozi marsikaj nakazal. Mnogi so ga postavljali sebi in drugim za zgled, vendar so posnemali bolj smelo kretnjo, ko mu pa v objektivnih pesniških zvrsteh zares sledili v očiščujočem duhu »Hlapca Jerneja«, ki je bil priznan sicer za »veleumetnino«, vendar pa v »špiralnih iskanjih slovenskega duha« spoznan tudi za »umsko velezmoto«.

V oddaljenosti od »umazane« stvarnosti, sredi licemerstva in tradicionalnih predsodkov tudi najbolj iskrenim ni bilo mogoče do jasnega sociološkega gledanja na naglo se zapletajoče odnose, do tiste globine presojanja, ki omogoča trajnejša in obče zanimivejša dela. Najbrž tudi ni naključje očitna liričnost in sploh močna lirika in še, da so bili naši veliki pesniki, kakor mi je nekoč rekel prijatelj -- Hrvat, »pogotovo svi veliki patnici«, ki so jim preostajali edinole še elegični toni — kajti »prilike« zapuščajo vendarle posledice ...

Potemtakem je razumljivo, da naši romanopisci (in dramatik!) snovi in vprašanj svojega stoletja niso izrabili, komajda načeli. Rajši so se umikali v idealistično pojmovano zgodovino ali pa ostajali v sociološko iztrganih analizah lastnih muk in vprašanj redkejših posameznikov.

Življenje pa je ustvarjalo in ustvarja usode po diktatu neizprosni vsakdanjih materialnih pogojev, ki oblikujejo in lomijo tudi nravi. V času usodnih dogodkov in snovanj za še usodnejše spremembe so ostali slovenski pripovedniki le preveč podobni kavarniškim šahistom, ki običajno ne iščejo žarišč zapletljajev in globljih nadaljevanj ter vlečejo potezo za potezo kvečemu »gut bürgerlich« ... Pomanjkanje močne življenjske ideje je postalo očitno zlasti po osvoboditvi: v direktni ali v indirektni službi temu predvojnemu idealu je dobivala literatura nek sicer nejasen, ali vendar »idealen« blesek — nepričakovano neizprosna stvarnost novih prilik pa je našla literate približno tako nepripravljene kakor politike; in v skoraj dvakrat sedmih letih po vojni je bilo napisano malo iz velikih trenj in potreb časa, še manj za bodočnost. Mnogokrat pa je bilo ugotovljeno — sentimentalno obsojajoče, pa tudi zaskrbljeno —, da se čitatelj, posebno še mladina, zlasti za izvirna dela skoraj ne zanima ...

*

Čeprav je večina naših pripovednikov s kmetov in je napisanih že precej vaških »povesti«, čeprav so bili vaščani (prav za prav menda le trdni kmetje!) že neštetokrat spoznani za »jedro«, za »steb« slovenskega naroda, je ostala vas do nedavnega z redkimi izjemami le predmet namernih, pa tudi nenaernih idealizacij. Realnejšim, zanimivejšim prikazom vasi so se začeli bližati v komaj preteklih letih šele nekateri mlajši pisatelji od Fr. Bevka dalje — zlasti in z večino svojega dela pa Miško Kranjec, ki v slovensko literaturo Prekmurja ni le »uvedel«, temveč začel z zanesljivim poznanjem razmer, z jasno miselnostjo in z iskreno toplino stvarnost te vaše pokrajine zares razkrivati.

»Os življenja«, roman o Marku Magdiču in njegovi družini ter njegovih skrbeh in načrtih z agrarno zemljo je bil napisan skoraj istočasno ko

»Lukarji«, roman o »zemlji in ljudeh« literarno še prav tako neznane Lukarije. Po iskreni nedvornosti, ljubeznivosti in naravnem pripovedovanju »Lukarji« »Osi življenja« ne dosegajo; obsežnejši so pa po zasnovi: po bogastvu usod, zapletenosti in značilnostih osrednjega problema. Ingolič si je zastavil precej bolj zamotano nalogo: prikazati v kolektivnem romanu celotno vaško življenje na primeru Lukarjev v času velikih sprememb (agrarne reforme, denarne zapore in nepričakovanega padca cen kmetijskih pridelkov).

*

Prvi del romana se dogaja v nemirnih povojnih letih (1921—23). Kočarji in gostači se po zakonih o agrarni reformi iz 1919. in 1920. l. potegujejo za zemljo stare grofice. Vodita jih Jernej, ki je v Rusiji doživel veliko revolucijo, in organist Drejč, za poštena in pametna dejanja dostopen, misleč človek, nekak predstavnik najboljše ljudske pameti. Nastopa domala vsa vas in iz pisane množice se kakorkoli odlikujejo po temperamentih, značajih, nazorih, zmožnostih in usodah kaj različni ljudje, ki pa jih družijo in loči glavno skupno vprašanje — zemlja.

Dogodka drugega dela sproži zakon o likvidaciji agrarne reforme iz 1931. l. Reforma je kočarjem in gostačem več škodila ko koristila, obetane »blagodejne« posledice so skorajda izostale. Zaradi splošne krize se je poslabšal položaj vaščanov sploh. Že zakoni niso bili dobro premišljeni (odkup gole zemlje brez možnosti za odplačevanje in za potrebne nabave). Sledilo je prav takó površno izvajanje. Dopusčale so se »lepe« »zakonite« in nezakonite možnosti proti pravemu namenu. Zato pa je od 30,142 ha obdelovalne »agrarne« zemlje odsvojenih in razdeljenih dejansko le 16,162 ha, tako da je 20,167 družin kočarjev in najmanjših posestnikov dobilo povprečno le po 0.80 ha (Melik, »Slovenija« I/2 na 460. strani po A. Prepeluhovi knjigi »Naš veliki socialni problem — agrarna reforma«).

Preden postane zemlja last tistih, ki so jo že stoletja obdelovali, se začenja znova kopičiti; zdaj v posest vaških mogotcev, ki so brezobzirnejši in izrabljajo huje, ko prej v urejenem razmerju graščaki. Parvenijski Vršič v krčmi omamlja kmete, izrablja posojilnico — zlasti zaradi denarne zapore — v profitarne namene; on z oskrbniki je delodajalec, ima denar za advokate in njega varuje gosposka, ljudske voditelje pa zapira (Jerneja), ali pa prisili v molk (Drejča). Ljudstvo, ki je živelo stoletja nevedno, v božjem strahu in grajski pokorščini, ostaja seve razredno nezadevno, brez moči in nedisciplinirano (čuček!) za skupna dejanja. — Vse to je prikazal Ingolič z značilnimi primeri; škoda le, da ni tvegala še zveze s političnimi nasilstvi, pritiski in umazanijami zadnjih let, kajti precej več bi mogel povedati o dostikrat žalostnem razmerju podeželskih izobražencev in polizobražencev do vaščanov; o vplivu društev in o podobnem.

Ingolič je doma s kmetov. Tu pa tam se čuti, da je pisal iz spominov, večinoma pa iz načrtnega preučevanja lukarskega življenja in obsežnega materiala o agrarni reformi; iz pogovorov z agrarnimi interesenti in še z drugimi iz Lukarije in še od drugod — zato je mogel dati romanu vrednost socialnozgodovinskega orisa.

Zemljevid prizorišč slovenske proze bi pokazal omejenost na Dolenjsko, Gorenjsko in še na Goriško. Malone nepoznane pa so ostale do nedavna zlasti vzhodne in severne poljedelske in vinorodne pokrajine z morda zanimivejšimi možnostmi, zlasti za skupinski roman (velika naselja!). Tudi je — kljub mali površini slovenskega ozemlja — mnogoličnost tal in življenjskih pogojev sploh v zvezi z raznimi civilizatoričnimi in socialnimi vplivi izobilkovala skoraj presenetljive razlike od prehrane in oblike bivališč do karakternih značilnosti — za roman obilne, a še neizrabljene možnosti.

Ene se je lotil Ingolič. Brez navlake kakih romantičnih etnografskih prizadevanj je spretno porabil posebnosti, zanimivosti in »privlačnosti« lukarskega življenja — zlasti vožnje so mu vzbudile učinkovite, ponekod skoraj prebujne dogodke. Nazorno je prikazal krivično neurejenost zdajšnjega gospodarskega reda za kmetovalca, ki se čuti še tem bolj v pokrajinah, katerih blagostanje je odvisno od tako konjunkturnih pridelkov, kakor je luk.

Nekateri poznavalci Lukarjev trdijo, da roman glede na značaje ni točen, da ni pristno »lukarski«. Morda je to res; ne da se pa oporekati, da bi Ingoličevi ljudje v takih prilikah ne bili mogoči. In to je važneje. Mogoče ne bi bila nezanimiva sociološka primerjava z Reymontovimi »Kmeti«, ki so Ingoliču mogli vzbuditi željo, napisati kaj podobnega. In res so iz deloma podobne snovi neke podobnosti tudi nastale, ne gre pa za posnemanje. Doma ni imel vzorov.

Ingolič je v »Lukarjih« o vaščanih povedal mnogo tipičnega in bistvenega: o starih, živelih v utrjenem redu, in o mladih, ki jih zvalja in meče iz ravnotežja mestna civilizacija; o vaških »grofi« in o vaškem proletariatu, ki ga že gibljejo odmevi velikih sodobnih gibanj. S številnimi prizori pri delu, zabavah in običajih, pri veseljačenjih in pobožnostih, skrbeh in strasteh so »Lukarji« v slovenski literaturi doslej nedvomno najboljše in najbližje slika vasi, napisana navsezadnje že brez sramežljivih, naivno vzgojnih predsodkov. Mnogim se to ne zdi prav in nekateri se celo zgražajo: da takih in tako številnih zločinov »dobro, pobožno, preprosto slovensko ljudstvo« vendarle ne zmore, oziroma, da bi se o tem enostavno ne smelo pisati in čul sem celo, da bi bilo treba roman »uradno prepovedati«, pisatelja pa menda zapreti!! Toda čeprav bi se avtor najbrž sam zgrozil nad kriminalno statistiko svojega romana, roman vendar ni statistika! Po tradicionalnem pojmovanju je »poštenih in pametnih« Čučkov v resnici največ, za roman pa je vendar kot zastopnik tipa dovolj eden — sicer pa spada to v abecedo za umevanje leposlovnih del! In končno je sodna statistika, posebno v nekaterih okrajih, menda dovolj zgovorna...

Res je, da je v romanu mnogo spolnosti, glede na osnovni problem romana skoraj malo preveč, vendar bi tega pisatelju ne mogel očitati, pač pa nediscipliniranost, izvirajočo iz dobrega poznavanja in iz neke globlje intimne prizadetosti. Sicer pa se o tem pri nas še vedno mnogo hinavci in je sploh pravično razumevanje tako osnovnega človeškega nagona nakaženo z nizkimi predsodki ali pa vsaj neuravnovešeno. Tradicionalna nasilna in pokrita vzgoja v zvezi s socialnimi pogoji je učinkovala pogosto hudo protinaravno. Krvoskrunski par v romanu je poučen in najbrž ne takó neznačilen primer. Tudi o tem bi se dalo napisati kaj »nezaželenih« dokumentov!

*

Glede na jezik in izražanje sem natančneje pregledal samo nekatera poglavja. V obširnem besedilu bi se našlo seveda še napak, površnosti in šibkosti, vendar bi se večinoma dale uvrstiti med sledeče.

Pogosto rabi neznačilne, le približne glagole: »Že gredo!« je šlo nam. završelo; lepega dne nas da (nam. zapove) stotnik postavi v pozor; sem spada tudi prepogosta raba brezbarvnega pomožnika: »Sonce je bilo (?) visoko na nebu in je sijalo naravnost (?) na ljudi.« Ni opazil pleonazmov: naglavni robci; in je udaril v sredo med oči. Nerodna natačnost je n. pr. stavek: »Tedaj se je ostreše, ki se je ves čas nagibalo naprej, toliko nagnilo, da je dobilo (?) previs in se s peklenskim truščem zrušilo«. V naglici je nastal besedni red: od še pred dobrim mesecem visokih stebelc; prav tako dialektična raba »da v pomenu »če«; odveč vejice med »tako« in »da«, utež m. sp. (dialektično?); pisava med tem za medtem, majhen nam. mali in še kaj. Površnosti so pač tudi: ko je za-

zvonilo opoldan nam. poldne, župnik je stopal veličastveno nam. dostojanstveno, ženske so vihtece (?) vile z morečo trudnostjo (?); in že se je pri-majalo (?) iz cerkve visoko z zraku plavajoče (?) nebo. Napačno tvori ali pa rabi dovršnike in nedovršnike, najbrž pod vplivom dialekt: pet ogonov ti bom povlačil nam. povlekel, raztrošati v pomenu trositi, da bi šli v šolo nam. hodili. Kvarni vplivi obmejne štajersčine, manj jedrnate in čiste, kot so centralna narečja, so n. pr. tudi: rjav konj za rjavec; grede z lukom nam. luka; prvi so začeli s prodajo nam. prodajati; M. je dal motorju še večjo hitrost nam. pospečil hitrost. Sploh bi mogel za kmečka opravila tu pa tam poiskati točnejših izrazov, saj jih za večino primerov že uporablja. Skoraj neizrabljene so ostale možnosti diferenciranja po posameznikih. Tudi se občuti, da Ingoličev jezik ni dovolj enovit, slučajni eklekticizem moti. Motijo tudi »kranjske« variante, kjer bi mogel in bi bilo dobro uveljaviti dialekt. Časnikarski so stavki, kakor je: »V tem se je D. trudil, da se postavi na noge.« (»Medtem si je D. prizadeval vstati.«) Zlasti v realističnem romanu so blede in neprimerne takele deloma neslovenske zveze iz časov moderne in njenih epigonov: v njej je bilo prazno in pusto; s pogledom, polnim (?) prezira; tudi »opojno« dišeče seno; ves plašen in sploh prepogosta raba zaimka ves.

Ingolič pripoveduje enostavno in stvarno, večkrat pa ga zanese v silovitost (n. pr. pogosta pretirana raba glagola pognati se, vzkliki, vzklicni stavki, retorična vprašanja, tudi pretirane primere). V začetku 2. pogl. 1. dela bi za opis Lukarije moral rabiti prezent, napačno je n. pr.: »šele nekoliko dalje (?) proti vzhodu so se (?) Haloze približale Slovenskim goricam.« Ponekod je pripovedovanje razvlečeno, zlasti nekatere pogovore bi mogel nadomestiti s krajšim indirektnim načinom.

»Lukarji« so po kompoziciji najbrž najzanimivejša novost, zares novost vseh treh južno-slovenskih literatur. Kot kolektiven roman so zanimivi še tem bolj, ker avtor še ni imel prilike spoznati tehnično podobnih del sovjetskih pisateljev. Ingoliča je vodil k tej obliki dober čut. Dogmatični esteti, bolje »poetiki«, so »svojevrstno« formo opazili, ocenjujejo jo pa s tradicionalnim pojmovanjem, po vzoru analiz posameznikov, ne pa po koncentriranosti na glavno skupno vprašanje — pri »Lukarjih« na boj za zemljo. Kolikor Ingoliča niso zapeljale zgolj učinkovite zanimivosti, je obsežno snov vendarle precej obvladal in je nesorazmerje med vodilnimi in stranskimi osebami bolj ali manj navidezno.

Med stranskimi osebami so nekatere zares tipične in večje in ostro karakterizirane, n. pr. Sokica, Lajhovka, Tunika, šolski upravitelj. Literarni in okorni pa so opisi prirode, kolikor toliko je uspela le zima. Stopnjevanja razporeženj z razpoloženji v prirodi se mu skoro nikdar niso posrečila, so prezunanja.

Ingolič sploh rad hlastno kopiči in neekonomično poudarja. Z omejevanjem na značilne orise, ki učinkujejo asociativno močnejše ko v naglici — ne le iz temperamenta — nastala silovitost, bi postalo marsikatero mesto nazornejše.

Nepričakovana posebnost je Tejina zgodba, ki je bila objavljena že v LZ 1934 kot »Gimnazistka Feruna«. Objavljeno novelo je Ingolič uporabil malo izpremenjeno za 19. in 21. pogl. 2. dela — je pa romanu bolj priključena ko nujna. Prav tako je pač zaradi spočetka nedomišljenega načrta za ves roman nastala tudi malo šibko utemeljena razlika med Petrom v 1. in 2. delu.

*

Romanu manjka ponekod prepričevalnosti, izvira joče iz močne, nedvomne osebne prizadetosti — kombinacije spretne domišljije so vendarle nadomestek! V bistvu bolj čutnemu in čustvenemu ko razumskemu Ingoliču je bližja

neposrednost ko razgledi in žrtve za oddaljenejši smotre; zato je skrben za Ano, ljubeznivo razume Drečja, manj pa Jerneja. In vendar bi ravno ta zaslužil največjo pozornost in razumevanje; to je začutil Ingolič šele ob koncu in k sreči ni zaključil v načinu reportaž. Konec predzadnjega in zadnje poglavje sta opravičilo in kažipot na razpotju... Jernejeva smrt zaradi požrtvovalnega reševanja Čučkove (!) ropotije in uboj, v katerega zvrtniči blagega Drečja razjarjeno ogorčenje, nista le »tragična ironija«, temveč tudi poudarjeno priznanje nesebičnosti in pravilnosti Jernejeve, v bistvenih vprašanih brezkompromisne in nezlomljive borbenosti. Če bi to spoznanje Ingolič globlje in prej doživel, bi se ne bil zadovoljil s Tejino zgodbo in še s čim. Skušal bi napisati poglavja, ki bi zaključek dvignila v silnejši simbol in prepričevalnejše »upanje na novo, lepše življenje«.

»Lukarji« so iz obsežne, pisatelju dobro, ponekod do bistva poznane snovi energično in iznajdljivo napisan roman avtorja, ki piše iz nedvomne potrebe po oblikovanju in močnem življenju in mu zdravega, progresivnega odnosa do kontrastov življenja ne obtežujejo predsodki — prav zato pa tudi utegne s skrbnejšim in bolj premišljenim stilom, s pravičnejšim razumevanjem manj sorodnih usod in s pogumnejšim obravnavanjem najbolj žgočih vprašanj ustvariti še dela, ki jih pričakujemo.

J. Liška.

FRANC DETELA

Zbrani spisi! Uredil Jakob Šolar. II. zvezek. 1936. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. XXVII + 399 str. — Vsakdo, ki mu je mar domače stvari, se veseli, da se odgrinja Slovencem z literarno zgodovinskih in kritičnih vidikov celotno delo spet enega naših pisateljev, kajti vsak plamenček, ki ga je kdo zanetil iz zavesti, da je dolžan storiti kaj pozitivnega za svoj narod, je vreden, da se ohrani potomstvu in da ga sporočamo prihodnosti. Živa aktualnost bo seveda iz dela kogarkoli naših mož preteklo dobe iskala zmerom najpoprej le samo sebe, da bo ta rod to in to odobral, drugi pa kaj drugega spet zavračal; toda že v rasti sami je zakonitost, da čas odlaga plasti, ki na njih zažive nove kulture, če naj se le-te razvijajo organsko. Zato se torej spodobi, da dobimo tudi Detelovo delo v sodobni celotni izdaji.

Detelova umetniška sila res ni bila kdove kako velika in samobitna. V njegovem delu se kaže predvsem velika erudicija in pridnost. Pisateljeva duševnost je vse preveč hladno, razumsko usmerjena, da bi se mogla prosto razmahniti in se podrediti le lepotnim zakonom. Ko prebiraš njegove povesti, čutiš ves čas, kako so vodili pisateljevo roko vzgojniški nagibi, kako zmerom napeto pazi, da bi nikjer ne prekoračil ograje, ki mu jo je postavil konservativni svetovni nazor. Nič ni opaziti v njegovem delu kakih drznih zaletov, vse je lepo izenačeno: luč in tema, grešnost in čednost, vsi ljudje so strogo razdeljeni na desno in levo, na bele in črne, ob koncu pa dobiš za na pot še lep in splošno veljaven nauk, kako ravnaj in česa se boj, da ti bo dobro na tem in na onem svetu. In prav ta očitni nagib, da bi njegove povesti vzgajale in poboljševale, ki tako jasno izdaja preskrbnega šolnika, prav to utilitaristično pojmovanje vloge leposlovja, učinkuje dandanašnji nekako hladno in tuje ter bo težko zadovoljilo količkaj izbirčnega bralca.

Drugi zvezek vsebuje dva večja Detelova teksta izza druge polovice 80-ih let prejšnjega stoletja: povesti *Priha ja č* in *Pegamin Lambertgar*. Urednik ju lepo uvaja najpoprej s kulturno zgodovinsko oznako časa, ko se je na Slovenskem izvedla po Mahničevem prizadevanju ločitev duhov. Mladoslovenec Detela je sprva odklanjal Mahničevo dogmatsko ocenjevanje našega leposlovja, pozneje pa se je le priključil konservativni skupini, zapustil LZ ter se tesneje navezal na SM. Po ugotovitvi te pisateljeve opredelitve, ki je imela globlje korenine v njegovi duševnosti, analizira Šolar najprej Pri-

hajača, ki pomenja po daljšem literarnem počitku spet povratek k snovi iz vaškega življenja. Urednik dobro imenuje novo obliko *a n a l i t i č n o v z g o j n o p o v e s t* in ugotavlja, da je delo tendenčno, četudi je njegovo težišče prav v analizi vaše družbe. Nato išče urednik podobnosti med Prihajačem in Balzacovo Comédie humaine in jo najde v metoda in snovi, a bistveno razliko vidi v svetovnem nazoru obeh pisateljev. Iz podrobnega pretresa posameznih značajev in pregledne razčlembे povesti dožene, da je Detelovo gledanje na svet in človeka realistično, a obenem tudi izrazito idealistično, kar se kaže v porazdelitvi svetlobe in sence in v popolnem zaokroževanju dejanja. Oznaki pisateljevega jezika, ki si ga je bil pridobil, ko je po Jurčičevem in Levstikovem zgledu prisluškoval kmetu, sledi še poročilo, kako je sodobna kritika sprejela novo povest. Ugodne kritike so menda spodbudile pisatelja, da se je po prvem neuspehu z zgodovinsko povestjo (Veliki grof, I. zvezek) vnovič lotil zgodovinske snovi in napisal Pegama in Lambergarja. Značilna novost, ki jo ugotavlja Šolar, je v »moralnih kapljicah«, v načinu, kako uveljavlja pisatelj v delu svojo šolniško naturo, ko stopa — v nasprotju z realistično tehniko — izza kulis, da v obliki domislice, kramljanja, šale in podobnih zastranitev pouči lahkovernega bralca, kaj je prav in lepo in kaj ni. Urednika zanima pri tem zlasti vprašanje, ali se je razvijal pisatelj v to vzgojniško smer sam iz sebe ali pa pod vplivom kritike, zlasti tedanjega katoliškega tiska, in sodi, da je ta črta menda bolj izraz njegovega osebnostnega razvoja kakor pa zunanjih vplivov. Z umetnostnega vidika to vmešavanje po pravici odklanja, ker je povsem neumetniški element in ne sodi v leposlovje, ki mora biti avtonomno, če hoče biti umetnost, ne pa bolj ali manj vulgarna propaganda. Tudi situacijska komika, ki se tu v Detelovem delu prvikrat pojavlja, ni tako krepka, da bi vzbudila v bralcu zares sproščen smeh, pač pa je le skromno sredstvo, ki pomika dejanje tu pa tam dalje in ga slednjič zaokroži. O celotni zgradbi povesti ni mogoče reči, da bi bila neoporečna, neizrazito podan je tudi krajevni okvir, predvsem Gornji grad in njega okolica, pri čemer je Detela izpregledal sijajne možnosti, ki mu jih je nudila realistična tehnika pripovedovanja. Analiza razmerja med narodno pesmijo in povestjo glede na stil lepo podpira sodbo o skromnosti pisateljeve umetniške sile, ker se delo ni dvignilo više od gole razlage zgodovinskega ozadja narodne pesmi. Tudi v jezikovnem oziru zaostaja povest za Prihajačem, ker je sočen le dialog preprostih ljudi, sicer pa je jezik pogostoma prisiljen in papirnat, zlasti kadar hoče ž njim podati govorico aristokratske družbe. Navdušena kritika ob prvi izdaji knjige je bolj znamenje njene primitivnosti ali pa neobjektivnosti kakor pa doraslosti delu in svoji nalogi.

V O p o m b a h nahajamo ves aparat, ki je potreben za razumevanje Uvoda in tekstov. Urednik je vestno izpisoval zapisnike SM, ki pojasnjujejo razne okolnosti postanka in izida, ponatisnil je sodobne ocene in podal razlago teže umljivih mest. Zanimiva je zlasti polemika med dr. Ilešičem in dr. I. Prihajačem iz l. 1910, ki se je vnela ob drugi izdaji Pegama in Lambergarja in ki kaže, kako je to povest odklanjala že naslednja umetniška generacija.

Vestnost, s katero je opravil prof. Šolar uredniško delo, je vredno vsega priznanja. V načinu, kako predstavlja dobo, pisateljevo osebnost in delo, sledi prof. dr. Ivanu Prijatelju, ki je zlasti z izdajo Tavčarja in Jurčiča utemeljil metodo izdajanja naših klasikov, ustrežajočo zahtevam tako strokovnjakov kakor tudi širokega občinstva. Napredek vidim v jasni in poglobljeni analizi del, ki se vrši po strogo določenih in dosledno upoštevanih vidikih z veliko objektivnostjo. Pogrešam pa v Uvodu osvetlitve vprašanja, v kakšnem razmerju sta Detelovi povesti s podobnimi vaškimi povestmi Jurčičevimi in Kersnikovimi in z zgodovinskimi povestmi Tavčarjevimi iz iste dobe. Kajti tako primerjanje bi pokazalo, da ti dve deli ne pomenita v

slovenski književnosti kdo ve kakšnega napredka. Tako n. pr. ne moremo šteti vzgojniške tendence za novost, saj smo jo srečavali večkrat pri Stritarju, le da ima le-ta mnogo širše poglede in večjo samoniklost, četudi ta element ni umetniška kvaliteta, a je razumljiv in opravičljiv vsaj glede na tedanjo dobo. Šele analiza tudi v tej smeri bi pokazala, če in koliko smo upravičeni prištevati Detelo med Levstikove, Jurčičeve in Stritarjeve epigone (Prim. dr. Slodnjak, Pregled. 271, 275—76 str.). Brez nje pa bi kdo ob primerjanju z Balzacom morda sodil, da je Detela rasel bolj iz samega sebe, ob tujih vzgledih mimo svojih vrstnikov. — Ne strinjam se popolnoma z urednikom glede sodbe o dr. Požarjevi oznaki Mejačkinega značaja. Pretiramo je trditi, da je županka v Prihajaču »psihološki nestvor«, a tudi to ne more veljati, da bi bil njen preobrat, kakor je podan recimo v XI. poglavju, brez vsega verjeten. Vsaj nekje v zasnovi bi moral Detela nakazati v njenem značaju takšne negativne poteze, ki bi se iz njih mogle razviti poznejše lastnosti, če naj bi bile psihološko utemeljene. — V jezikovnem in tiskarskem oziru je knjiga zelo skrbno izdana. Modernizacija jezika je povsem umestna, tudi akcentuacija nekaterih besedi, ki jih je šola ali afekcija pokvarila, je potrebna, ušla pa je kljub vsej skrbnosti med vrste Urša Plut: »po cele vagone streliva se vozi proti Trstu...« (str. 75). **Alfonz Gspan.**

Janko Kač: Moloh. Socialnozgodovinski roman. Ljubljana 1936. Strani 198.

Kačev »Moloh« posega v življenje v predelu Savinjske doline v razdobju med tridesetimi in šestdesetimi leti prejšnjega stoletja, ko je čez naše ozemlje stekla prva železnica ter vzela veljavo cesarski cesti in ko so nastajale prve industrije. To je široko zasnovan tekst, v izvedbi pa se nakazana problematika razblini. »Moloh« kaže propad bogatega rodu nadutega kmeta Dobravca, na čigar zemlji zgrade lastniki tržaške predilnice tovarno, »Moloha«, ki uniči Dobravčev grunt; ta »Moloh«, poosebljen v ravnatelju židu Süssstrunku, stre Dobravčevi hčeri Marjeti čisto srce in bodočnost in pogubi tudi samega Dobravca in neštete, ki v stremljenju po lepšem in boljšem življenju, kakor je življenje ob krompirju in žgancih, žrtvujejo tovarni mladost in življenjske sile; tako zažive novo življenje v pregrehi in v pijančevanju, da skrbi župnika, poštarja in nekatere, ki o tem modrujejo v krčmi. Dobravčeva Marjeta, ki se je prebila skozi mnoge žalosti in se najbolj zaveda pogubnosti tovarne, se žrtvuje za sina in za neštete, ki naj bi jih Moloh uničil kakor je njo. Da obvaruje sina pogube, zažge tovarno, sama pa konča v valovih. In kaj potem? Mar se vrne staro življenje, mar zraste nova tovarna? Taka vprašanja se nujno vsilijo bralcu, ki občuti, da je hotel Kač motivno izpeljati nasprotje med vaško in industrijsko civilizacijo, obdelati problematiko presnavljajočega se življenja, problematiko, ki je ostala pereča in nerazvozlana v tej ozko in površno izdelani koncepciji.

V »Molohu« je nekaj močnejših mest, kot celota pa je oblikovno in tvorno nedodelan; mnoge osebnosti so neizoblikovane, vse preveč prstene, o življenju preveč modrujejo, premalo zvemo, kako ga žive. Pisatelj, ki je v svojem »Gruntu« dal zaslutiti v realističnem in sočnem oblikovanju pogoje večjega formata, je dal z »Molohom« književno delo manjše tvorne vrednosti, a značilno po doslej neobdelanem motivu in po prizadevanju za klenim izražanjem.

Jože Kerenčič.

Sergej Hessen: Petnajst let sovjetskega šolstva in komunistične obrazbene politike. Slovenska šolska matica. Ljubljana 1935.

»Smoter sovjetske šole ni, vzgojiti samo človeka, ki naj spoznava, kar okoli njega nastaja, ampak človeka, ki tudi spreminja svoje okolje« (škola a lidové vzdělani v SSSR, Praha 1934). Sovjetska vzgoja je tesno povezana z družbenim presnavljanjem na šestini zemeljske površine, je sotovorec novih

družbenih možnosti in je globoko zasidrana v sovjetskih prilikah. Sergej Hessen, ruski begunec in profesor na praški univerzi, se je zato lotil zelo tvegane poskusa, ko je hotel na osnovi »avtentičnih virov uradne in poluradne sovjetske literature« združiti izsledke »dolgoletnih študij« o sovjetski vzgoji — ne da bi to vzgojo v njenem razvoju neposredno poznal. Za to njegovo skrhanu metodo mu v naših skrajno utesnjenih prilikah, kjer »avtentični viri« niso dostopni, ni mogoče slediti; tako ostane odprto vprašanje, ali je pisec hotel in mogel pravilno čitati gradivo ter izluščiti iz njega osnovne in bistvene faktorje. Knjiga je pisana »spretno«, je natlačena s citati, ki so vseprek razmetani in podprti s piščevimi zmedenimi, nedokazanimi in neprepričevalnimi občutki, tako da najde nebrzdano hotenje, zavreči komunistično vzgojo — to delo »trgovcev, ki vedo, kaj hočejo« — popolno sprostitvev. Pisec nas vodi skozi štiri obdobja »blodenj«, ko so »gospodarstveniki, kmetje, narodne manjšine in učiteljstvo, te pozitivne sile ruskega šolstva, bili močni dovolj, da so v NEP letih ruskemu šolstvu izbojevali nedvomnen dvig«, a ga niso mogli »ohvarovati pred komunistično protiakcijo« v zvezi s »proslulo petletko«, s povratkom od »Nepa h komunizmu«. Doba »kulturne petletke« (ki »je pač vnaprej videla rast šolstva«!) je v svojem zadnjem letu (ko so gospodarstveniki, narodne manjšine, kmetje in učiteljstvo — »moči, ki so zrastle pod starim režimom, četudi v vednem boju z njim« — ko so »te sile razbite«) privedla do stabilizacije tam, kjer je bilo šolstvo pred revolucijo. »Telesni izraz« tega povratka je uvedba carističnih učbenikov za algebro (!) in trigonometrijo(!).

Kdor zaupa Sergeju Hessenu, bo začuden nad samoobtožbami neznanih in znanih »rdečih socialistov«, nad tem, da obstoji »svojsko razpoloženje nezadovoljstva pa poseben na kompleksu manjvrednosti temelječ občutek«, da se ljudje predajajo zaslepljenosti in iluzijam ob »novem«, ki je v resnici »staro«. Itd. Bralec pa mora kloniti pred duhom, ki je zmogel tako ostro in porazno analizo na osnovi »avtentičnih virov«, dočim hodijo cele množice vzgojiteljev iz evropskih in ostalih demokracij opazovat sovjetsko vzgojno prakso in se vračajo navdušeni — istočasno pa se nekatera nova vzgojna hotenja, h katerim se je v stiski zatekel tudi Sergej Hessen, rušijo pod knuto fašizma (Dunaj, Berlin). Pisatelju govori (po Krupski) Marx o odpravi »vsaktere delitve (!) dela«; popolnoma nerazumljiva mu je organska rast sovjetskega šolstva iz osnovnih treh stopenj, in rast strokovne izobrazbe iz politehnične; avtor se poslužuje števil in celotne razmere prikazuje v relaciji razmer v ožji Rusiji (ki je pod caristično vladavino le bila deležna delnih sadov zatiranja ostalih pokrajin in narodov, ki ima najbolj pisano strukturo prebivalstva, zakaj tu se je ustvarjal glavni kader carističnih uradnikov, itd.) ter tako enostavne probleme komplicira; avtor odreka »komunistični vladi« pospeševanje resničnega obnovitvenega procesa (»obnovitev raste iz prebivalstva samega«). In ko tako razbije vse elemente novih družbenih oblik in ne vrednoti vzgojnega pomena gledališča, kina, radia, krožkov, tečajev, teh silno važnih faktorjev »komunistične obrazbene politike«, dela Sergej Hessen poklone plasti ruskega učiteljstva, ki da je stalo na braniku pred komunizmom. Ti pokloni veljajo lastnostim, ki označujejo legendarne ruske uradnike, ki »... izzivalno presojaajo stranke kakor zgodovinske dogodke in prezir se jim cedi iz pogleda in nesimpatičnega, suhoparnega glasu. Za te tipe je vse to nesmiseln nered, revolta, pugačevščina, kaos, nasilje, zločinstvo in tako brez pomoči sovražijo, trepetajo pred čeko in umirajo pogaženi in premagani«. (M. Krleža, Izlet...) V takih odnosih se tudi Sergej Hessen družil s tistimi, ki »ničesar ne vidijo, kar se okoli njih godi. V sebi so že osem let preverjeni, da bo vse to jutri vrag vzel in nikakor se ne strezjni«. (M. Krleža, istotam).

P r i p o m b a: Nekako v času, ko je izšla Hessenova knjiga v slovenski izdaji (da je to prevod in kdo je prevajalec, ni razvidno!) in so izdajatelji z njenim rojstvom pričakovali »dogodek« na slovenskem vzgojnem knjižnem trgu, so bili naši vzgojitelji v gosteh pri bratih Čehih in Slovakah in so v zemlji, odkoder je bilo mnogo ekskurzij v SSSR in kjer je poleg Hessenove knjige nastalo mnogo literature o vzgoji v SSSR, zvedeli preprosto mnenje, da Hessenovi pogledi na vzgojo v SSSR ne veljajo. **Jože Kerenčič.**

SOCIALNI OBZORNIK

KAJ PA JE TEBE TREBA BILO . . .

Nezakonska mati in njen otrok predstavljata še vedno čisto svojstven problem v današnji družbi. V splošnem velja nezakonsko materinstvo še danes kot nemoralno, a nezakonski otrok je sad greha. Neizprosno obsodijo široke plasti naroda sleherno nezakonsko mater za vlačugo, otroka za pankrta in ju s tem izločijo iz svoje srede na manj vreden položaj. Večina jih doživlja strahotno usodo Prešernove nezakonske matere. In nezakonski otrok? Ob materini razdvojenosti, trpljenju in odpovedi raste, okolica ga prezira, deležen ni zadostne nege in vzgoje, neštetokrat strada najpotrebnejšega kruha. Ko odraste, se začne zanj poglavje življenja, v katerem dostikrat soodločata justica ali poboljševalnica. Individualni psiholog gleda v nezakonskem otroku povsem svojstven tip otroka, ki se silno težko prilagaja in vrašča v družbo.

Odločilni krogi radi trdijo, da je porast nezakonske dece razlagati z vojno psihozo, alkoholizmom, padanjem morale, s kvarnimi vplivi mesta in mode itd. Kratko povedano, vsi se navadno pomudijo pri posledicah, a manj pri vzrokih. Da bomo resnico prav spoznali, si oglejmo statistično tabelo o nezakonskih otrocih!

Desetletje	Sv. Andraž v Slov. gor.		Sv. Marko niže Ptuja		Zavrč		Sv. Barbara v Halozah	
	Število nezakon. otrok	% nezakon. otrok	Število nezakon. otrok	% nezakon. otrok	Število nezakon. otrok	% nezakon. otrok	Število nezakon. otrok	% nezakon. otrok
1761 - 70	24	7,74						
1771 - 80	28	8,48						
1781 - 90	26	7,-						
1791 - 00	42	10,19						
1801 - 10	18	5,73						
1811 - 20	53	14,13						
1821 - 30	69	19,-						
1831 - 40	55	16,17	148	17,89	76	14,3	153	17,77
1841 - 50	53	16,61	129	15,19	83	14,9	168	19,37
1851 - 60	44	15,17	96	12,71	86	15,1	104	12,45
1861 - 70	66	19,10	105	14,30	67	12,6	212	20,01
1871 - 80	61	16,40	95	10,89	82	13,1	137	13,41
1881 - 90	57	13,74	69	8,43	65	10,2	125	12,50
1891 - 00	69	16,27	55	6,04	65	9,2	116	11,12
1901 - 10	44	10,53	60	5,83	56	7,4	119	10,39
1911 - 20	53	16,16	101	11,96	67	12,1	117	12,81
1921 - 30	83	16,91	209	18,86	90	12,	214	19,12

Statistični podatki o nezakonskih otrocih so posneti po rojstnih knjigah štirih župnij ptujskega okraja. Župnija Sv. Andraž v Slov. gor. leži ob cesti Ptuj—Radgona. Župnija Sv. Marko niže Ptuja, ob cesti Ptuj—Varaždin in obsega šest razsežnih vasi sredi spodnjega Ptuskega polja. Župniji Zavrč in Sv. Barbara pa obsegata domala vse vasice Spodnjih Haloz. V vseh teh župnijah polje še izrazito kmečko življenje, medsebojno se razlikujejo le po ekonomskih, socialnih in teritorialnih prilikah.

Ob prvem pogledu na gornje številke opazimo, da število nezakonskih otrok, kakor tudi njih % raste, pada, in zopet raste in to v določenih desetletjih, kakor so se v slovenskih vaseh vršile spremembe družbenega reda in posestnih prilik.

Poglejmo tabelo župnije Sv. Andraža v Slov. gor.! V letih 1760—1830 vidimo zelo močen porast nezakonske dece, od leta 1831—60 začutimo rahel padec, a nato zopet rahel dvig do 1900; naslednje desetletje zopet padec, v zadnjih desetletjih pa se dvigne število na tako višino, kakršne ni doseglo, odkar se vodijo v župniji matične knjige.

Prvi porastek nezakonske dece sega še v dobo fevdalnega sistema. Takrat je gosposka dovoljevala proke le tistim kmečkim ljudem, ki so imeli ekonomske pogoje za ustanovitev ognjišča. Kmetije kmet ni smel razkosati na manjša posestva. Eden izmed otrok je prevzel posestvo, drugi so ostali neporočeni pri hiši kot strici in tete in so pomagali bratu ali sestri posestniku. Ako pa se je kateri od njih vseeno oženil, je z družino vred postal bratov ali sestrin viničar ali ofar (Hofer). Nastanil se je v bližini matične hiše, v vinogradu ali pa na gmajni, kjer je polagoma zrasel nov del vasi, naselbina kmečkega proletariata. Viničarjeva družina si je z delom odsluževala stanovanje, živež, vožnje, oranje, kurjavo in drugo. Iz rojstnih knjig je razvidno, da so nezakonski otroci izšli ponajveč iz teh slojev. In zakaj? Gotovo bi starši vsa ta rojstva legalizirali z zakonom, ako bi imeli pogoje za ustanovitev lastnega ognjišča.

Po končni ukinitvi fevdalnega sistema leta 1848. je na Slovenskem nastala nova doba, ki je v naših vaseh ustvarila nove lastninske prilike. V župnijah Sv. Andraža in Sv. Marka so velika posestva, tako zvane kmetije, začela razpadati. Liberalni gospodarski sistem je priznal enako dediščino vsem otrokom. Vsak kmečki otrok je iz domače kmetije dobil svoj delež, do to ali zemljo, kmetije pa so se drobile v manjša posestva, v kočarije in želarije. Tako je štela vas Drbetinci v župniji Sv. Andraža pred 150 leti 24 kmetij, to je posestev z okroglo 20—50 ha zemlje. Danes je v tej vasi samo pet kmetij in še teh se več ne drži vsa nekdanja posest. Zemlja ostalih kmetij je sedaj last kočarjev in želarjev, novega sloja kmečkega prebivalstva, ki ga je rodil liberalni gospodarski sistem v naši vasi. Kočar premore hišo, stavbišče, dvorišče in košček vrta ali malo njivico. Želarjevo posestvo meri 6—8 ha zemljišča in mu preživlja družino, če ta ni prevelika. Navadno obdeluje posestvo z domačimi delovnimi močmi in s svojo živino. Kmet je večji posestnik in obdeluje svoje zemljišče z najetimi delavci. Kratko in jasno označuje Prlek iz Sv. Andraža opisano trojico, ko pravi: kočar pojé na svojem, kar drugje zasluži, — želarju se ni treba pustiti od kmeta za vsako figo v rit pihati — kmet gleda v lastni hiši, kako mu kočar-dinar pojé, kar je na njegovem posestvu pridelal.

Doba, ki je sledila ukinitvi fevdalnega sistema in v kateri se je vršil po naših vaseh proces razpadanja velikih kmetij, je nudila ljudem možnost, da so si ustanavljali lastna ognjišča. Po vaseh so se množile nove domačije. Število nezakonskih otrok je padlo.

V nekaj desetletjih pa so se življenjske prilike na vasi zopet zaostrele. Velika posestva je bilo mogoče razkrhati in razdeliti v manjša samo do neke

meje, v take drobce namreč, da je bilo preživljanje na njih še možno. Zopet je postalo težje po vaseh ustvarjati nova ognjišča in mladi ljudje so težje sklepali zakone. Število nezakonskih otrok je jelo rasti ter je v zadnjem desetletju doseglo višek.

V župniji Sv. Marka zasledimo največji padec nezakonskih rojstev šele v zadnjem desetletju 19. stoletja. V predzadnjem desetletju prejšnjega stoletja so po tamkajšnjih vaseh razdelili med vaščane razmeroma velike vaške gmajne, na katerih je zrastle cela vrsta novih domačij.

Obe haloški župniji kažeta visoka števila in visoke % nezakonske dece. Ni pa opaziti kakih izrednih naraščanj ali nazadovanj. V izrazito vinorodnem kraju se je proletarizacija ljudstva izvršila že pred dobrimi sto leti. Haložan je ostal tlačan kljub ukinitvi fevdalizma, kajti rujnost haloškega vina je privlačevala cerkvene redove in meščanstvo enako kakor fevdalno gospodo. Nekaj desetletij pred vojno sicer začutimo rahel padec števila; mladi ljudje iz Haloz, kakor tudi iz Slovenskih goric in Ptujskega polja so se takrat izseljevali v industrijska središča gorenje štajerske, Nemčije, posamezni tudi v Ameriko. Tako je v teh krajih ginil ljudski presežek. Ravno sedaj se vračajo te generacije izgaranih, nadložnih hlapcev Jernejev nazaj svojim domovinskim občinam v breme, vaški deci v zabavo, odrasli mladini za svarilen zgled, odločilnim krogom pa v opomin.

Po vojni se je izseljevanje precej omejilo. Mi nimamo velikih industrijskih središč, mladina odhaja po večini le na sezonska dela, na zimo se vrača. Zasluzek je majhen in negotov, mladi ljudje ne morejo misliti na ustanovitev samostojnega doma, število nezakonske dece močno raste.

Pred leti sem čital v nekem beograjskem časopisu članek, v katerem je pisec kritično obravnaval vprašanje nezakonske dece pri nas. Med drugim je omenjal, da v Srbiji nezakonske dece skoraj ni in da je teh otrok največ v Sloveniji; zazdelo se mi je, da je hotel prav rahlo opozoriti na dvomljivo moralo naše mladine. Tako gledanje na mladino je v temelju napačno. V Srbiji mladina zgodaj sklepa zakon, v Sloveniji pozneje. Tudi Slovenija ima malo nezakonskih mater, starih manj ko 18 let. Pri nas je liberalni gospodarski sistem prodril že tako v podrobnosti, da ne dopušča, da bi več zakonskih parov živelo na enem posestvu in ob enem ognjišču. V Srbiji liberalizem še ni razkrojil kmečkega prebivalstva v taki meri, tam živi še marsikje več družinskih parov na enem posestvu. Kmečka mladina lahko zgolj po lastnih nagnjenjih sklepa zakone in potem prirodno reši seksualno vprašanje.

Tako smo že ob gornjih kratkih razmotrivanjih o vprašanju nezakonskega materinstva zadeli ob ekonomske prilike naše vasi. Vse preveč smo se pri takih vprašanjih ustavljali pri posledicah, a manj pri vzrokih, ki tiče globoko v socialno ekonomskih prilikah vasi.

Josip Jurančič.

NAŠI DELOVNI PROBLEMI

»Odpiraj ljudstvu oči. Daj mu knjigo. Naj človek končno bo človek.« (Iz pisma iz Katalonije, Politika.)

V razdobju, ko je v naprednih in k resnični tvorni kulturi najširših ljudskih plasti stremečih družbah osnovno gonilo silno hotenje po izobrazbi najširše delovne množice, ko se te družbe z velikimi napori prebijaajo do tega, da bi se pomnožila tvorna in številna inteligenca, predvsem vzgojnih delavcev, ta hip nas vladaajoče plasti prepričujejo, da imamo preveč inteligence. Svoje prepričevanje o tkzv. »nadprodukciji« opirajo na dejstvo, da je visoko število v prvi vrsti mlade inteligence brezposelne. »Nadprodukcija« je torej

v dejstvu, da išče več šolanih ljudi kruha, kakor ga v naših razmerah dobiti more.

Po vladajočih vidikih je taka »nadprodukcija« v slovenski družbeni sredini resnična, saj vidimo, ako se ozremo na vprašanje učiteljskega naraščanja, da je v zadnjih šestih letih (1931.—1936.) dovršilo učiteljišča 1306 kandidatov, oziroma v posameznih letih 209, 244, 198, 258, 206, 191, in je v istem razdobju (1931.—1936.) bilo nameščenih 587 kandidatov oziroma v posameznih letih 53, 14, nič, 340, 98, 82. Število nenameščenih je raslo od 156 koncem leta 1931. preko 386 (1932.), 584 (1933.), 502 (1934.), 610 (1935.), do 719 koncem leta 1936. Med temi 719. učiteljskimi abiturijenti, ki čakajo na službo, živi 16.5% (119) v obupnih, 22.3% (160) v zelo slabih, 33.1% (238) v slabih, 12.9% (93) v zasilno dobrih, 12.8% (92) v dobrih in 2.4% (17) v zelo dobrih socialnih prilikah (po podatkih odseka brezposelnih učiteljskih abiturijentov pri JUU). Torej živi 71.9% ali skoro tri četrtine mladega brezposelnega učiteljskega rodu obupno, zelo slabo in slabo; to je rod, ki je rasel v socialno zaostrenih, kulturno utesnenih prilikah slovenske družbene sredine, rod, ki so mu bili utesnjeni pogoji začetka in poteka študija (ukinitve nekaterih učiteljišč, zvišanje študijske dobe od štirih na pet let, ne da bi to stvarno vplivalo na kakovost, šolnine in takse itd.) in ki ima v naši družbeni sredini v brezposelnosti vse osnove, da se razvije v inteligentni »lumpenproletariat«.

Istočasno pa je pri nas 852 narodnih šol, od tega 143 eno-, 183 dvo-, 136 tro-, 107 štiri-, 99 pet-, 147 šest-, 28 sedem- in 9 osemrazrednih, tako da ima 66.9% vseh slovenskih narodnih šol (celi dve tretjini!) le eden do štiri razrede, torej pogoje za normalno vzgojo za dobo do štirih šolo obveznih let, dočim traja šolska obveznost 8 let; dve tretjini šolskih okolišev nimata z vidika normalnega števila razredov pogojev za uspeh. Povprečno dosega vsaka slovenska narodna šola 3.5 razredov, kar je silno daleč od zaželenih 8 razredov, ki naj bi bili smoter dobre vzgoje v naprednih kulturnih razmerah. (Podatki iz l. 1934. po »Staležu šolstva in učiteljstva v Dravski banovini«.) Mnoge nižje, a tudi višje organizirane šole imajo razrede z 90 in več učenci, kar se zdaleka ne sklada z naprednim vzgojnim stremljenjem po razredih s 30 do 45 učenci. Nešteto otrok ne hodi v šolo zavoljo prevelike oddaljenosti od šole, in »ker ni učnih moči«, je 210 razredov v slovenskih narodnih šolah zaprtih.

Z vidika slovenskih ljudskih množic, ki se skrajno tesno prebijajo ob slabih gmotnih pogojih lastnega življenja in ob kulturni hrani časopisja in knjig dvomljive vrednosti, in z vidika otrok, ki slabe gmotne pogoje lastne rasti in rasti narodnih množic vse bolj občutijo, je iz hitlerjanskega razpoloženja izvirajoče prepričevanje o »nadprodukciji« inteligence popolnoma neosnovano in je sleherno stremljenje in dogajanje v tej smeri bodisi s katerimikoli že izgovori protislovensko in protiljudsko. Vse kaže, da so še vedno vodilna načela: »Množica ne potrebuje preveč vzgoje; vzgoja stori, da je z njo težko ravnati. Množice ni potrebno navajati k mišljenju, ki ga je v državi treba prepustiti aristokraciji, a vzgoja množice naj se omeji na dril v predpisanih predmetih.« (Šiškov, prosvetni minister ruskega carja Aleksandra I.) Ta načela nasprotujejo potrebam in koristim vsakega in tudi slovenskega ljudstva na poti do prave tvorne kulture, do katere naj nas vodi pot in ki bo eno važnih svojstev vseh naših družbenih prerodov in uresničenj v bodočnosti. Temu smotru naj služi napredno vzgojstvo, ki bo izoblikovano na slovenskih družbenih in ljudskih potrebah dalo svojemu ljudstvu številno inteligenco, in bo le-ta sprostila v ljudstvu tvorne sile ter pomagala ustvarjati pogoje, v katerih bo slovenski človek končno res človek.

Jože Kerencič.

LJUBLJANSKI ZVON

mesečna revija za leposlovje, književnost in kritiko

Izhaja dvanajstkrat na leto. — Celoletna naročnina je 120 Din, za dijake 90 Din. Plačuje se lahko v mesečnih obrokih po 10 Din. Za inozemstvo stane 150 Din. Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Urejuje in odgovarja za uredništvo J U Š K O Z A K
(Ljubljana, Poljanski nasip šte. 14, stop. VII/2)

Uredništvo ne vrača nenaročenih rokopisov. Prispевki, recenzijski izvodi, dopisi in listi v zameno naj se pošiljajo na urednikov naslov.

Upravništvo: Ljubljana, Dalmatinova ul. št. 10.

Izdaja knjigarna Tiskovne zadruga, r. z. z o. z. v Ljubljani.

Reklamirani zvezek se pošlje brezplačno samo, če se je reklamiralo najkasneje v enem mesecu, ko je izšel. Pozneje reklamirani zvezek se mora plačati.

Tiska Narodna tiskarna, d. d. v Ljubljani. Predstavnik Fran Jeran.

NOVE KNJIGE

Albrecht Ivan: Zarečani. Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani. 1936. 120 str.

Andrée Leopold: Električna. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1936. 155 str.

Bevk Francesco: I morti ritornano (Mrtvi se vračajo). Unione Editoriale. Gorizia. 1935. Književna zbirka »Luč«.

Bevk France: Izlet na špansko. Knjižna zbirka »Luč«. Unione editoriale Goriziana. Gorizia. 1936. 96 str.

Bevk France: Srebrniki. Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani. 1936. 120 str.

Cankar Ivan: Zbrani spisi. XX. zvezek. Uvod in opombe napisal Franc Koblar. Založila Nova založba. Ljubljana. 1936. 309 str.

Cankar Izidor: Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi. III. del, I. snopič: Razvoj stila v italijanski renesansi. Izdala Slovenska Matica v Ljubljani. 1936. 208 str.

Cather Willa: Škof nove Mehike. Poslovenil Anton Anžič. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1936. 218 str.

Cervantes Miguel de Saavedra: Bistroumni plemič Don Kihot iz Manče. Poslovenil Stanko Leben. Druga in tretja knjiga. Izdala in založila Slovenska Matica v Ljubljani. 1936. 350 in 350 str.

Cigler Janez: Sreča v nesreči. Priredil dr. Rudolf Kolarič. Cvetje iz domačih in tujih logov, 11. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1936. 156 str.

Daneš-Gradiš Josip: Za vozom boginje Taliže. Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani. 1936. 111 str.

Dickens Charles: Oliver Twist. Prevedel Oton Župančič. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1936. 546 str.

Drekonja Cirillo: Beg iz življenja in drugi spisi. Biblioteka za pouk in zabavo XIX. Editio dalla Unione editoriale Goriziana. 1936. 88 str.

Engels Friedrich: Nemška kmečka vojna (Dodatek: Engels F.: Marka) Prevedel Tone Rodnik. Založila »Proletarska knjižnica« v Ljubljani. 1936. 128 str.